August 1917.

THE

CHOWKHAMBÂ SANSKRIT SERIES;

A

COLLECTION OF RARE & EXTRAORDINARY SANSKRIT WORKS.

NO. 236.

क्रमदीपिका।

श्रीमन्महामहोपाध्यायकाश्मीरिक
केशवभट्टविरचिता।
विद्याविनोदश्रीगोविन्दभट्टाचार्य
कृतविवरणोपेता।
श्रीयुतकान्यकुब्जकुलाङ्कुरेणसाहित्यसांख्ययोगमीमांसाद्यनेक
शास्त्राध्यापकेन-विश्वविदित श्रीदुःखभञ्जनशर्मकवीन्द्रात्मजेन
श्रीदेवीप्रसादशर्मणा शुक्लेनकविना संशोधिता

KRAMADIPIKA,

By Mahamahopadhyaya Kasmirika
Keshav Bhatta

WITH A COMMENTARY BY
Sri Govind Bhattacharya.

FASCICULUS II-२

PUBLISHED & SOLD BY THE SECRETARY,
CHOWKHAMBA SANSKRIT SERIES OFFICE. BENARES.
AGENTS:-
OTTO HARRASSOWITZ, LEIPZIG:
PANDITA JYESHTHARAM MUKUNDAJI, BOMBAY:
PROBSTHAIN & CO; BOOKSELLERS, LONDON.
Printed by Jai Krishna Das Gupta,
at the Vidya Vilas Press.
BENARES.
Price Rupee one.

॥ श्रीः ॥

—:०:—

आनन्दवनविद्योतिसुमनोभिः सुसंस्कृता ॥
सुवर्णाऽङ्कितभव्याभशतपत्रपरिष्कृता ॥ १ ॥
चौखम्बा-संस्कृतग्रन्थमाला मञ्जुलदर्शना ॥
रसिकालिकुलं कुर्यादमन्दाऽऽमोदमोहितम् ॥ २ ॥

स्तवकः—२३६

१ अस्यां चौखम्बा- संस्कृतग्रन्थमालायां प्रतिमासं पृष्ठशतके सुन्दरैः सीसकाक्षरैरुत्तमेषु पत्रेषु एकः स्तवको मुद्रयित्वा प्रकाश्यते । एकस्मिन् स्तवके एक एव ग्रन्थो मुद्र्यते ।

२ प्राचीना दुर्लभाश्चामुद्रिता मीमांसावेदान्तादिदर्शनव्याकरणधर्मशास्त्रसाहित्यपुराणादिग्रन्था एवाऽत्र सुपरिष्कृत्य मुद्र्यन्ते ।

३ काशिकराजकीयप्रधानसंस्कृतपाठशालाऽध्यापकाः पण्डिता अन्ये च शास्त्रदृष्टयो विद्वांस एतत्परिशोधनादिकार्यकारिणो भवन्ति ।

४ भारतवर्षीयैः,ब्रह्मदशीयैः,सिंहलद्वीपवासिभिश्चैतद्ग्राहकैर्देयं वार्षिकमग्रिमं मूल्यम्-मुद्राः ७आनकाः८

५ अन्यैर्देयं प्रतिस्तवकं ... ... " " १ " ०

६ भापणव्ययः पृथग् नास्ति । ... ...

साम्प्रतं मुद्र्यमाणा ग्रन्थाः—

(१) संस्काररत्नमाला । गोपीनाथभट्टकृता खण्डे २
(२) शब्दकौस्तुभः । भट्टोजिदीक्षितकृतः १२
(३) श्लोकवार्तिकम् । भट्टकुमारिलविरचितम् पार्थसारथिमिश्रकृतन्यायरत्नाकराख्यया व्याख्यया सहितम् । सम्पूर्णम् । १०
(४) भाष्योपबृंहितं तत्त्वत्रयम् । विशिष्टाद्वैतदर्शनप्रकरणम् । श्रीमल्लोकाचार्यप्रणीतम् । श्रीनारायणतीर्थविरचितभाट्टभाषाप्रकाशसहितं सम्पूर्णम् (वेदान्तः) २
(५) करणप्रकाशः । श्रीब्रह्मदेवविरचितः १
(६) भाट्टचिन्तामणिः । महामहोपाध्यायश्रीगागाभट्टविरचिता । तर्कपादः(मीमांसा) २
(७) न्यायरत्नमाला श्रीपार्थसारथिमिश्रविरचिता सम्पूर्णः (मीमांसा) २
(८) ब्रह्मसूत्रभाष्यम्-बादरायणप्रणीतवेदान्तसूत्रस्य यतीन्द्रश्रीमद्विज्ञानभिक्षुकृतव्याख्यानम् । सम्पूर्ण । (वेदान्तः) ६
(९) स्याद्वादमञ्जरीमल्लिषेणनिर्मिता सम्पूर्णा २
(१०) सिद्धित्रयम्-विशिष्टाद्वैतब्रह्मनिरूपणपरम् श्रीभाष्यकृतां परमगुरुभिः श्री ६ श्रीयामुनमुनिभिर्विरचितम् । सम्पूर्ण(वेदान्तः)१
(११) न्यायमकरन्दः । श्रीमदानन्दबोधभट्टारकाचार्यसंगृहीतः । आचार्यचित्सुखमुनिविरचितव्याख्योपेतः (वेदान्तः) ४
(१२) विभक्त्यर्थनिर्णयो न्यायानुसारिप्रथमादिसप्तविभक्तिविस्तृतविचाररूपः म० म० श्रीगिरिधरोपाध्यायविरचितः सम्पूर्णः (न्यायः) ५
(१३) विधिरसायनम् । श्रीअप्पयदीक्षितकृतम् । सम्पूर्णम् (मीमांसा) २
(१४) न्यायसुधा (तन्त्रवार्तिकटीका) भट्टसोमेश्वरविरचिता । (मीमांसा) १६

स्यात्पञ्चमी तद्वदिति प्रदिष्टाः।
प्राणादिमुद्रा निजमन्त्रयुक्ताः ॥ ५९ ॥

कनिष्ठोपकनिष्ठिके कनिष्ठानामिके द्वे स्वाङ्गुष्ठमूर्द्ध्नां स्पृशेत् इह मुद्रा प्रथमा तथा तर्जनीमध्यमे स्वाङ्गुष्ठमूर्द्ध्नां स्पृशेत् अनामिकामध्यमिके च तेन स्पृशेदेवं व्यानमुद्रा अनामातर्जनीमध्यमाः तेन स्पृशेत् चतुर्थी उदानस्य तास्तिस्रः कनिष्ठासहिताः तद्वत् स्वाङ्गुष्ठमूर्द्ध्नां यदि स्पृशेत्तदा समानमुद्रा इत्यनेन प्रकारेण प्राणादिमुद्राः प्रदिष्टाः कथिताः किम्भूताः यथायोग्यस्वमन्त्रसहिताः मन्त्रसाहित्येन तासां मुद्रात्वम्भवति विल्वमुद्रावदित्यर्थः ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

के ते मन्त्रा इत्याकाङ्क्षायां प्राणादीनां मन्त्रानाह—

प्राणेति।

प्राणापानव्यानोदानसमानाः क्रमाच्चतुर्थ्यन्ताः।
ताराधारा वध्वा चेद्धाः कृष्णाध्वनस्त्विमे मनवः॥६०॥

प्राणादयः पञ्च क्रमाच्चतुर्थीविभक्तिसहिताः तथा ताराधाराः ॐकाराधाराः प्रणवाद्या इत्यर्थः तथा कृष्णाध्वनोऽग्नेर्वध्वा प्रियया इद्धा उद्दीप्ताः सम्बद्धाः स्वाहाकारान्ता इत्यर्थः एवं च सति ॐप्राणायस्वाहाइत्याद्याः पञ्च मन्त्रा भवन्तीत्यर्थः ॥ ६० ॥

निवेद्यमुद्रां प्रदर्शयन्मन्त्रं च दर्शयति—

ततो निवेद्य मुद्रिकां प्रधानया करद्वये ॥
स्पृशन्ननामिकां निजं मनुं जपन् प्रदर्शयेत् ॥६१॥

ततस्तदनन्तरं निवेद्यमुद्रां प्रदर्शयेत् किंकुर्वन् करद्वये करयोरनामिकां प्रधानया ऽङ्गुष्ठेन स्पृशन् पुनः किंकुर्वन् निजं स्वीयं मनुं मन्त्रं प्रजपन् ॥ ६१ ॥

मन्त्रमुद्धरति—

नन्देति ।

नन्दजोऽम्बुमनुविन्दुयुङ्नतिः ।
पाश्र्वरामरुद्वात्मने ऽनि च ॥
रुद्धङेयुङ्निवेद्य मात्मभू ।
मांसपार्श्वमनिल स्तथाऽमियुक् ॥ ६२ ॥

नन्दजः ठकारः अम्बु वकारः मनुः औकारः विन्दुः एतैर्युक्ता नतिर्नमः पार्श्वः पकारः राइति स्वरूपं मरुत् यकारः अवात्मने इति ऽनिस्वरूपं रुद्ध इति स्वरूपं ङेचतुर्थी अनिरुद्धशब्दश्चतुर्थीयुक्त इत्यर्थः निवेद्यमिति त्रयः आत्मभूः ककारः मांसो लकारः पार्श्वः पकारः लकारयकाराभ्यां युक्तोऽनिलो यकारः अमीति स्वरूपं तथा ठ्वौँनमः परायाऽवात्मने अनिरुद्धाय नैवेद्यं कल्पयामि इतिमन्त्रः ॥ ६२ ॥

मण्डलमभित इति—

मण्डलमभितो मन्त्री
बीजाङ्कुरभाजनानि विन्यस्य ।
पिष्टमयानपिदीपान्
घृतपूर्णान्विन्यसेत्सुदीप्तशिखान् ॥ ६३ ॥

मण्डलपरितो बीजाङ्कुरपात्राणि संस्थाप्य तथैव पिष्टकृतान् घृतपरिपूर्णान् प्रज्वलितशिखान् प्रदीपान् स्थापयेत् ॥ ६३ ॥

दीक्षाङ्गहोमविधिं दर्शयति—

अथेति ।

अथ संस्कृते हुतवहेऽमलधी-
रभिवाद्य सम्यगभिपूज्य हरिम् ॥
जुहुयात् सिताघृतयुतेन पयः-
परिसाधितेन सितदीधितिना ॥ ६४ ॥

अष्टोत्तरं सहस्रं समाप्य होमं पुनर्बलिंदद्यात् ।
राशिष्वधिनाथेभ्यो नक्षत्रेभ्यस्ततश्च करणेभ्यः ॥६५॥

अथानन्तरं शास्त्रोक्तसंस्कारैः संस्कृते वह्नौ निर्मलबुद्धिः यथोक्तरूपं हरिमावाह्य गन्धादिभिश्च यथाविधि संपूज्याऽष्टोत्तरसहस्रं जुहुयात् केन सितदीधितिना भक्तेन कीदृशेन पयःपरिसाधितेन दुग्धपरिपाचितेन परमान्नेनेत्यर्थः पुनः कीदृशेन सिताघृतयुतेन शर्कराघृतसहितेन अनन्तरं यथोक्तहोमं समाप्याऽवशिष्टपरमान्नेन राशिषु मेषादिषु अधिनाथेभ्यो राशिदेवताभ्यो मङ्गलादिभ्यः नक्षत्रेभ्योऽश्विन्यादिभ्यः करणेभ्यो ववादिभ्यो बलिं दद्यात् प्रयोगस्तु मेषवृश्चिकाधिपतये मङ्गलाय एष बलिर्नमः एवं वृषतुलाधिपतये शुक्राय मिथुनकन्याधिपतये बुधाय कर्कटाधिपतये चन्द्राय सिंहाधिपतये सूर्याय धनुर्मीनाधिपतये गुरवे मकरकुम्भाधिपतये शनये एष बलिर्नमः एवम् अश्वनीभरणीकृत्तिकापादीयमेषराशये एष बलिर्नम इत्यादि एवं ववबालवकौलवतैतिलगरवणिजाविष्टिभ्यः एष बलिर्नमः ॥ ६४ ॥ ६५ ॥

पूजानन्तरं प्रकारमाह—

सम्पाद्येति ।

सम्पाद्य पानीयसुधां समर्प्य ।
दत्वाऽम्भ उद्वास्य मुखार्चिरास्ये ॥
नैवेद्यमुद्धृत्य निवेद्य विष्वक्-
सेनाय पृथ्वीमुपलिप्य भूयः ॥ ६६ ॥

पानीयमेव धेनुमुद्रया सुधां कृत्वा पानार्थं कृष्णाय समर्प्याऽम्भो दत्वा जलमाचनार्थं दत्वा मुखार्चिर्देवमुखान्नैवेद्येऽवतारितं तेजः आस्ये द्रुवमुखे उद्वास्य निवेश्य नैवेद्यमुत्तोल्य विश्वक्सेनाय देवगणाय नैवेद्यं समर्प्य पृथिवीमुपलिप्य ॥ ६६ ॥

गण्डूषदन्तधवनाचमनास्यहस्त-
मृज्यानुलेपमुखवासकमाल्यभूषाः ।

ताम्बूलमप्यभिसमर्प्य सुवाद्यनृत्य-
गीतैः सुतृप्तमभिपूजयतात्पुरेव ॥ ६७ ॥

भूयः पुनरपि गण्डूषं चलुकोदकं दन्तधवन दन्तकाष्ठं दन्तधव-नन्दन्तधावनमितित्रिपाठिनः आचमनं शेषाचमनंद्विराचमनम् आस्यहस्तयोर्मृज्यं मुखहस्तयोः प्रोञ्छनवस्त्रम् अनुलेपश्चन्दनादिः मुखं वास्यते सुरभि क्रियते अनेनेति मुखवासङ्कर्पूरादि माल्यं पुष्पं भूषाऽलङ्करणं ताम्बूलमपि समुच्चये एतानि समर्प्य पुनरेव यथापूर्व पूजा कृता एवं सुवाद्यनृत्यगीतैः सुतृप्तंहरिं नत्वा अभिपूजयेत् ॥६७॥

गन्धादिभिः सपरिवारमथाऽर्घमस्मै ।
दत्वा विधाय कुसुमाञ्जलिमादरेण
स्तुत्वा प्रणम्य शिरसा चुलुकोदकेन
स्वात्मानमर्पयतु तच्चरणाब्जमूले ॥ ६८ ॥

कैर्गन्धादिभिः सपरिवारं पूर्वोक्तावरणसहितम् अथानन्तरम् अस्मै हरये अर्घ्यं दत्वा आदरेण पुष्पाञ्जलिन्दत्वा स्तुत्वा शिरसा प्रणम्य तच्चरणारविन्दमूले स्वात्मानं चुलुकेन अर्घ्यशेषजलेन समर्प्पयतु ॥ ६८ ॥

आत्मनः समर्प्पणमन्त्रमाह—

इत इत्यादिना स्वात्मसमर्प्पणे इत्यन्तेन ग्रन्थेन ।

इतः पूर्वं प्राणबुद्धिदेहधर्माधिकारतो जाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्यवस्थासु मनसा वाचा कर्मणा हस्ताभ्यां पद्भ्या मुदरेण शिश्ना यत्स्मृतं यदुक्तं यत्कृतं तत्सर्वं ब्रह्मार्पणं भवतु स्वाहा मां मदीयं च सकलं हरये सम्यगर्प्पये ॐतत्सदिति च प्रोक्तमन्त्रः स्वात्मसमर्पणे ॥

अनुस्मरन्कलशगमच्युतं जपेत् ।
सहस्रकं मनुमथ साष्टकं बुधः ॥

वपुष्यथो दितिजजितः समावृती-
र्विलाप्य तास्तदपि नयेत्सुधात्मताम् ॥ ६९ ॥

एतच्च मन्त्रत्रयं स्पष्टत्वान्नलिख्यते

अनुस्मरन्निति—

अथानन्तरं बुधः पण्डितः कलशगकुम्भादिनिष्ठं हरिश्चिन्तयन् साष्टकम् अष्टसहितं सहस्रं मनुं मन्त्रं जपेत् अथानन्तरं दितिजजितः श्रीकृष्णस्य वपुषि शरीरे ताः पूर्वोक्ताः समावृतीः आवरणदेवता विलाप्य विलीना इति विचिन्त्य तदपि देववपुः सुधात्मताम् अमृतता नयेत् ॥ ६९ ॥

ध्वजेति—

ध्वजतोरणदिक्कलशादिगता-
मपि मण्डपमण्डलकुण्डगताम् ॥
अभियोज्य चितिं कलशे कुसुमैः ।
परिपूज्य जपेत्पुनरष्टशतम् ॥ ७० ॥

कलशे चितिं मन्त्रदेवतां चैतन्यरूपम् अभियोज्य कुसुमैः पुष्पैः सम्पूज्य पुनरष्टसहितं शतं जपेत् किम्भूतां चितिं ध्वजतोरणदिक्कलशादिगतां न केवलं ध्वजादिगताम् अपितु मण्डले मण्डपे कुण्डगताम् ॥ ७० ॥

अथेति—

अथ शिष्य उपोषितः प्रभाते ।
कृतनैत्यः सुसिताम्बरः सुवेशः ॥
धरणीधनधान्यगोकुलै-
र्धिनुयाद्विप्रवरान् हरेः प्रसत्त्यै ॥ ७१ ॥

अथानन्तरम् उपोषितः कृतोपवासः शिष्यः प्रभाते प्रातः काले कृतनित्यकृत्यः शुक्लवस्त्रधरः सुवेशः शोभनभूषणः धरणी पृथिवी धनं सुवर्णादि धान्यं व्रीह्यादि गौर्दोग्ध्री दुकूलं पट्टवस्त्रम् एतैर्यथा

योग्यं विप्रवरान् ब्राह्मणश्रेष्ठान् धिनुयात् प्रीणयेत् किमर्थं हरेः श्रीकृष्णस्य प्रसादार्थम् ॥ ७१ ॥

भूय इति—

भूयः प्रतर्प्य प्रणिपत्य देशिकं ।
तस्मै परस्मै पुरुषाय देहिने ॥
तां वित्तशाठ्यं परिहृत्य दक्षिणां ।
दत्वा तनुं स्वां च समर्प्पयेत्सुधीः ॥ ७२ ॥

भूयः पुनरपि प्रतर्प्य ब्राह्मणान् सन्तोष्य पुनः कथनम् अत्यन्त तर्प्पणार्थं परीत्येति पाठे प्रदक्षिणी कृत्येत्यर्थः देशिकं गुरुं प्रणिपत्य नमस्कृत्य तस्मै गुरवे देहिने देहधारिणे परस्मै पुरुषाय श्रीकृष्णाय धनशाठ्यं परिहृत्य वैभवानुसारेण तां प्रसिद्धां वित्तार्द्धं चतुर्थांशं वा दत्वा न तु दक्षिणामिव मन्त्रादानानन्तरमेव तत्प्रसङ्गात्स्वां स्वीयां तनुं सुबुद्धिः समर्पयेत् ॥ ७२ ॥

अथेति—

अथाऽभिषेकमण्डपे सुखोपविष्टमासने ।
गुरुर्विशोधयेदमुं पुरेव शोषणादिभिः ॥ ७३ ॥

अथानन्तरं गुरुः अमुं शिष्यं पुरेव पूर्ववदेव शोषणादिभिः भूतशुद्ध्यादिभिर्विशोधयेत् कीदृशम् अभिषेकमण्डपे आसने सुखोपविष्टम् ॥ ७३ ॥

पीठेति—

पीठन्यासावसानं वपुषि विमलधीर्न्यस्य तस्यासिकाया-
मन्त्रेणाऽभ्यर्च्य दूर्वाक्षतकुसुमयुतां रोचनां के निधाय ॥
आशीर्वादैर्द्विजानां विशदपटुरवैर्गीतवादित्रघोषै-
र्माङ्गल्यैरानयत्तं कलशमभिवृतस्तत्समीपं प्रतीतः ॥ ७४ ॥

तस्य शिष्यस्य वपुषि शरीरे पीठन्यासावसानं पीठन्यासपर्यन्तं सकलं न्यासं विनस्य आसिकाया आसनस्य मन्त्रेणासनं पूजयित्वा

रोचनां मस्तके निधाय तिलकं कारयित्वा कीदृशीं रोचनां दूर्वाक्षतपुष्पसहिताम् अनन्तरं द्विजानामाशीर्वादैर्गीतिमङ्गलादिशब्दैः कीदृशैरेतै विशदपटुरवैः स्पष्टोत्तमशब्दैः तथा अन्यैरपि माङ्गल्यै मङ्गलस्योपयुक्तैः सहितं तं कलसम् अभिवृतः आचार्यत्वेन वृतः तत्समीपं शिष्यसमीपम् आनयेत् कीदृशः शिष्यात्मीयतया प्रतीतो विश्वासान्वितो यः कश्चिदित्यर्थः इतित्रिपाठिनः ॥ ७४ ॥

तेनेति—

तेनाऽभिलीनमणिमन्त्रमहौषधेन।
धाम्ना परेण परमामृतरूपभाजा॥
सम्पूरयन्वपुरमुष्य ततो वितन्वन्।
तत्सामरस्यमभिषेचयताद्यथावत् ॥ ७५ ॥

कुम्भस्य पल्लवान् शिष्यशिरसि निधाय तेनकलसेनेत्यर्थाद्यथावत् यथायुक्तप्रकारेणाऽभिषेचयेत् अभिषेचनं कुर्यात्।

तदुक्तम्।

विधिवत् कुम्भमुद्धृत्य तन्मुखस्थान् सुरद्रुमान्।
शिशोः शिरसि विन्यस्य मातृकां मनसा जपेदिति॥

किम्भूतेन अभिलीनः संलीनः मणिर्नव रत्नानि मन्त्रः ऋक् महौषधं दिव्यपिप्पलीप्रभृति यत्र तेन कीदृशेन परेण धाम्ना परतेजःस्वरूपेण पुनः कीदृशेन परमामृतरूपभाजा परमामृतरूपमयेन किङ्कुर्वन् अमुष्य शिशो र्वपुः शरीरं पूरयन् किङ्कुर्वन् ततस्तदनन्तरं तत्सामरस्यं तेन तेन तेजोरूपेण कलशैक्यं वितन्वन् ॥ ७५ ॥

अभिषेकमाह—

क्षाद्यैरित्यादि।

क्षाद्यैरान्तैर्वर्णैरभिपूर्णतनुस्त्रिरुक्तमन्त्रान्तैः।
परिहितसिततरवसनद्वितीयो वाचंयमः समाचान्तः॥७६

क्षआदिर्येषां तैः आन्तैः अकार अन्तो येषां ते वर्णै मातृकाक्षरै

मूलमन्त्रत्रिजपावसानैरभिषिक्तशरीरः शिष्यः धूतनवीनातिशुक्ल-वसनयुगलः मौनी कृतद्विराचमनः ॥ ७६ ॥

बहुशः प्रणम्य देशिकनामानं हरिमथोपसङ्गम्य ।
तद्दक्षिणत उपास्तामभिमुखमेकाग्रमानसः शिष्यः॥७७॥

बहुवारं देशिकनामानं गुरुरूपं हरिं नत्वा अथानन्तरम् उपसंगृह्य गुरुचरणौ व्यस्यस्तहस्तद्वयं कृत्वा तद्दक्षिणतो गुरुदक्षिणे अभिमुखं गुरुसन्मुखम् एकाग्रमानसः एकचित्तस्तिष्ठेत् उपविशेत् ॥ ७७ ॥

न्यासैरिति ।

न्यासैर्यथाविधि तमच्युतसाद्विधाय ।
गन्धाक्षतादिभिरलङ्कृतवर्ष्मणोऽस्य ॥
ऋष्यादियुक्तमथ मन्त्रवरं यथावद् ।
ब्रूयात्त्रिशो गुरुरनर्घ्यमवामकर्णे ॥ ७८ ॥

अथानन्तरं यथाविधि यथोक्तप्रकारेण न्यासैः पञ्चाङ्गन्यासादिभिः ते शिष्यम् अच्युतसाद्विधाय श्रीकृष्णरूपं कृत्वा गन्धाक्षत...पैः वि-भूषितशरीरस्याऽस्य अवामकर्णे दक्षिणकर्णे ऋषिच्छन्दोदेवता... तम् अनर्घ्यममूल्यं मन्त्रवरं मन्त्रश्रेष्ठं त्रिशः त्रिवारं ब्रूयात् यथावत् यथोक्तप्रकारेण स च प्रकारः प्रथमं दक्षिणहस्ते गुरुर्जलं ददाति अमुकमन्त्रं ददामीति अनेन शिष्योऽपि ददस्व इति ब्रूयात् ततो मन्त्रं दद्यादिति अत्राऽवश्यं वारत्रयं गुरुणा मन्त्रः पठनीयः दत्ते याव-च्छिष्यस्य मन्त्रः स्वायत्तो भवति तावत्पठनीय इति ॥ ७८ ॥

मन्त्रग्रहणानन्तरं शिष्यकृत्यं दर्शयति—

गुरुणेति ।

गुरुणा विधिवत्प्रसादितं,।
मनुमष्टोद्र्ध्वशतं प्रजप्य भूयः ॥
अभिवाद्य ततः शृणोतु सम्यक्-
समयान्भक्तिभरेण नम्रमूर्त्तिः ॥ ७९ ॥

यथाविधि गुरुणा हेतुना प्राप्तं मन्त्रं प्रसाधितम् अनुग्रहेण दत्तमितित्रिपाठिनः अष्टौ ऊर्द्ध्वं यस्य तस्य तदष्टाधिकशतं प्रजप्य भूयः पुनरपि गुरुमभिवाद्य नमस्कृत्य दण्डवत्प्रणम्य ततो गुरुतः समयान् आचारान् सम्यक्कृत्वा शृणोतु यत्तु विद्यामष्टकृत्वो जपेदिति तत्तन्न्यूनसङ्ख्याकजपनिषेधपरं कीदृशा भक्त्यतिशयेन नम्रशरीरः ॥७९॥

मन्त्रदानानन्तरं गुरुकृत्यमाह—

दत्त्वेति।

दत्त्वा शिष्याय मनुं न्यस्याऽथ गुरुः कृतात्मयजनाविधिः॥
अष्टोत्तरं सहस्रं स्वशक्तिहान्यनवाप्तये जप्यात् ॥८०॥

अथानन्तरं गुरुः शिष्याय मन्त्रं दत्वा न्यस्य न्यासादिकं कृत्वा कृतात्मयजनाविधिः कृताभ्यन्तरयागः अष्टाधिकं सहस्रं स्वसामर्थ्यहान्यनवाप्तये स्वसामर्थ्यरक्षार्थं दत्तमन्त्रं जपेत् ॥ ८० ॥

शिष्यकृत्यमाह—

कुम्भादिकमिति।

कुम्भादिकं च सकलं गुरवे समर्प्य।
सम्भोजयेद् द्विजवरानपि भोज्यजातैः॥
कुर्वन्त्यनेन विधिना य इहाऽभिषेकं।
ते सम्पदां निलयनं हि त एव धन्याः॥ ८१ ॥

कुम्भादिकं सकलं मण्डलसहितं मण्डपावस्थितद्रव्यं गुरवे समर्प्य दत्वा भोज्यसमूहै द्विजश्रेष्ठान्सन्तोषयेत् एतत्करणस्य फलमाह इह जगति अनेन विधिना अनया परिपाट्या ये अभिषेकं कुर्वन्ति ते सम्पदां सर्वसमृद्धीनां निलयनं स्थानं त एव धन्याः पुरुषार्थभागिनः ॥ ८१ ॥

उक्तमर्थमुपसंहरति—

सङ्क्षिप्येति।

संक्षिप्य किञ्चिदुदिता दीक्षा संस्मरणाय हि विशदधियाम्

एतां प्रविश्य मन्त्री सर्वान् जपेज्जुहोतु यजेच्च मनून्॥८२॥

इति श्रीकेशवाचार्य विरचितायां
क्रमदीपिकायां दीक्षापूजानामचतुर्थपटलः ॥४॥

किञ्चित् सङ्क्षिप्य दीक्षा उक्ता कथिता विशदधियां निर्मलबुद्धीनां संस्मरणाय एतां दीक्षां प्रविश्य प्राप्य मन्त्री साधकः सर्वान् मन्त्रान् जपेत् यजेज्जुहोतु ॥ ८२ ॥

इति श्रीक्रमदीपिकायां चतुर्थपटलः ॥ ४ ॥

अधुना दीक्षितस्य मन्त्रविधिं दर्शयति—

चैत्रे कृत्वैतन्मासि कर्माऽच्छपक्षे ।
पुण्यर्क्षे भूयो देशिकात्प्राप्य दीक्षाम् ॥
तेनाऽनुज्ञातः पूर्वसेवां द्वितीये ।
मासि द्वादश्यामारभेताऽमलायाम् ॥ १ ॥

चैत्रे मासि पुण्यर्क्षे शुभनक्षत्रे अच्छपक्षे शुक्लपक्षे एतत्कर्म मन्त्रदीक्षात्मकं कर्म कृत्वा भूयः पुनरपि देशिकात् गुरोर्दीक्षां मन्त्रोपदेशं प्राप्याऽनन्तरं तेन गुरुणा ऽनुज्ञातः द्वितीये मासि वैशाखे अमलायां द्वादश्यां तिथौ पूर्वसेवां पुरश्चरणमारभेत् ।

चैत्रे दुःखाय दीक्षा स्यात्-
इति वचनं गोपालमन्त्रभिन्नदीक्षाविषयम् ॥ १ ॥

कृत्वेति—

कृत्वा स्नानाद्यं कर्म देहार्चनान्तं ।
वर्त्माऽऽश्रित्य प्रागीरितं मन्त्रिमुख्यः ॥

शुद्धो मौनी सन् ब्रह्मचारी निशाशी ।
जप्याच्छान्तात्मा शुक्लपद्माक्षदाम्ना ॥ २ ॥

मन्त्रिमुख्यः साधकः स्नानमारभ्यात्मयागान्तं कर्म कृत्वा प्रागीरितं वर्त्माऽऽश्रित्य पूर्वोक्तपूजाप्रकारमाश्रित्य शुद्धो गायत्रीजपेन निष्पापः ब्राह्मणाद्युक्तवाह्यान्तरशौचयुक्तो मौनी वाग्यतः ब्रह्मचारी अष्टविधमैथुनत्यागी निशाशी रात्रिभोजी शान्तात्मा अनुद्धताचित्तः शुक्लपद्मवीजमालया जप्यात् ।

अत्रैवमागमान्तरोक्तं वोद्धव्यम् ।

शुभे दिने क्रोशं क्रोशद्वयं वा क्षेत्रं विहारार्थं परिकल्प्य क्षीरद्रुमभववितस्तिपरिमिताऽष्टकीलकाः प्रत्येकमेकदैव वा दशकृत्वः शतकृत्वो वा जपित्वा अष्ट दिग्देवताः संपूज्य मध्ये क्षेत्रे क्षेत्रपालवलिं दत्वा पूजां कृत्वा पूर्वाद्यष्टदिक्षु तान्निखन्यात् तत्र तत्र तत्तन्नाम्ना दिक्पतिवलिं च दत्वा दीपकं च दत्वा जपपूर्वदिवसे एकभोजनमुपवासो वा गुरुं ब्राह्मणांश्च तर्पयेत् ।

तथाच सनत्कुमारकल्पे ।
विप्रांश्च भोजयेदन्नभोजनाच्छादनादिभिः ।
बहुभिर्वस्त्रभूषाभिः सम्पूज्य गुरुमात्मनः ॥
आरभेत जपं पश्चात् तदनुज्ञापुरस्सरामिति ।

ततोऽग्रिमदिने स्नानादिकं कृत्वा सङ्कल्पं कुर्यात् ॐअद्यो-नम इत्याद्युच्चार्याऽमुकमन्त्रस्य सिद्धिकाम इयत्संख्याकजपतद्दशांशामुकद्रव्यहोमतद्दशांशामुकद्रव्यतर्पणतद्दशांशामुकाभिषेकतद्दशांशब्राह्मणसंप्रदानकभोज्यदानात्मकपुरश्चरणकर्म करिष्ये इति सङ्कल्पं कुर्य्यात् ततो मन्त्रर्षिच्छन्दोदेवतानां कामस्थाने पुरश्चरणजपे विनियोग इति ।

जपे चायं नियमः ।
नैरन्तर्यविधिः प्रोक्तो न दिनं व्यतिलङ्घयेत् ।
शयनं दर्भशय्यायां शुचिः प्रयतमानसः ।
दिवसातिक्रमे दोषः सिद्धिवाधः प्रजायते ।
नारदीये ।

शनैः शनैरविस्पष्टं न द्रुतं न विलंबितम् ।
न न्यूनं नाधिकं वाऽपि जपं कुर्याद् दिने दिने ।
तथान्यत्र ।
अनन्यमानसः प्रातः कालान् मध्यंदिनावधि ।
नारदीये तथैव च ।
नवदन्नस्वपन् गच्छन्नान्यत्किमपि संस्मरन् ।
न क्षुज्जृम्भणहिक्कादिविकलीकृतमानसः ।
मन्त्रसिद्धिमवाप्नोति तस्माद्यत्नपरो भवेत् ।
उष्णीषी कञ्चुकी नग्नो मुक्तकेशः तथैव च ।
प्रसारितपाणिपाद नोच्चपादासनो भवेत् ।
तथा वैशम्पायनसंहितायाम् ।
स्नानं त्रिसवनं प्रोक्तमशक्तौ द्विः सकृ त्तथा ।
अस्नातस्य फलं नाऽस्ति न चाऽतर्प्पयतः पितॄन् ।
नाऽसत्यमभिभाषेत नेन्द्रियाणि प्रलोभयेत् ।
शयनं दर्भशय्यायां शुचिः प्रयतमानसः ।
तद्वासः क्षालयेन्नित्यमन्यथा विघ्नमावहेत् ।
नैकवासा जपेन्मन्त्रं बहुवस्त्री कदाचन ॥
उपर्यधो वहिर्वस्त्रे पुरश्चरणकृद्व्रजेत् ।
तथा नारदीये ।
स्त्रीशूद्राभ्यां न सम्भाषे द्रात्रौ जपपरो न च ।
जपेन्न सन्ध्याकालेषु प्रदोषे नो भयेषु च ।
ब्राह्मणानीतवस्त्रशुद्धजलेनकर्मकृद्भवेदिति ॥ २ ॥

जपितुः कृत्यमाह—

तन्वन्निति ।

तन्वन् शुश्रूषां गोषु ताभ्यः प्रयच्छन् ।
ग्रासं भूतेषु प्रोद्वहँश्चानुकम्पाम् ॥
मन्त्राधिष्ठात्रीं देवतां वन्दमानो ।
दुर्गां दुर्बोधध्वान्तभानुं गुरुं च ॥ ३ ॥

गोषु शुश्रूषां गोपरिचर्यां धूमकण्डूयनादिरूपां सेवां विस्तारयन् किंकुर्वन् ताभ्यो गोभ्यो ग्रासं प्रयच्छन् गोपालमन्त्र एव ग्रासादिकम् अत्रोपादानादन्यत्रानुक्तेश्च भूतेषु प्राणिषु करुणां धारयन् मन्त्राधिष्ठातृदेवतां दुर्गाम् अज्ञानान्धकारसूर्यं गुरुं च वन्दमानः ॥ ३ ॥

कुर्वन्निति—

कुर्वन्नात्मीयं कर्म वर्णाश्रमस्थं ।
मन्त्रं जप्त्वा त्रिः स्नानकाले ऽभिषिञ्चेत् ॥
आचामन् पाथस्तत्वसङ्ख्याप्रजप्तं ।
भुञ्जानश्चाऽन्नं सप्तजप्ताञ्जनादि ॥ ४ ॥

स्वीयं वर्णाश्रमोक्तं कर्म कुर्वन् आत्मीयं आत्मनो यो वर्णो ब्राह्मणादि यो वाऽऽश्रमो ब्रह्मचर्यादिस्तत्र तत्रस्थं कर्म विहितं तत्कुर्वन्नित्यर्थः मन्त्रजप्तजलेन काले वारत्रयं स्वात्मानमभिषिञ्चेत् तत्वसंख्याप्रजप्तं द्वात्रिंशत्संख्याप्रजप्तं पञ्चविंशतिप्रजप्तं वा तथा जलम् आचमन् इत्थमेवाऽन्नं भुञ्जानः पुनः कीदृशः सप्तजप्तं अञ्जनादि कज्जलादि यस्य स तथा आदिशब्देन गन्धमाल्यादीनां परिग्रहः अञ्जनाद्य इति क्वचित्पाठः ॥ ४ ॥

जपस्थानमाह—

अद्रेरिति ।

अद्रेः शृङ्गे नद्यास्तटे बिल्वमूले ।
तोये हृद्घ्ने गोकुले विष्णुगेहे ॥
अश्वत्थाधस्तादम्बुधेश्चाऽपि तीरे ।
स्थानेष्वेतेष्वासीन एकैकशस्तु ॥ ५ ॥
प्रजपेदयुतचतुष्कं दशाक्षरं मनुवरं पृथक् क्रमशः ॥
अष्टादशाक्षरं चेदयुतद्वयमित्युदीरिता सङ्ख्या ॥ ६ ॥

पर्वतशृङ्गे नदीतीरे बिल्ववृक्षसमीपदेशे हृदयप्रमाणजले गो-

छे विष्णुप्रतिमाधिष्ठितगेहे पिप्पलवृक्षसमीपदेशे समुद्रस्य तीरे अष्टसु स्थानेषु आसीन उपविष्टः एकैकश एकैकस्मिन् स्थाने स्थानेषु क्रमशः क्रमेण पृथक् अयुतचतुष्कं कृत्वा दशाक्षरमन्त्रं जपेत् यदाऽष्टादशाक्षरमन्त्रः तदा ऽयुतद्वयं कृत्वा इति जपसंख्योदीरिता अत्र न प्रतिस्थानम् अयुतचतुष्कायुतद्वयजपः किन्तु तथा जप्तव्यं येन सर्वत्र जपेन तावत्येव संख्या भवति अन्यथा ऽष्टसु स्थानेषु जपेना ऽष्टादशाक्षरे षोडशायुतजपः स्यात् ।

प्रपञ्चसारेऽपि ।

अयुतद्वितयावधिजपः स्यादिति ।

यद्यप्यष्टादशाक्षरे इयं संख्या तथा ऽपि तुल्यन्यायाद्दशाक्षरेऽपि इयमेव व्यवस्थेति रुद्रधरः ॥ ५ ॥ ६ ॥

उक्तेषु स्थानेषु क्रमेणाऽऽहारनियममाह ।

शाकमिति ।

शाकं मूलं फलं गोस्तनभवदधिनी भैक्षमन्नं च सक्तुं।
दुग्धान्नं चेत्यदानःक्षितिधरशिखरादौ क्रमात्स्थानभेदे।
एकं चैषामशक्तौ गदितमिह मया पूर्वसेवाविधानं–
निर्वृत्तेऽस्मिन्पुनश्च प्रजपतु विधिवत्सिद्धये साधकेशः॥७॥

क्षितिधरशिखरादौ पूर्वोक्तपर्वतशृङ्गादौ स्थानविशेषे क्रमादेकैकं क्रमेण विहितं शाकं वास्तुकादि मूलं शूरणादि फलम् आम्रादि गोस्तनभवं दुग्धं दधि च द्वन्द्वः भैक्षं भिक्षात उपलब्धमन्नं च प्रशस्तं हैमतिकं सितास्विन्नं सक्तुं भृष्टयवचूर्णं दुग्धान्नं पायसम् अदानो भक्षमाणः जपं कुर्यात् मितोदनम् ।

शस्तान्नं च समश्नीयान् मन्त्रसिद्धिसमीहया ।
तस्मान्नित्यं प्रयत्नेन शस्तान्नाशी भवेन्नर इति ॥

अशक्तं प्रत्याह एकमिति अशक्तो चैषामद्रिशृङ्गाद्यष्टस्थानानां

मध्ये एकं स्थानं समाश्रित्य शाकाद्यष्टविधेष्वेकं भोजनमाश्रित्य जपं कुर्यात् ।

तदुक्तं नारदीये ।

मृदु सोष्णं सुपक्वं च कुर्याद्वै लघु भोजनम् ।
नेन्द्रियाणां यथा वृद्धि स्तथा भुञ्जीत साधकः ॥
यद्वा तद्वा परित्याज्यं दुष्टानां सङ्गमं तथा ।

इह ग्रन्थे पूर्वसेवाविधानं मया गदितम् कथितम् अस्मिन्निवृत्ते सम्पूर्णे पुरश्चरणजपे पुनश्च प्रजपतु सिद्धये विशिष्टफलसिद्धये विधिवत् यथोक्तप्रकारेण अत्र केचिदस्मिन्पूर्वसेवारम्भे कर्माणि निर्वृत्ते समाप्ते पुनःपुरश्चरणजपं करोत्वित्याहुः ॥ ७ ॥

देहार्चनान्ते दिनशो दिनादौ-
दीक्षोक्तमार्गान्यतरं विधानम् ।
आश्रित्य कृष्णं प्रयजेद्विविक्ते-
गेहे निषण्णो हुतशिष्टभोजी ॥ ८ ॥

देहार्चनान्तेदेहपूजावसाने दिनशः प्रतिदिनं दिनादौ प्रातर्दीक्षोक्तमार्गेषु षोडशपञ्चोपचारादिषु अन्यतरमेकं वर्त्माश्रित्य कृष्णं प्रयजेत् पूजयतु आवरणभेदाद्वर्त्मभेदः कीदृशः विविक्त एकान्ते गृहे निषण्ण उपविष्टः पुनःकीदृशः हुतशिष्टभोजी प्रात्यहिकजपदशांशहोमावशिष्टभोजी ॥ ८ ॥

प्रकारान्तरमपि महते फलाय पुरश्चरणमाह—
दशलक्षमिति रुद्रधरः ।
वयं तु पश्यामः ।
प्रकृतयथोक्तपुरश्चरणमाह ॥

दशलक्षमिति ।

दशलक्षमक्षयफलप्रदं मनुं
प्रतिजप्य शिक्षितमति र्दशाक्षरम्
जुहुयाद् गुडाज्यमधुसंप्लुतैर्नवै ।
ररुणाम्बुजैर्हुतवहे दशायुतम् ॥ ९ ॥

शुद्धमतिः साधकः अक्षयफलदं मोक्षफलं दशाक्षरं मनुं दशलक्षं प्रतिजप्य हुतवहे संस्कृताग्नौ अरुणाम्बुजैररुणकमलै दशायुतं लक्षमेकं जुहुयात् कीदृशैः गुडाज्यमधुसंप्लुतैः गुणघृतमधुसयुक्तैः ॥ ९ ॥

शुषिरेति—

शुषिरयुगलवर्णं चेन्मनुं पञ्चलक्षं-
प्रजपतु जुहुयाच्च प्रोक्तक्लृप्त्याऽर्द्धलक्षम् ।
अमलमतिरलाभे पायसैरम्बुजानां-
सहितघृतसितैरेवाऽऽरभेद्धोमकर्म ॥ १० ॥

शुषिरयुगलवर्णं शुषिरं छिद्रं नवसंख्यात्मकं तस्य युगलं द्वन्द्वम् अष्टादशाक्षरं जपेत् तदा पञ्चलक्षं प्रजपतु प्रोक्तक्लृप्त्या पूर्वोक्तपरिपाट्या चाऽर्द्धलक्षं जुहुयात् यथोक्तहोमद्रव्यालाभे द्रव्यान्तरमाह अमलमतिरिति शुद्धमतिः अम्बुजानां पद्मानामलाभे ऽप्राप्तौ पायसैः परमान्नै होममारभेत कीदृशैः सहिते घृतसिते येषु तैः घृतशर्करासहितैरित्यर्थः स्वाहान्तेन होमपूजेति सर्वत्र बोद्धव्यं होमादेश्चानुष्ठानप्रकारो मत्कृतहोमानुष्ठानपद्धतेरवगन्तव्यः ।

नारदीयेयथा ॥
जपस्य तु दशांशेन होमः कार्यो दिने दिने ।
अथवा लक्षपर्यन्तं होमः कार्यो विपश्चितेति ॥ १० ॥

होमाशक्तं प्रत्याह—

अशक्तानामिति ।

असक्तानां होमे निगमरसनागेन्द्रगुणितो-
जपःकार्यश्चेति द्विजनृपविशामाहुरपरे ॥
सहोमश्चेदेषां सम इह जपोहोमरहितो-
य उक्तो वर्णानां स खलुविहितस्तच्चलदृशाम् ॥११॥

तावद्द्रव्याद्यसम्पत्त्या होमकर्माणि असमर्थानां ब्राह्मणक्षत्रिय-

वैश्यानां यथासंख्यं निगमा वेदाश्चत्वारः रसाः षट् नागेन्द्राः अष्टौ एतैर्गुणिते जपो ऽनुष्ठेय इत्यपरे आचार्या आहुः तत्रकृत एव जपः एतै गुणित इति रुद्रधरः ।

वस्तुतस्तु ।

होमाशक्तौ जपं कुर्याद्धोमसंख्याचतुर्गुणम् ।
षड्गुणं चाष्टगुणितं यथासंख्यं द्विजातयः ।

इति पुरश्चरणचन्द्रिकोक्तमेव युक्तं पश्यामः ।

होमकर्मण्यशक्तानां विप्राणां द्विगुणो जपः ॥
इतरेषां तु वर्णानां त्रिगुणो हि विधीयते ।

इति एतेषां मतापेक्षया अपर इत्युक्तम् एतेषां च मते तर्पणादिव्यतिरेकेण मूलभूतजपाद्विगुणजपेनैव पुरश्चरणसिद्धि र्भवति तथैव ग्रन्थान्तरे ऽभिधानात् एषां ब्राह्मणादीनां होमसहितश्चेज्जपः तदा त्रयाणामपि अयुतचतुष्टयादिसमानमेव वर्णानां ब्राह्मणादीनां होमरहितो य उक्तो जपः अत्र होमरहितो य श्चतुर्गुणो जप इति भैरवत्रिपाठिनः स एव तच्चलदृशां तत्पत्नीनां विहितः ॥ ११ ॥

शूद्रंप्रत्याह—

यं वर्णमाश्रितो यः शूद्रः स च तन्नतभ्रुवाम् ।
विदधीतजपं विधिवच्छ्रद्धावान् भक्तिभरावनम्रतनुः १२॥

ब्राह्मणादीनां मध्ये यं वर्णं शूद्रः समाश्रितः स तन्नतभ्रुवां तेषा मेव द्विजात्यादीनां स्त्रीणां विहितं जपं विधिवत् कथितप्रकारेणविहितं कुर्यात् कीदृशः श्रद्धायुतः पुनः कीदृशः भक्तिभरेण भक्त्यतिशयेन नम्रा तनुः शरीरं यस्य स तथा जपश्चायं होमरहित इति रुद्रधरः ॥ १२ ॥

पुरश्चरणोत्तरकृत्यमाह—

पुनरिति ।

पुनरभिषिक्तो गुरुणा विधिवद्विश्राण्य दक्षिणां तस्मै
अभ्यवहार्य च विप्रान्विभवैःसम्प्रीणयेच्च भक्तियुतः १३॥

गुरुणा पुनरपि विधिवत् यथोक्तविधिना अभिषिक्तः कृताभिषे-

कः तस्मै गुरवे दक्षिणां विश्राण्य दत्वा विप्रानभ्यवहार्य भोजयित्वा भक्तियुतः सन् संप्रीणयेत् धनधान्यादिभिः प्रीतिं कुर्यात् ॥ १३ ॥

सिद्धमन्त्रस्य कृत्यमाह—

इतीति ।

इति मन्त्रवरद्वितयान्यतरं-
परिसाध्य जपादिभिरच्युतधीः ।
प्रयजेत्सवनत्रितये दिनशो-
विधिनाऽथ मुकुन्दममन्दमतिः ॥ १४ ॥

इत्यनेन प्रकारेण मन्त्रद्वितयान्यतरं मन्त्रद्वितययोर्मध्ये एकं जपादिभि र्जपपूजाहोमतर्पणादिभिः परिसाध्य साधयित्वा अच्युतधीः अच्युते श्रीकृष्णे धीर्बुद्धिर्यस्य स तथा यद्वा अच्युता न क्षरिता विष्णौ बुद्धिर्यस्य स तथा सवनत्रितये सन्ध्यादित्रये दिनशः प्रतिदिनं विधिना उक्तप्रकारेण मुकुन्दं कृष्णं प्रयजेत् पूजयतु अमन्दमतिः शुद्धमतिः ॥ १४ ॥

पूजायां प्रातःकालिकध्यानमाह—

अथेति ।

अथ श्रीमदुद्यानसंवीतहैम-
स्थलोद्भासिरत्नस्फुरन्मण्डपान्तः ।
लसत्कल्पवृक्षाध उद्दीप्तरत्न-
स्थलीधिष्ठिताम्भोजपीठाधिरूढम् ॥ १५ ॥

सप्तश्लोकान्तं कुलकम् ।

अथानन्तरं भक्तिनम्रः भक्त्यातिशयेन नम्रदेहः प्रगे प्रातःकाले कथितरूपं कृष्णमनुस्मृत्य ध्यात्वा तदङ्गेन्द्रवज्रादिभिः तस्य कृष्णस्याङ्गानि पूर्वोक्तानि हृदयादीनि इन्द्रादयो दश दिक्पालाः वज्रादयस्तदायुधानि च तैः सह पूजयित्वा तं कृष्णं सिता शर्करा मोचा कदली विशेषः हैयङ्गवीनं सद्योजातघृतम् एभिस्तथा दध्ना वि-

मिश्रेण दधिसंयुक्तेन दौग्धेन पायसेन च मन्त्री सम्प्रीणयेत् कीदृशं श्रीमत् शोभायुक्तं यदुद्यानं क्रीडावनं तेन संवीतं वेष्टितं यद्धेमस्थलं लसत्काञ्चनभूमि स्तत्रोद्भासीनि उद्गतकिरणानि यानि यानि रत्नानि तैः स्फुरन् देदीप्यमानो यो मण्डप स्तस्या ऽन्तर्मध्ये देदीप्यमानो यः कल्पवृक्ष स्तस्याध श्छायायाम् उद्गता दीप्ति र्यस्य तादृशं रत्नमयं यत्स्थानं तदधिष्ठितं तत्रावास्थितं यदम्भोजं पद्मं तदेव पीठं तत्राधिरूढ मुपविष्टम् ॥ १५ ॥

महानीलेति ।

महानीलनीलाभमत्यन्तबालं-
गुडस्निग्धवक्रान्तविस्रस्तकेशम् ।
अलिव्रातपर्याकुलोत्फुल्लपद्म-
प्रमुग्धाननं श्रीमदिन्दीवराक्षम् ॥ १६ ॥

पुनः कीदृशं महानील इन्द्रनीलः तद्वन्नीलाभं श्यामं पुनः अत्यन्तबालं पञ्चवार्षिकं पुनः गुडाः कुटिलाः स्निग्धाः चिक्कणाः कर्णान्ते कपोले विस्रस्ताः पर्याकुलाः वक्रान्तेतिपाठे विश्रस्ता मुखावलम्बिताः केशा यस्य तम् अलिव्रातेन भ्रमरसमूहेन पर्याकुलं चञ्चलं व्याप्तं वा यत्फुल्लं विकसितं पद्मं तद्वत्प्रमुग्धं मनोहरम् आननं मुखं यस्य तं पुनः श्रीमत् दोषरहितं यदिन्दीवरं नीलपद्मं तत्सदृशे अक्षिणी यस्य तम् ॥ १६ ॥

चलदिति —

चलत्कुण्डलोल्लासिसंफुल्लगण्डं-
सुघोणं सुशोणाधरं सुस्मितास्यम् ।
अनेकाश्मरश्म्युल्लसत्कण्ठभूषा-
लसन्तं वहन्तं नखं पौण्डरीकम् ॥ १७ ॥

पुनः कीदृशं चञ्चले ये कुण्डले ताभ्यामुन्नतौ उल्लसितौ शोभमानौ संफुल्लौ विकाशितौ गण्डौ यस्य तं पुनः शोभमाना घो-

णा नासा यस्य तं पुनः सुशोणो लोहितो ऽधरो यस्य तं पुनः शोभनं यत् स्मितमीषद्धास स्तद्युक्तमास्यं यस्य तं पुनः अनेकानि यान्यश्मानि इन्द्रनीलप्रभृतीनि रत्नानि तेषां ये रश्मयः किरणाः तैरुल्लसन्ती या कण्ठभूषा तया लसन्तं शोभमानं पुनः पौण्डरीकं व्याघ्रसम्बन्धिनखं वहन्तं धारयन्तम् ॥ १७ ॥

समुद्धूसर इति—

समुद्धूसरोरःस्थलं धेनुधूल्या
सुपुष्टाङ्गमष्टापदाकल्पदीप्तम् ।
कटीरस्थले चारुजङ्घान्तयुग्मे-
पिनद्धं क्वणत्किङ्किणीजालदाम्ना ॥ १८ ॥

पुनः कीदृशं धेनुधूल्यागोरजसा समुद्धूसरं धूसरितम् उरःस्थलं यस्य तं गवामनुगमनात् सुष्ठु पुष्ट मङ्गं यस्य तं कीदृशं अष्टापदाकल्पदीप्तं सुवर्णघटितालङ्कारेण शोभमानं पुनः कीदृशं क्वणत्किङ्किणीजालदाम्ना शब्दायमानक्षुद्रघण्टिकासमूहमालया कटिस्थले श्रोणितटे चारुजङ्घान्तयुग्मे मनोहरगुल्फद्वयोर्द्ध्वप्रदेशे पिनद्धं बद्धम् ॥ १८ ॥

हसन्तमिति—

हसन्तं हसद्बन्धुजीवप्रसून-
प्रभां पाणिपादाम्बुजोदारकान्त्या ॥
करे दक्षिणे पायसं वामहस्ते ।
दधानं नवं शुद्धहैयङ्गवीनम् ॥ १९ ॥

पुनः कीदृशं ।

पाणिपादाम्बुजोदारकान्त्या हस्तचरणपद्मविपुलशोभया हसद्बन्धुजीवपुष्पकान्तिं हसन्तं उपहसन्तम् पुनः कीदृशं दक्षिणे करे हस्ते पायसं सव्यहस्ते वामकरे नवं नूतनं शुद्धं निष्कलुषं हैयङ्गवीनं नवनीतं ह्योगोदोहोद्भवं घृतं दधानं धारयन्तम् ॥ १९ ॥

महीति—

महीभारभूतामरारातियूथा-
ननःपूतनादीन्निहन्तुं प्रवृत्तम् ॥
प्रभुं गोपिकागोपगोवृन्दवीतं-
सुरेन्द्रादिभिर्वन्दितं देववृन्दैः ॥ २० ॥

पुनः कीदृशं महीभारभूतामरारातियूथान् पृथिवीभाररूपदैत्यसमूहान् अनःपूतनादीन् शकटासुरप्रभृतीन् निहन्तुं प्रवृत्तं पुनः कीदृशं प्रभुं समर्थम् ईश्वरं पुनः कीदृशं गोपिका गोपस्त्री गोपः गौः एतेषां समूहेन वीतं वेष्टितं पुनः कीदृशम् इन्द्रादिभिर्देवसमूहैर्नमस्कृतम् ॥ २० ॥

प्रगे पूजयित्वेत्यनुस्मृत्य कृष्णं-
तदङ्गेन्द्रवज्रादिकैर्भक्तिनम्रः ॥
सितामोचहैयङ्गवीनैश्च दध्ना ।
विमिश्रेण दौग्धेन सम्प्रीणयेत्तम् ॥ २१ ॥

पूर्वश्लोकेऽव्याख्यातमपि क्रमानुरोधेन व्याख्याते प्रगे प्रातःकाले उक्तप्रकारेण कृष्णमनुस्मृत्य ध्यात्वा उपचारैः सम्पूज्य अङ्गाद्यावरणैः सह सम्पूज्य नैवेद्यं दद्यात् नैवेद्यद्रव्यमाह सितेति सिता शर्करा मोचा कदली हैयङ्गवीनं दौग्धेन पायसेन ॥ २१ ॥

प्रातःसवनपूजाफलमाह—

इतीति

इति प्रातरेवार्चयेदच्युतं यो-
नरः प्रत्यहं शश्वदास्तिक्ययुक्तः ॥
लभेताचिरेणैव लक्ष्मीं समग्रा-
मिहप्रेत्य शुद्धं परं धाम भूयात् ॥ २२ ॥

इत्यनेन प्रकारेण प्रत्यहं शश्वत्सर्वदा आस्तिक्ययुक्तः सन् योनरः प्रातःकाले अच्युतमर्चयेत् तमेवावश्यं पूजयति स इह

लोके अचिरेणैवाल्पकालेनैव समग्रां सम्पूर्णां लक्ष्मीं सम्पदं लभते प्राप्नोति प्रेत्य देहं परित्यज्य परं शुद्धं ब्रह्माख्यं महः भूयात् प्राप्नोति तत्सरूपो भवती त्यर्थः ॥ २२ ॥

प्रातः पूजायामेव नैवेद्यं तर्प्पणं च दर्शयति—

अन्होमुखइति ।

अन्होमुखेऽनुदिनमित्यभिपूज्य शौरिं-
दध्ना थ वा गुडयुतेन निवेद्य तोयैः ॥
श्रीमन्मुखे समनुतर्प्य च तद्धिया तं-
जप्यात्सहस्रमथ साष्टकमादरेण ॥ २३ ॥

अथवा शब्दः पादपूरणे इति पूर्वोक्तप्रकारेण अन्होमुखे प्रातःकाले अनुदिनं प्रत्यहं शौरिं कृष्णम् अभिपूज्य गुडसहितेन दध्ना नैवेद्यं दत्वा जलैस्तद्धिया गुडसहितबुद्ध्या श्रीमतः कृष्णस्य मुखे समनुतर्प्य अथानन्तरं तं मन्त्रमादरेण साष्टकं सहस्रम् अष्टोत्तरसहस्रं जपेत् ॥ २३ ॥

मध्यदिनसवनध्यानमाह—

मध्यंदिन इति

मध्यंदिने जपविधानविशिष्टरूपं-
वन्द्यं सुरर्षियतिखेचरमुख्यवृन्दैः ॥
गोगोपगोपवनितानिकरैः परीतं-
सान्द्राम्बुदच्छविसुजातमनोहराङ्गम् ॥ २४ ॥

चतुर्थश्लोकस्थक्रियया योजना एवमनेन प्रकारेण मध्यन्दिने मध्यान्हे नन्दजं कृष्णं ध्यात्वा इन्दिरा श्रीस्तस्या आप्त्यर्थम् अर्चयतु कीदृशं जपविधानेन विशिष्टं रूपं यस्य तं जपार्थं यत् ध्यानम् अथ प्रकटसौरभेत्यादि तृतीयपटलोक्तध्यानं तदेवात्रापीति त्रिपाठिनः पुनः कीदृशं वन्द्यं श्रेष्ठं पुनः कीदृशं सुरा इन्द्रादय ऋषय नारदादयः यतयः सनकादयः खेचरा स्वर्गवासिनः एतेषां मुख्या श्रेष्ठाः तेषां वृन्दैः समूहैः तथा गौः गोपः गोपस्त्री च एतेषां निकरैः

समूहैः परीतं वेष्टितं सान्द्रो निविडो यो अम्बुदो मेघस्तद्वच्छविर्यस्य तत् अथ च सुजातं दोषरहितम् अथ च मनोहरं नेत्रोत्सवकारकमङ्गं यस्य २४ ॥

मायूरपत्रपरिक्लृप्तवतंसरम्य-
धम्मिल्लमुल्लसितचिल्लिकमम्बुजाक्षम् ॥
पूर्णेन्दुबिम्बवदनं मणिकुण्डलश्री-
गण्डं सुनासमतिसुन्दरमन्दहासम् ॥ २५ ॥

पुनः कीदृशं—

मयूरस्येदं मायूरं पत्रं पक्षः मायूरं च तत्पत्रं चेति मायूरपत्रं तेन परिक्लृप्तो यो वतंसः शिरोभूषणम् ।

वष्टिभागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः

इत्यकारलोपः ।

तेन रम्यो मनोहरो धम्मिल्लः केशपाशो यस्य तं पुनः कीदृशम् अम्बुजवत् पद्मवत् अक्षिणी यस्य स तथा तं पुनःकीदृशं संपूर्णो य इन्दुबिम्बश्चन्द्रमण्डलं तद्वद्वदनं मुखं यस्य स तथा तं पुनःकीदृशं मणिमयं यत् कुण्डलं तेन श्रीयुक्तौ शोभासहितौ गण्डौ यस्य तं पुनः कीदृशं शोभना नासा यस्य तं पुनः कीदृशं मनोहरेषद्धास्ययुक्तम् ॥ २५ ॥

पीताम्बरं रुचिरनूपुरहारकाञ्ची-
केयूरकोर्मिकटकादिभिरुज्ज्वलाङ्गम् ॥
दिव्यानुलेपनपिशङ्गितमंसराज-
दम्लानचित्रवनमालमनङ्गदीप्तम् ॥ २६ ॥

पुनः कीदृशं पीतमम्बरं वस्त्रं यस्य तं पुनः कीदृशं मनोहरनूपुरादिभिः शोभितमङ्गं यस्य तं हारो मुक्तावली काञ्ची क्षुद्रघण्टिका केयूरमङ्गदम् ऊर्मिर्मुद्रिका कटकः कङ्कणः आदिपदेन किरीटादीनां परिग्रहः पुनः कीदृशं देवसंबन्धिना ऽनुलेपनेन कुङ्कुमादिना पिशङ्गितं पिञ्जरितम् अंसे स्कन्धे राजन्ती शोभमाना अम्लाना अक्लि-

ष्टा चित्रा नानाप्रकारिका वनमाला पत्रपुष्पमयी आपादलम्बिनी माला यस्य तं पुनः कीदृशम् अनङ्गवत् कामवत् दीप्तम् ॥ २६ ॥

वेणुं धमन्तमथवा स्वकरे दधानं-
सव्येतरे पशुपयष्टिमुदारवेषम् ।
दक्षे मणिप्रवरमीप्सितदानदक्षम् ॥
ध्यात्वैवमर्चयतु नन्दजमिन्दिराप्त्यै ॥ २७ ॥

पुनः कीदृशम् ।

वेणुं धमन्तं वादयन्तम् अथवा पक्षान्तरं स्वकरे सव्येतरे वामे गोरक्षणदण्डं दधानं तथा दक्षे दक्षिणे ईप्सितदानदक्षं मणिं दधानं पुनः कीदृशम् उदारवेषम् उद्भटवेषामिति रुद्रधरः वस्तुतस्तु वेणुं वादयन्तं तदेवदर्शयति अथेति वामकरे सव्यं दक्षिण वामयो रित्यभिधानात् द्वयोरेवात्रतन्त्रेणसंग्रहः तत्र सव्ये द्वितीयवाम-हस्ते पशुपयष्टिं पशुरक्षणार्थं यष्टिं दण्डं तथा सव्ये दक्षिणे हस्ते मणिप्रवरं मणिश्रेष्ठं चिन्तामणिं दधानं कीदृशं मणिप्रवरम् ईप्सित-दानदक्षं वाञ्छितार्थदानक्षमम् इत्यर्थः ॥ २७ ॥

आवरणनैवेद्यदानप्रकारमाह—

दामादिकेति ।

दामादिकाङ्गदयितासुहृदङ्घ्रिपेन्द्र-
वज्रादिभिः समभिपूज्य यथाविधानम् ॥
दीक्षाविधिप्रकथितं च निवेद्यजातं-
हैमे निवेदयतु पात्रवरे यथावत् ॥ २८ ॥

दाम आदिर्यस्य आदिपदेन सुदामादीनां परिग्रहः अङ्गानि पूर्वो-क्तानि पञ्च दयिता रुक्मिण्याद्याः सुहृदो वसुदेवाद्याः अङ्घ्रिपा मन्दाराद्याः पूर्वोक्ता इन्द्रादयो दश दिक्पालाः वज्रादीनि च तेषाम् आयुधानि पूर्वोक्तानि एतैर्यथाविधानं यथोक्तप्रकारेण कृष्णं सं-

पूज्य दीक्षाविधाने कथितं नैवेद्यसमूहं हैमे सुवर्णमये पात्रश्रेष्ठे यथावत् निवेदयतु ॥ २८ ॥

होमादिकमाह—

अष्टोत्तरमिति ।

अष्टोत्तरं शतमथो जुहुयात्पयोन्नैः ।
सर्पिःप्लुतैः सुसितशर्करया विमिश्रैः ॥
दद्याद्बलिं च निजदिक्षु सुरर्षियोगि-
वर्गोपदैवतगणेभ्य उदग्रचेताः ॥ २९ ॥

अनन्तरं पयोन्नैः पायसैः सर्पिःप्लुतैः सुसितशर्करया विमिश्रैः अतिशुभ्रशर्करया मिलितैः अष्टाधिकं शतं जुहुयात् होमं कुर्यात् । साहचर्यात् कल्पनालाघवाच्च होमोक्तद्रव्येणैव निजदिक्षु स्वस्वदिक्षु सुरर्षियोगिवर्गोपदैवतगणेभ्यो बलिं दद्यात् तत्र सुरा विरञ्चिप्रभृतयः पूर्वदिक्स्थाः ऋषयो नारदादयो दक्षिणदिक्स्थाः योगिवर्गः सनकादिः पश्चिमदिक्स्थ उपदेवगणाः यक्षसिद्धगन्धर्वविद्याधराद्याः उत्तरदिक्स्था इतित्रिपाठिनः उपदेवगणाः दशदिक्पाला इतिरुद्रधरः उदग्रचेता उद्भटचित्तः सोत्साह इत्यर्थः ॥ २९ ॥

नवनीतेति ।

नवनीतमिलितपायसधिया ऽर्चनान्ते जलैर्मुखे तस्य ।
सन्तर्प्य जपतु मन्त्री सहस्रमष्टोत्तरशतं वाऽपि॥३०॥

अर्चनान्ते पूजावसाने तस्य देवस्य मुखे नवनीतेन मिलितं सम्बद्धं यत् पायसं तद्बुध्या जलैः सन्तर्प्य तर्पणं कृत्वा मन्त्री साधकः अष्टाधिकं सहस्रं शतं वा जपतु ॥ ३० ॥

एतत्फलमाह—

अह्नइति ।

अह्नो मध्ये बल्लवीवल्लभं तं-
नित्यं भक्त्या ऽभ्यर्चयेत् यो नराग्र्यः ॥

देवाः सर्वे तं नमस्यन्ति शश्वत् ।
वर्तेरन् वै तद्वशे सर्वलोकाः ॥ ३१ ॥

यो नराग्र्यो नरश्रेष्ठः अह्नः मध्ये मध्याह्ने तं वल्लवीवल्लभं गोपीप्रियं नित्यं सर्वदा भक्त्या सात्त्विकेन भावेनार्चयेत् तं नरश्रेष्ठं सर्वे देवाः नमस्यन्ति तथा शश्वत्सर्वदा सर्वे जना एव तद्वशे वर्तेरन् तद्वश्याः स्युरित्यर्थः ॥ ३१ ॥

मेधेति ।

मेधायुःश्रीकान्तिसौभाग्ययुक्तः ।
पुत्रैर्मित्रैर्गोमहीरत्नधान्यैः ॥
भोगैश्चान्यैर्भूरिभिः सन्निहाढ्यो-
भूयात् भूयो धाम तच्चाच्युताख्यम् ॥ ३२ ॥

तथा इह लोके मेधा धारणावती बुद्धिः आयुः जीवनं श्रीः लक्ष्मीः कान्तिः शरीरशोभा सौभाग्यं सर्वजनप्रियता एतै युक्तः सम्बद्धः तथा पुत्रैरौरसैः मित्रैः सुहृद्भिः गौः पृथिवी रत्नं धान्यं व्रीह्यादिः एतैश्च तथा अन्यैर्भूरिभिः प्रचुरैः सुखैराढ्यः उपचितः सन्पुनः देहावसाने अच्युताख्यं कृष्णनामकं तेजो महो भूयात् तद्रूपो भवतीत्यर्थः ॥ ३२ ॥

तृतीयकालपूजाव्यवस्थामाह—

तृतीयेति ।

तृतीयकालपूजायामस्ति कालविकल्पना ।
सायान्हे निशि वेत्यत्र वदन्त्येके विपश्चितः॥३३॥

तृतीयकालपूजायां कालस्य वेलायां विकल्पना विकल्पोऽस्ति तमेवाह सायाह्ने सन्ध्यायां निशि रात्रौ वेति अत्र एके विपश्चितो वदन्ति ॥ ३३ ॥

किं तत्राह—

दशाक्षरेणेति।

दशाक्षरेण चेद्रात्रौ सायान्हे ऽष्टादशार्णतः।
उभयीमुभयेनैव कुर्यादित्यपरे जगुः ॥ ३४ ॥

चेद्यदि दशाक्षरेण मन्त्रेण पूजादिकं तदा रात्रौ यद्यष्टादशार्णतो अष्टादशाक्षरेण मन्त्रेण तदा सायाह्ने इत्येकेषां मतम् अपरे पुनः उभयीम् उभयपूजाम् उभयेनैव दशाक्षरेणा ऽष्टादशाक्षरेण च तत् कुर्यात् इति जगुः कथयन्ति तथा चैच्छिको विकल्प इतिभावः ॥३४॥

सायाह्नइत्यादि—

अत्र नवश्लोकान्तं कुलकम्।

सायान्हे द्वारवत्यां तु चित्रोद्यानोपशोभिते।
द्व्यष्टसाहस्रसंख्यातै भवनैरभिसंवृते ॥ ३५ ॥
हंससारससंकीर्णैः कमलोत्पलशालिभिः।
सरोभिरमलाम्भोभिः परीते भवनोत्तमे ॥ ३६ ॥
उद्यत्प्रद्योतनद्योतसद्युतौ मणिमण्डपे।
मृद्वास्तरे सुखासीनं हेमाम्भोजासने हरिम्॥३७॥
नारदाद्यैः परिवृतमात्मतत्त्वविनिर्णये।
तेभ्यो मुनिभ्यः स्वं धाम दिशन्तं परमक्षरम्॥३८॥

सायाह्ने एवमेतादृशवेषधारिणं हरिं ध्यात्वा ऽर्चयेत् कीदृशं मृद्वास्तरकोमलासनरूपे हेमाम्भोजासने कनकपद्मासने समासीनम् उपविष्टं कुत्रावस्थितं मणिमण्डपे किंविशिष्टे उद्गच्छन् यः प्रद्योतनः सूर्यः तस्य द्योतस्य समाना द्युति र्यस्य तस्मिन् कुत्र भवनोत्तमे गृहश्रेष्ठे किंविशिष्टे चित्रोद्यानोपशोभिते बहुधोपवनसेविते पुनःकिंविशिष्टे द्वारवत्यां विद्यमाने पुनः किंविशिष्टे भवनैर्गृहैरभिसंवृते कीदृशैः द्व्यष्टसहस्रसंख्यातैः।

पुनः किंविशिष्टे—

सरोभिः सरोवरैः परीते कीदृशैः अमलाम्भोभिर्निर्मलजलैः पुनः कीदृशैः हंससारससंकीर्णैः हंसादिपक्षिगणैर्व्याप्तैः पुनःकीदृशैः कमलोत्पलशालिभिः पद्मोत्पलसहितैः ।

हरिं कीदृशं—

नारदाद्यैः मुनिभिः परिवृतं वेष्टितं किमर्थमात्मतत्वनिर्णये आत्मतत्त्वनिश्चये निमित्ते पुनः कीदृशं तेभ्यो नारदादिभ्यः स्वं धाम ज्ञानस्वरूपमात्मानं कथयन्तं पुनःकीदृशं परमविद्यातत्कार्यरहितं पुनःकीदृशम् अक्षरम् अविनाशि ॥३५॥३६॥३७॥३८॥

इन्दीवरनिभं सौम्यं पद्मपत्रारुणेक्षणम् ।
स्निग्धकुन्तलसंभिन्नकिरीटमुकुटोज्ज्वलम् ॥ ३९ ॥

पुनः कीदृशं—

इन्दीवरनिभं नीलाम्भोजसदृशं सौम्यम् उग्रतारहितं पुनः कीदृशं पद्मपत्रवदायते दीर्घे ईक्षणे यस्य तं पुनः स्निग्धाः चिक्कणा ये कुन्तलाः केशास्तैः सम्भिन्ने मिलिते किरीटमुकुटे ताभ्यामुज्ज्वलं देदीप्यमानं तत्र किरीटशब्देन ललाटाश्रितः त्रिशृङ्गोऽलङ्कारविशेषः कथ्यते मुकुटशब्देन च मूर्ध्नि मध्यभागाश्रितं तच्च दीपशिखाकारो ऽलङ्कारविशेषः कथ्यते ॥ ३९ ॥

चारुप्रसन्नवदनं स्फुरन्मकरकुण्डलम् ।
श्रीवत्सवक्षसं भ्राजत्कौस्तुभं वनमालिनम् ॥४०॥

पुनः कीदृशं चारु मनोहरं प्रसन्नं फलदायि वदनं यस्य तं पुनः स्फुरती देदीप्यमाने मकराकृती कुण्डले यस्य तं पुनः श्रीवत्सो विप्रपादप्रहारकृतचिह्नविशेषो वक्षसि यस्य तं पुनः भ्राजन् देदीप्यमानः कौस्तुभो मणिविशेषो यस्य तं पुनः वनमालाधारिणम् ॥ ४० ॥

काश्मीरकपिशोरस्कं पीतकौशेयवाससम् ।
हारकेयूरकटकरसनाद्यैः परिष्कृतम् ॥ ४१ ॥

पुनः कीदृशं—

काश्मीरेण कुङ्कुमवर्णम् उरो यस्य तं पुनः पीतवस्त्रधारिणं पुनः हारः मुक्ताहारः केयूरमङ्गदं बाहुलङ्कारः कटकः कङ्कणः रसना क्षुद्रघण्टिका आदिशब्देनाऽङ्गुलीयकादेः परिग्रहः एतैःपरिष्कृतम् शोभितम् ॥ ४१ ॥

हृतविश्वम्भराभूरिभारं मुदितमानसम् ।
शङ्खचक्रगदापद्मराजद्भुजचतुष्टयम् ॥ ४२ ॥

पुनर्कीदृशं

हृतो ऽपनीतो विश्वम्भरायाः पृथ्व्या भूरिर्भरो बृहद्भारो ऽसुरादिलक्षणो येन तं पुनः मुदितं हृष्टं मानसं यस्य तं पुनः शङ्खचक्रगदापद्मैः शोभितं बाहुचतुष्टयं यस्य तम् ॥ ४२ ॥

एवं ध्यात्वा ऽर्चयेन्मन्त्री तदङ्गैः प्रथमावृतिम् ।
द्वितीयां महिषीभिस्तु तृतीयायां समर्चयेत् ॥४३॥

अत्र पूजायाम् अङ्गैः पूर्वोक्तैः पञ्चाङ्गैः प्रथमावरणं भवति द्वितीयावरणं महिषीभिः रुक्मिण्यादिभिः तृतीयायामावृतौ दिक्षु पूर्वादिदिक्षु वक्ष्यमाणान् नारदादीन् अग्रे च विनतासुतं गरुडं पूजयेत् ॥ ४३ ॥

तानेवाह ।

नारदं पर्वतं जिष्णुं निशठोद्धवदारुकान् ।
विश्वक्सेनं च सैनेयं दिक्ष्वग्रे विनतासुतम् ॥४४॥

पर्वतनामा मुनिविशेषः जिष्णरर्जुनः निशठो यादवविशेषः उद्धवोऽपि तथा दारुकः कृष्णसारथिः विष्वक्सेनः भाण्डागारिकः शैनेयः सात्यकिः ॥ ४४ ॥

लोकेशैस्तत्प्रहरणैः पुनरावरणद्वयम् ।
इति संपूज्य विधिवत्पायसेन निवेदयेत् ॥ ४५ ॥

लोकेशैरिन्द्रादिभिरेकमावरणं तत्प्रहरणैस्तदायुधैर्वज्रादिभिरप-

रावरणं एवं क्रमेणाऽवरणद्वयं इत्यनेन प्रकारेण पञ्चावरणकेन सं-
पूज्य विधिवद्दिक्षा कथितत्त पायसं दद्यात् ॥ ४५ ॥

तर्पणप्रकारं जपसंख्यां च दर्शयति ।

तर्पयित्वेति—

तर्पयित्वा खण्डमिश्रैर्दुग्धबुद्ध्या जलैर्हरिम् ।
जपेदष्टशतं मन्त्री भावयन् पुरुषोत्तमम् ॥ ४६ ॥

खण्डेन शर्करया विमिश्रं मिलितं यद्दुग्धं तद्बुद्ध्या जलैः कृष्णं तर्पयित्वा पुरुषोत्तमं भावयन् ध्यायन् मन्त्री साधकः अष्टाधिकशतं जपेत् यद्यपि तर्पणस्य क्त्वाप्रत्ययेन पूर्वकालता प्रतीयते तथापि प्रथमं जपः तदनु तर्पणं कार्यं तथैवानुक्रमात् सम्प्रदायाच्चेति रुद्रधरः ॥ ४६ ॥

पूजास्विति—

पूजासु होमं सर्वासु कुर्यान्मध्यंदिनेऽथवा ।
आसनादर्घ्यपर्यन्तं कृत्वा स्तुत्वा नमेत्सुधीः॥४७॥

सर्वासु तिसृष्वपि पूजासु होमं कुर्यात् पक्षान्तरमाह अथवेति मध्यंदिने मध्याह्नपूजायां वा होमं कुर्यादित्यर्थः आसनादिति आसनमन्त्रादारभ्याऽर्घपर्यन्तं कृत्वा स्तुत्वा स्तवनं कृत्वा नमेत् दण्डवत्प्रणमेत् अवसानार्घपर्यन्तमितिपाठे अयमर्थः पूजां कृत्वा पूजाशेषकर्तव्यार्घ्यमवशेषयित्वा मध्येहोमं कृत्वा ततः पूजाशेषार्घ्यमवसानार्घ्यसंज्ञकं पराङ्मुखार्घ्यापरपर्यायं दद्यादित्यर्थः ॥ ४७ ॥

समर्प्येति—

समर्प्यात्मानमुद्वास्य तत्स्वे हृत्सरसीरुहे ।
विन्यस्य तन्मयो भूत्वा पुनरात्मानमर्चयेत्॥४८॥

आत्मसमर्पणमन्त्रेण स्वात्मानं परमेश्वरे समर्प्य तत् परमेश्वरतेजः पूजास्थानादुद्वास्य उद्धृत्य स्वकीयहृदयपद्मे विन्यस्य तन्मयो भूत्वा पुनरात्मानं पूजयेत् ॥ ४८ ॥

सायाह्नपूजाफलमाह—

सायाह्नइति ।

सायान्हे वासुदेवं यो नित्यमेवं यजेन्नरः ।
सर्वान् कामानवाप्यान्ते स याति परमां गतिम् ॥४९॥

यो नरः सायाह्ने वासुदेवं नित्यं सर्वदा एवं कथितप्रकारेण यजेत् पूजातर्पणहोमादिभिः परितोषयेत्सर्वान् कामान्वाञ्छितानर्थान् अवाप्य देहावसाने परां गतिं विष्णुसायुज्यं प्राप्नोति ॥ ४९ ॥

रात्राविति—

रात्रौ चेन्मन्मथाक्रान्तमानसं देवकीसुतम् ।
यजेद्रासपरिश्रान्तं गोपीमण्डलमध्यगम् ॥ ५० ॥

चेद् यदि रात्रौ पूजा क्रियते तदा रासः क्रीडाविशेषस्तेन परिश्रान्तं देवकीनन्दनं यजेत् मन्मथेनाक्रान्तं मानसं हृदयं यस्य तं पुनः गोपीनां मण्डलं गोष्ठीविशेषः तस्य मध्ये स्थितम् ॥ ५० ॥

रासक्रीडांदर्शयति ।

पृथुमिति ।

पृथुं सुवृत्तं मसृणं वितस्ति-
मात्रोन्नतं कौ विनिखन्य शङ्कुम् ।
आक्रम्य पद्भ्यामितरेतरात्त-
हस्तैर्भ्रमोऽयं खलु रासगोष्ठी ॥ ५१ ॥

इतरेतरात्तहस्तैः परस्परगृहीतहस्तैः अयंभ्रमोभ्रमणंरासगोष्ठी किंकृत्वा कौपृथिव्यां पृथुंस्थूलंसुवृत्तंवर्तुलाकारं मसृणंस्निग्धंवितस्तिमात्रोत्थितंद्वादशाङ्गुलप्रमाणेनोर्द्ध्वस्थितंशङ्कुकाष्ठखण्डंविनिखन्य पुनःकिंकृत्वा पद्भ्यांशङ्कुमाक्रम्यानियन्त्र्य ॥ ५१ ॥

ध्यानमाह—

स्थूलेत्यादि ।

स्थलनीरजसूनपरागभृता ।
लहरीकणजालभरेण सता ॥

मरुता परितापहृताऽध्युषिते ।
विपुले यमुनापुलिने विमले ॥ ५२ ॥

द्वादशश्लोकान्तं कुलकम् ।

कल्याणमयस्वरूपमजं विचिन्त्यप्रथमोदितपीठवरे पूर्वोक्तदीक्षासम्बन्धिपूजापीठश्रेष्ठेविधिवत् यथाविधि प्रयत्नेन पूजयेत् कीदृशं यमुनापुलिने यमुनातटे इतरेतरवद्धकरप्रमदागणकल्पितरासविहारविधौ अन्योन्यवद्धहस्तस्त्रीसमूहपरिकल्पितक्रीडाविशेषविधौ मणिशङ्कुगंमणिमयशङ्कुमध्यगतं कीदृशेपुलिने वायुनाऽध्युषिते आक्रान्ते कीदृशेन स्थलनीरजंस्थलकमलन्ततपुष्पपरागभृता तत्केशरसंनिकृष्टपुष्परजोयुक्तेन अनेन सौगन्ध्यंवर्णितं पुनः लहरीतरङ्गस्तस्यकणजालंविन्दुसमूहः तस्य भरेणप्रकर्षेणसता उत्कृष्टेनयुक्तेनेतित्रिपाठिनः अनेन शैत्यमुक्तम् पुनः परितापहृताखेदविनाशकेन-अनेन मान्द्यमुक्तं पुनः कीदृशेपुलिने विपुलेविस्तीर्णेपुनः विमलेशुद्धे ॥ ५२ ॥

अशरीरनिशातशरोन्मथित-
प्रमदाशतकोटिभिराकुलिते ।
उडुनाथकरैर्विशदीकृतदिक्-
प्रसरे विचरद्भ्रमरीनिकरे ॥ ५३ ॥

पुनः कीदृशे-

अशरीरः कामः तस्य यो निशातशरस्तीक्ष्णवाणस्तेनउन्माथिताव्यथीकृता याः प्रमदास्तासां शतकोटिभिराकुलीकृते इतस्ततोव्याप्ते पुनः कीदृशे उडुनाथश्चन्द्रस्तस्यकरैः किरणैर्विशदीकृतः प्रकाशितोदिक्प्रसरोदिगवकाशोयत्रतस्मिन् पुनःकीदृशे विचरन्तीभ्रमन्तीयाभ्रमरीतस्यानिकरः समूहोयत्रतस्मिन् ॥ ५३ ॥

विद्याधरकिन्नरसिद्धसुरैः ।
गन्धर्वभुजङ्गमचारणकैः ॥
दारोपहितैः सुविमानगतैः ।
खस्थैरभिदृष्टसुपुष्पचयैः ॥ ५४ ॥

पुनः कीदृशे-

विद्याधरप्रभृतयोयथाप्रसिद्धाः तथाभुजङ्गमः हस्तपादादिशरीरान्वितोनागलोकस्थः सर्पः एतैर्दारोपध्दितैः सस्त्रीकैः शोभनविमानगतैः आकाशनिष्ठैः कृतपुष्पवृष्टिसमूहैः आकुलिते ॥ ५४ ॥

इतरेतरबद्धकरप्रमदा-
गणकल्पितरासविहाराविधौ ॥
मणिशङ्कुगमप्यमुनावपुषा ।
बहुधा विहितस्वकदिव्यतनुम् ॥ ५५ ॥

पुनः कीदृशं कृष्णम् अमुनावपुषा अनेन मणिशङ्कुगतेन शरीरेण नानाप्रकारकृतस्वीयदिव्यशरीरम् ॥ ५५ ॥

सुदृशामुभयोः पृथगन्तरगं-
दयितागणबद्धभुजाद्वितयम् ॥
निजसङ्गविजृम्भदनङ्गशिखि-
ज्वलिताङ्गलसत्पुलकालियुजाम् ॥ ५६ ॥

पुनः कीदृशम् ।

सुदृशां कामिनीनामुभयोर्द्वयोः पृथक् द्वयद्वय क्रमेण अन्तरगं मध्यगतं पुनः कीदृशं दयितागणेन नारीसमूहेन बद्धं स्वहस्तेनान्योन्यं ग्रन्थितं भुजाद्वितयं यस्यतम् एतेनैतदुक्तं भवति कामिन्योर्मध्येकामिनीनामेव हस्तेन गृहीतहस्तः परमेश्वर इति अपि समुच्चयेन केवलं शङ्कुगं कामिनीनामपि अन्तरेण युक्तामिति भावः । कीदृशां निजसङ्गेन गोपालकृष्णसङ्गेन विजृम्भमाणः प्रज्वलितोयो अनङ्गशिखीकामाग्निस्तेन ज्वलितं प्रदीप्तं यदङ्गं तत्र लसन्ती· शोभमाना या पुलकालीरोमाञ्चपङ्क्तिस्तया युज्यन्ते इति तद्युजस्तासाम् ॥ ५६ ॥

विविधश्रुतिभिन्नमनोज्ञतर-
स्वरसप्तकमूर्छनतालगणैः ॥

भ्रममाणममूभिरुदारमणि-

स्फुटमण्डनशिञ्जितचारुतरम् ॥ ५७ ॥

पुनः कीदृशम् ।

अमूभिर्गोपीभिः सहभ्रममाणं भ्रमींकुर्वाणं कैः विविधो नानाप्रकारः श्रुतिर्नामस्वरारम्भकावयवः शब्दविशेषः तेनभिन्नं सङ्गतं मनोज्ञतरम् अतिहृदयग्राहि यत्स्वरसप्तकं निषादेत्यादि तस्ययामूर्छना-एकविंशतिप्रकारिका भागतालाश्वतालपरितालादयः ऊनपञ्चाशत् एतेषाङ्गणैः समूहैः पुनः कीदृशम् उदारउद्गूढोयोमणिस्तस्यस्फुटं प्रव्यक्तम् अतितेजस्वितयायन्मण्डनन्तस्य शिञ्जितं शब्दितं तेन चारुतरं हृदयंगमम् ॥ ५७ ॥

इति भिन्नतनुंमणिभिर्मिलितं

तपनीयमयैरिव मारकतम् ॥

मणिनिर्मितमध्यगशङ्कुलस-

द्विपुलारुणपङ्कजमध्यगतम् ॥ ५८ ॥

पुनः कीदृशम्—

इति भिन्नतनुम् ।

अनेन प्रकारेणगोपीभिर्मिलितदेहङ्गोपालकृष्णं कमिव तपनीयमयैः सुवर्णमयैः मणिभिर्मिलितं ग्रथितंमरकतमणिमिव पुनः कीदृशं मणिनिर्मितोमध्यगतो यः शङ्कुः तद्ब्लसद्दीप्यमानंयद्विपुलं-वृहदरुणपङ्कजन्तस्यमध्यगतम् ॥ ५८ ॥

अतसीकुसुमाभतनुं तरुणं-

तरुणारुणपद्मपलाशदृशम् ॥

नवपल्लवचित्रसुगुच्छलस-

च्छिखिपिच्छपिनद्धकचप्रचयम् ॥ ५९ ॥

पुनः कीदृशम्—

अतसीप्रसिद्धा तस्याः कुसुमानीवाभादीप्तिर्यस्यास्तनोस्तादृशी-तनुर्यस्य तं पुनःकीदृशन्तरुणेति नूतनारुणपद्मपत्रसदृशनेत्रं पुनः

कीदृशं नवेति नूतनपल्लवनानाविधस्तवकशोभमानमयूरपुच्छसम्बद्धकेशसमूहम् ॥ ५९ ॥

चटुलभ्रुवमिन्दुसमानमुखं
मणिकुण्डलमण्डितगण्डयुगम् ॥
शशरक्तसदृक्कूदशनच्छदनं-
मणिराजदनेकविधाभरणम् ॥ ६० ॥

पुनः कीदृशं—

चटुलभ्रुवञ्चलद्भ्रूलताकं पुनः कीदृशं शुक्लपक्षीयपूर्णचन्द्रसदृशाननं पुनःकीदृशं मणिमयकुण्डलशोभितगण्डद्वयं पुनः कीदृशं शशशोणिततुल्याधरं पुनः कीदृशं मणिना शोभमाननाना प्रकाराभरणम् ॥ ६० ॥

असनप्रसवच्छदनोज्ज्वलस-
द्वसनं सुविलासनिवासभुवम् ॥
नवविद्रुमभद्रकराङ्घ्रितलं ।
भ्रमराकुलदामविराजितनुम् ॥ ६१ ॥

पुनः कीदृशम—

असनोवृक्षविशेषः तस्यप्रसवः पुष्पंतस्यछदनं पत्रं च तद्वदुज्ज्वलंशोभमानं मनोहरं वस्त्रं यस्यतं पुनः कीदृशं शोभनक्रीडाविचित्रस्थानं पुनः कीदृशं नवोनूतनोयोविद्रुमःप्रवालस्तद्वत् भद्रं मनोहरं कराङ्घ्रितलंयस्यतं पुनः कीदृशं भ्रमरैराकुलंव्याप्तं यत् पुष्पदाममालातेनविराजितं भुजद्वयंयस्यतं यद्वामालयाविराजितातनुर्यस्यतम् ॥ ६१ ॥

तरुणीकुचयुक्परिरम्भमिलत्-
घुसृणारुणवक्षसमुक्षगतिम् ॥
शिववेणुसमीरितगानपरं ।
स्मरविह्वलितं भुवनैकगुरुम् ॥ ६२ ॥

पुनः कीदृशं युवतीनां स्तनद्वयालिङ्गनसम्बद्धकुङ्कुमारुणित-

मुरःस्थलंयस्यतं पुनः कीदृशम् उक्षगतिंवृषभगतिं पुनः कीदृशं- शिवःकल्याणप्रदोयोवेणुर्वंशस्तेनसमीरितं संपादितं यद्गानङ्गीतं- तत्परन्तदासक्तं पुनः कीदृशं स्मरेणकामेनविह्वलितमनायत्तं पुनः कीदृशं भुवनत्रयस्य एकम् आद्वितीयं गुरुम् ॥ ६२ ॥

प्रथमोदितपीठवरे विधिवत् ॥
प्रयजेदिति रूपमरूपमजम् ॥
प्रथमं परिपूज्यतदङ्गवृतिं ।
मिथुनानि यजेद्रसगानि ततः ॥ ६३ ॥

इतिरूपमजं प्रथमोदितेपीठवरे पूर्वकथितदेवताक्लृप्तपीठेय- जेत् अरूपंनिर्गुणम् आवरणानिदर्शयति प्रथममिति तदङ्गवृतिंपूर्वो- क्ताङ्गावरणं प्रथमं परिपूज्यततस्तदनन्तरंमिथुनानिकेशवकीर्त्यादी- निरासगानिरासक्रीडागतानि ॥ ६३ ॥

दलषोडशके स्वरमूर्तिगणं ।
सहशक्तिकमुत्तमरासगतम् ॥
सरमामदनं स्वकलासहितं ।
मिथुनाह्वमथेन्द्रपविप्रमुखान् ॥ ६४ ॥

दलषोडशकेषोडशपत्रेपूजयेत्—

मिथुनमेवकथयति स्वरमूर्त्तिगणम् इति स्वरभवा अकारादिव- र्णभवाः केशवादिषोडशमूर्तयः स्वरमूर्त्तिगणं कीदृशं सहशक्ति- कंकीर्त्यादिशक्तिसहितं पुनः कीदृशं उत्तमोयोरासः तत्रगतं क्वचि- दुत्तररासगतमिति पाठः तत्रमध्यरासेपरमेश्वरपूजाउत्तरादिरासे केशवादिकं पूजयेत्

पुनः कीदृशं—

रमाश्रीवीजं मदनःकामवीजम् एताभ्यां सहितं पुनः कीदृशं स्व- कीया याः कलाः षोडशस्वराः तैः सहितं प्रयोगश्च श्रींक्लीम् अंकेश- वकीर्तिभ्यांनमः इत्यादि पुनःकीदृशं मिथुनाह्वं मिथुनसंज्ञकम् अथा- नन्तरम् इन्द्रपविप्रमुखान् इन्द्रादीन् वज्रादींश्च पूजयेदित्यर्थः ॥ ६४॥

पूर्वोक्तावृतिसंख्यापूर्वकंनैवेद्यं कथयति ।

इतीति।

इति सम्यगमुं परिपूज्य हरिं-
चतुरावृतिसंवृतमार्द्रमतिः॥
रजतारचिते चषके ससितं-
सुशृतं सुपयोऽस्य निवेदयतु॥ ६५॥

अनेन प्रकारेणचतुरावरणवेष्टितममुंहरिंसम्यक्यथाविधिसम्पूज्यश्रद्धावान् रजतारचितेरूप्यनिर्मितेचषकेपात्रे अस्यहरेः ससितं सशर्करं सघृतंघृतसहितं पाठान्तरम् सुशृतम् आवर्त्तितं-पयोदुग्धंनिवेदयतु॥ ६५॥

विभवे सति कांस्यमयेषु पृथक्
चषकेषु तु षोडशसु क्रमशः॥
मिथुनेषु निवेद्य पयः ससितं
विदधीत पुरोवदथो सकलम्॥ ६६॥

विभवेसतियदिताहशमैश्वर्यंभवातितदाकांस्यघटितेषुपृथक् एकैकंषोडशचषकेषुक्रमेणमिथुनगणेषुससितं पयोनिवेद्य अथानन्तरं पुरोवत् निवेदयामिभगवते इत्याद्युक्तप्रकारेणसकलं पूजाविशेषं-समापयेत्॥ ६६॥

रासपूजाफलमाह।

सकलेति।

सकलभुवनमोहनं विधिं यो-
नियतममुं निशिनिश्युदारचेताः॥
भजति स खलु सर्वलोकपूज्यः।
श्रियमतुलां समवाप्य यात्यनन्तम्॥ ६७॥

अमुम्विधिंरासपूजाप्रकारं सकलभुवनमोहनं सकलभुवनवश्यकरं नियतमवाधेन योनिशिनिशिप्रतिरजनिउदारचेताः प्रसन्नमनाः सन् सम्यक्भजतिकुर्यात् ससर्वलोकपूज्यः सन् अतुलामतिशयितां

श्रियंसमृद्धिंसमवाप्य अनन्तंविष्णुंयाति प्राप्नोति ॥ ६७ ॥

निशिवेति—

निशि वा दिनान्तसमये-
मपूजयेन्नित्यशोऽच्युतं भक्त्या ॥
समफलमुभयं हि ततः-
संसाराब्धिं समुत्तितीर्षति यः ॥ ६८ ॥

यः पुमान् संसारसागरन्तरितुमिच्छतिसोऽच्युतं भक्त्यानिशि वा दिनान्तसमयेवासंध्यायां पूजयेत् नित्यशः प्रत्यहंहियतः उभयंनिशासंध्यापूजनद्वयंसमफलं ततस्तस्माद्धेतोः निशिवादिनान्तेवापूजयेदित्यर्थः ॥ ६८ ॥

उक्तमुपसंहराति ।

इत्येवमिति ।

इत्येवं मनुविग्रहं मधुरिपुं यो वा त्रिकालं यजे-
त्तस्यैवा ऽखिलजन्तुजातदयितस्याऽम्भोधिजावेश्मनः॥
हस्ते धर्मसुखार्थमोक्षतरवः सद्वर्गसम्प्रार्थिताः
सान्द्रानन्दमहारसद्रवमुचो येषां फलश्रेणयः ॥ ६९ ॥

इति अमुनाप्रकारेणयः पुमान्मन्त्रशरीरंमधुसूदनंत्रिकालंवा पूजयेत् तस्यनानाविधप्राणिसमूहवल्लभस्य अम्भोधिजावेश्मनोलक्ष्मीनिवासस्यधर्मादिपुरुषार्थचतुष्टयवृक्षाः हस्तेभवन्तीतिशेषः कीदृशाः सतांवर्गः समूहः तेनप्रार्थिताः संसर्गीतिपाठेसंसर्गिभिर्निकटस्थैः यद्यपिमोक्षस्यफलंनास्तितथापिमोक्षपदेन्तद्धेतुभूतं तत्वज्ञानमुक्तं येषां वृक्षाणांफलपङ्क्तयः नित्यानन्दब्रह्मस्वरूपमहारसद्रवदाः ॥ ६९ ॥

अथेति ।

अथोच्यते पूर्वसमीरितानां-
पूजावसाने परमस्य पुंसः ॥
कल्पस्तु काम्येष्वपि तर्पणानां
विना ऽपि पूजां खलु यैः फलं तत् ॥ ७० ॥

अथानन्तरं परमस्वपुंसः श्रीगोपालकृष्णस्य पूजावसाने पूजानन्तरं पूर्वसमीरितानां श्रीमन्मुखइत्यादिकथितानांनित्यतर्पणानां कल्पः प्रकारः काम्येष्वपितर्पणेषुप्रकारउच्यतेयैस्तर्पणैः पूजां विनापि तत्फलं पूजाफलं प्राप्नोतियथापूजातथैवतर्पणम् ॥ ७० ॥

संतर्प्येति

संतर्प्य पीठमन्त्रैः सकृत्सकृत्प्रथममच्युतं तत्र ।
आवाह्य पूजयेत्तं तोयैरेवाखिलैः समुपहारैः ॥७१॥

प्रथमं पीठमन्त्रैराधारशक्त्यादिमन्त्रैः पीठाङ्गभूतदेवतां सकृत्सकृदेकैकवारंसंतर्प्य अनन्तरंतत्रतोयमयेपीठे अच्युतमावाह्यजलैरेवगन्धादिसकलोपचारात्मकैः पूजयेत् ॥ ७१ ॥

बद्ध्वेति ।

बद्ध्वाऽथ धेनुमुद्रां तोयैः सम्पाद्य तर्पणद्रव्यम् ॥
तद्बुद्ध्याऽञ्जलिना तं सुवर्णचषकीकृतेन तर्पयतु ॥७२॥

ततोधेनुमुद्रांबद्ध्वातोयैस्तर्पणद्रव्यं संपाद्य तद्द्रव्यरूपतयातोयं भावयित्वातद्बुद्ध्यातत्कथितद्रव्यतर्पणद्रव्यबुद्ध्यातं कृष्णंतर्पयतु केनाञ्जलिनाकीदृशेनसुवर्णचषकतयाविचिन्तितेनेत्यर्थः ॥ ७२ ॥

विंशतीति ।

विंशतिरष्टोपेता कालत्रयतर्पणेषु संख्योक्ता ॥
भूयः स्वकालविहितान्सकृत्तर्पयेच्च परिवारान् ॥७३॥

कालत्रयतर्पणेषुत्रिकालतर्पणेषु एकस्मिन् कालेऽष्टोपेता अष्टाविंशतिः तर्पणस्यसंख्योक्ता पुनः स्वकालविहितान्स्वस्मिन् प्रातर्मध्याह्नादौ येयेविहिताः परिवारा आवरणदेवतास्तान्सकृदेकैकवारंसन्तर्पयेत् ॥ ७३ ॥

कालत्रयस्यतर्पणद्रव्यमाह ।

प्रातरिति ।

प्रातर्दधिगुडमिश्रं मध्यान्हे पायसं सनवनीतम् ॥

क्षीरं तृतीयकाले ससितोपलमित्युदीरितं द्रव्यम् ॥७४॥

गुडसहितंदधिप्रातःकालेनवनीतसहितं पायसंमध्याह्नेससितोपलंशर्कराविकारसहितंक्षीरंतृतीयकाले इत्यमुनाप्रकारेणद्रव्यंतर्पणद्रव्यं कथितम् ॥ ७४ ॥

तर्पणमन्त्र माह—

तर्पयामीत्यादि ।

तर्पयामिपदं योज्यं मन्त्रान्ते स्वेषु नामसु ॥
द्वितीयान्तेषु तु ततः पूजाशेषं समापयेत् ॥ ७५॥

मन्त्रान्ते मूलमन्त्रावसाने स्वकीयानि तर्पणीयदेवतानां नामानितेषु तत्समीपेषु द्वितीयान्तेषु अमुकदेवतामित्यादिरूपेषु तर्पयामीतिपदं योज्यम् अनन्तरं पूजाशेषं समापयेत् ॥ ७५ ॥

उत्तरकृत्यमाह—

अभ्युक्ष्येति ।

अभ्युक्ष्यतत्प्रसादाद्भिरात्मानं प्रपिवेदपः ॥
तज्जप्त्वा तमथोद्वास्य तन्मयः प्रजपेन्मनुम् ॥७६॥

तत्प्रसादाद्भिः परमेश्वरप्रसादतर्पणजलैः आत्मानं शरीरं सिक्त्वातज्जप्त्वामन्त्रंजप्त्वा अपः प्रपिवेत् अथानन्तरंतंदेवमुद्वास्यस्वहृदये संयोज्यतन्मयः सन्मन्त्रं जपेत् ॥ ७६ ॥

सप्रकारंसद्रव्यं काम्यंतर्पणमाह—

अथेति ।

अथ द्रव्याणि काम्येषु वक्ष्यन्ते तर्पणेषु तु ॥
तानि प्रोक्तविधानानामाश्रित्यान्यतरं भजेत्॥७७॥

अथानन्तरंकाम्येषु तर्पणेषु यानिनारदादिभिः कथितानिद्रव्याणितानिवक्ष्यन्ते प्रोक्तविधानानांत्रिकालोक्तविधानानाम् अनन्तरम् एकंविधानमाश्रित्यकाम्यतर्पणकर्मभजेत् ॥ ७७ ॥

द्रव्यैरित्यादि ।

द्रव्यैः षोडशभिरमुं प्रतर्पयेदेकशश्चतुर्वारम् ॥
स चतुःक्षीराद्यन्तैः सक्तुज्जलाद्यन्तमच्युतं भक्त्या ॥७८॥

षोडशभिर्द्रव्यैरमुं श्रीकृष्णं एकशश्चतुर्वारं तत्तद्द्रव्यबुद्ध्या जलैरेवतर्पयेत् कीदृशैः चत्वारि क्षीराणि आद्यं येषां तैः । षोडशद्रव्याणाम् आदौ दुग्धाञ्जलिचतुष्टयम् अन्ते च चतुष्टयमित्यर्थः सक्तुज्जलाद्यन्तमिति क्रियाविशेषणम् तथा च प्रथममेकवारं जलेन ततश्चतुर्वारं ततः चतुर्वारं क्षीरैः ततः सक्तुज्जलेन इति पर्यवसन्नम् ॥ ७८ ॥

षोडशद्रव्याण्याह—

पायसमिति ।

पायसदाधिककृसरङ्गौडान्नपयोदधीनि नवनीतम् ॥
आज्यं कदलीमोचारजस्वलाचोचमोदकापूपम् ॥ ७९ ॥
पृथुकं लाजोपेतं द्रव्याणां कथितमिह षोडशकम् ॥
लाजान्तेऽन्त्यक्षीरात्प्राक्समर्प्यसितोपलापुञ्जैः ॥८०॥

पायसंपरमान्नं दाधिकं दध्नापरिष्कृतम् अन्नं कृसरं मुद्गौदनं गौडान्नं गुडोदकपक्वम् अन्नम्—पयोदुग्धम् दधि प्रसिद्धम् नवनीतम् आज्यम् घृतम् कदली चम्पाकदली मोचास्वर्णकदली रजस्वला कदलीविशेषः चोचोऽपि कदलीविशेषः मोदको लड्डुकः अपूपम् पूलिका पृथुकं चिपिटकं लाजसमेतम् लाजसहितम् इति द्रव्याणां षोडशकम् कथितम् इह ग्रन्थे लाजेति । लाजतर्पणानन्तरम् अन्त्यचतुःक्षीरतर्पणात् पूर्वं सितोपलापुञ्जैः श्वेतशर्करासमूहैः भावनया तोयभावापन्नैः सक्तुन्संतर्पयेत् ॥ ७९ ॥ ८० ॥

उक्तकाम्यतर्पणस्यफलमाह—

प्रगेइति ।

प्रगे चतुःसप्ततिवारमित्यमुं-
प्रतर्पयेद् योऽनुदिनं नरो हरिम् ॥

अनन्यधीस्तस्य समस्तसंपदः ।
करे स्थिता मण्डलतोऽभिवाञ्छिताः ॥ ८१ ॥

इत्यनेनप्रकारेणप्रगेप्रातःकालेचतुःसप्ततिवारम् अमुंहरिंकृष्णं-योनरः अनुदिनं प्रत्यहमनन्यधीः एकाग्रचित्तः सन्संत-र्पयेत् तस्यपुंसः मण्डलतः एकोनपञ्चाशद्दिवसात् अर्वागितित्रि-पाठिनः अष्टचत्वारिंशद्दिवसाभ्यन्तर इतिलघुदीपिकाकरः पञ्चत्रिं-शद्दिवसाभ्यन्तर इति रुद्रधरः अभिवाञ्छिताआकाङ्क्षिताः सकल-सिद्धिसमृद्धयः हस्तस्थिताभवन्ति अत्रसितोपलापुञ्जस्य गणना नकार्या ॥ ८१ ॥

काम्यतर्पणान्तरमाह—

धारोष्णेति ।

धारोष्णपक्वपयसीदधिनवनीते घृतं च दौग्धान्नम् ।
मत्स्यण्डीमध्वमृतं द्वादशशः तर्पयेन्नवभिरेभिः॥८२॥

धारोष्णम्पयः तदानींतनमेवानिष्पादितंदुग्धंतथापक्वम्पयः सा-धितंदुग्धंधारोष्णपक्वेचपयसीच अमूधारोष्णपक्वपयसीदधिप्रसिद्धं-नवनीतं घृतंदौग्धान्नं पायसंमत्स्यण्डीशर्कराविशेषः सशर्करं विनष्टदुग्धमितित्रिपाठिनः मधुप्रसिद्धम् अमृतंएतैर्नवभिर्द्रव्यैर्द्वा-दशवारंतर्पयेत् ॥ ८२ ॥

एतस्यफलमाह—

तर्पणेति ।

तर्पणविधिरयमपरः पूर्वोदितसमफलोऽष्टशतसंख्यः ॥
कार्मणकर्मणि कीर्त्तौ जनसंवनने विशेषतो विहितः ८३

अयं तर्पणप्रकारः पूर्वोक्ततर्पणप्रकाराद्भिन्नः कीदृशः पूर्वकथि-ततर्पणफलसमफलः पुनः कीदृशः अष्टोत्तरशतप्रमाणकः ततोनव-भिर्द्रव्यैर्द्वादशकृत्वातर्पणेनाष्टोत्तरसंख्याभवति पुनः कीदृशः कार्मण-कर्मणिवश्यकरणकर्मणितथाकीर्त्तौसत्कथायां जनसंवननेलोकवशी-करणेलोकप्रियत्वेनवाविशेषेणविहितः ॥ ८३ ॥

तर्पणान्तरमाह—

सखण्डेति ।

सखण्डधारोष्णधियामुकुन्दं-
व्रजन् पुरग्राममपि प्रतर्प्य ॥
लभेत भोज्यं सरसंसभृत्यै-
र्वासांसिधान्यानि धनानि मन्त्री ॥ ८४ ॥

शर्करायुक्तसद्योदुग्धबुद्ध्याजलेन मुकुन्दं प्रतर्प्य नगरं तथा ग्रामं व्रजन् साधकः अनुगैः सह सरसंमधुरादिरससाहितं भक्षणीयं तथा वस्त्राणिधान्यानि सुवर्णादीनि प्राप्नोति ॥ ८४ ॥

तर्पणस्या ऽशेषफलदातृतां तर्पणोत्तरकृत्यं च दर्शयति ।

यावदित्यादि ।

यावत्संतर्पयेन्मन्त्रीतावत्संख्यंजपेन्मनुम् ।
तर्पणेनैव कार्याणि साधयेदखिलान्यपि ॥ ८५ ॥

अखिलानि समस्तानि कार्याणि वाञ्छितानि तर्पणेनैव विनापि पूजाहोमं साधयेत् अत्र यावत्संख्यं तर्पणं करोति तावत्संख्यं मन्त्रंजपेत् ॥ ८५ ॥

प्रयोगान्तरमाह—

द्विज इति ।

द्विजोभिक्षावृत्तिर्य इह दिनशो नन्दतनयः
स्वयं भूत्वा भिक्षामटति विहरन् गोपसुदृशाम् ॥
अमा चेतोभिः स्वैर्ललितललितैर्नर्मविधिभि-
र्दधिक्षीराज्याढ्यां प्रचुरतरभिक्षां स लभते ॥८६॥

भिक्षावृत्तिर्जीवनोपायो यस्य स द्विजोत्रैवर्णिकोदिनशः प्रतिदिनं स्वयं नन्दतनयो भूत्वातद्रूपेणात्मानं विचिन्त्यइह भिक्षामटतियाचते किङ्कुर्वन् स्वकीयैर्ललितललितैः अतिमनोहरैः नर्मविधिभिः क्रीडाकर्मभिर्गोपसुदृशां गोपस्त्रीणां चेतोभिः सार्द्धं

विहरन् अमाशब्दः सहार्थे सदधिदुग्धघृतप्रचुरां बहुभिक्षां प्राप्नोति ॥ ८६ ॥

यन्त्रमाह—

मध्य इति ।

मध्ये कोणेषु षट्स्वप्यनलपुरपुटस्यालिखेत्कर्णिकायां-
कन्दर्पं साध्ययुक्तं विवरगतषडर्णद्विशः केशरेषु ॥
शक्ति श्रीपूर्वकानिद्विनवलिपिमनोरक्षराणि च्छदानां-
मध्ये वर्णान् दशानां दशलिपिमनुवर्यस्य चैकैकशो
ऽब्जम् ॥ ८७ ॥

दशदलपद्मं विलिख्यकर्णिकायां षट्कोणं वह्निगृहं विलिख्यवह्निगृहयुग्मस्य मध्ये षट्कोणेषु विलिखेत् लेखन प्रकारमाह कर्णिकायां मध्ये साध्यनामसहितम् अमुकस्यामुकं सिद्ध्यत्वित्यनेन सहितं कन्दर्पं कामवीजं विलिखेत् तथाविवरगतं षडर्णं षट्कोणगतवक्ष्यमाणषडक्षरं विलिखेत् तथा केशरेषु दशदलमूलेषु द्विशः द्वौद्वौकृत्वाद्विनवलिपिमनोरष्टादशाक्षरमन्त्रस्य शक्तिश्रीपूर्वकानि भुवनेश्वरीवीजश्रीवीजाद्यान्यक्षराणि-विलिखेत तथा दशानां पत्राणां मध्ये दशलिपिमनुवर्यस्य दशाक्षरमन्त्रश्रेष्ठस्य वर्णान् एकैकशोविलिखेत् ततोऽब्जंपद्मम् ॥ ८७ ॥

भूसद्मना ऽभिवृतमस्त्रगमन्मथेन ।
गोरोचनाऽभिलिखितं तपनीयसूच्या ॥
पट्टे हिरण्यरचिते गुलिकीकृतं तद्-
गोपालयन्त्रमखिलार्थदमेतदुक्तम् ॥ ८८ ॥

(गोपालयन्त्रमुक्तं किंभूतम्) भूविम्वेन चतुरस्रेण वेष्टितं कुर्यात् कीदृशेनभूसद्मना अस्त्रगमन्मथेनकोणगतकामवीजनएतदखिलार्थदं गोपालयन्त्रमुक्तं कीदृशं सुवर्णशलाकयागोरोचनादिनासुवर्णरचितपट्टेलिखितम् अनन्तरंवर्तुलीकृतम् ॥ ८८ ॥

संस्कारघृतफलंदर्शयति—

सम्पातेति ।

संपातसिक्तमभिजप्तमिदं महद्भि-
र्धार्यं जगत्त्रयवशीकरणैकदक्षम् ।
रक्षायशःसुतमहीधनधान्यलक्ष्मी
सौभाग्यलिप्सुभिरजस्रमनर्घ्यवीर्यम् ॥ ८९ ॥

इदंयन्त्रंसंपातासिक्तम् आहुतिदानशेषपुरःस्थितघृतसिक्तं तथा-मन्त्रेणाभिमन्त्रितं रक्षाभयनिवारणं यशः सत्कथाप्रकाशः सुतः पुत्रः महीपृथिवी धनं सुवर्णादि लक्ष्मीः सर्वसंपत्तिः सौभाग्यं सर्वजनप्रियत्वम् एतत्प्राप्तुमिच्छद्भिर्महद्भिः शौचयुक्तैः सततंधारणीयम् अयमर्थः यथोक्तं यन्त्रंसम्पाद्यप्राणप्रतिष्ठांकृत्वापञ्चगव्यपञ्चामृतादिभिः अभिषिच्य अष्टोत्तरशतंसहस्रंवा-संपातघृतासिक्तं कृत्वा यथोक्तसंख्यंजप्त्वाधारयेदितिकीदृशंजगत्-त्रयायत्तीकरणकुशलं पुनः अनर्घ्यवीर्य्यमहाप्रभावम् ॥ ८९ ॥

यन्त्रस्यदर्शयति धारणादन्यत्राप्युपयोगं—

भूतोन्मादेति ।

भूतोन्मादापस्मृतिविषमूर्छाविभ्रमज्वरार्त्तानाम् ।
ध्यायन्शिरसि प्रजपेन्मन्त्रमिमं
झटितिशमयितुंविकृतिम् ॥ ९० ॥

भूतः श्मशानदेशवर्त्ती अदृश्यरूपोऽनिष्टकारीउन्मादश्चित्त-विभ्रमः अपस्मृतिरपस्मारणयोगः विषंमूर्छाकारिस्थावरं जङ्गमञ्च मूर्छा अचेष्टा विभ्रमः प्रमादः ज्वरोरोगाविशेषः एतैरार्त्तानां पीडितानां शिरसिमस्तकोपरि इदं यन्त्ररूपंध्यायन्इमङ्गोपालमन्त्रंजपेत् किन्तुंविकृतिंझटितिशीघ्रंशमयितुं नाशयितुम् ॥ ९० ॥

यन्त्रेषडक्षरमन्त्रमुद्धरति—

स्मरेति ।

स्मरत्रिविक्रमाक्रान्तश्चक्रीषणायहृदित्यसौ ॥
षडक्षरोऽयं संप्रोक्तः सर्वसिद्धिकरोमनुः ॥ ९१ ॥

स्मरः कामबीजंत्रिविक्रमः ऋकारः तेनक्रान्तः संबद्धः चक्री-

ककारः तथा क्रं इतिष्णायेति स्वरूपं ह्वमः इत्यनेन प्रकारेणाष्टौ-षडक्षरोऽयं मन्त्रः सम्प्रोक्तः सर्वसिद्धिकरः अखिलकामदः ॥ ९१ ॥

शक्तिबीजमुद्धरति ।

क्रोड इति ।

क्रोडोऽग्निदीप्तोमायावीलवलाञ्छितमस्तकः ॥
सैषा शक्तिः परासूक्ष्मानित्यासंवित्स्वरूपिणी॥९२॥

क्रोडोहकारः कीदृश अग्निनारेफेणदीप्तः पुनः मायावीदीर्घ-ईकारः तद्युक्तः पुनः लवेनविन्दुनालाञ्छितंमस्तकं यस्यसतथा-सानुस्वारइत्यर्थः एषाशक्तिः पराउत्कृष्टासूक्ष्मामृणालतन्तुसदृशी-नित्याजन्मनाशरहितासंवित्स्वरूपिणी स्वप्रकाशरूपिणी ॥ ९२ ॥

श्रीबीजमुद्धरति—

अस्थीति ।

अस्थ्यग्निगोविन्दलवैर्लक्ष्मीबीजंसमीरितम् ॥
आभ्यामष्टादशालिपिः स्यात्त्रिंशत्यक्षरोमनुः॥९३॥

अस्थिशकारः अग्निःरेफः गोविन्दोदीर्घ ईकारः लवोविन्दुः एतैः संयुक्तैः श्रीबीजंसमीरितंकथितम् आभ्यां शक्तिश्रीबीजाभ्यां सहितः पूर्वोक्ताष्टादशाक्षरमन्त्रः त्रिंशत्यक्षरोभवति ॥ ९३ ॥

परमेश्वर—पूजास्थाननियतिंदर्शयति ।

शालग्राम इत्यादिना ।

शालग्राममणौयन्त्रे मण्डले प्रतिमासुच ॥
नित्यं पूजाहरेः कार्या नतु केवलभूतले ॥ ९४ ॥

शालग्रामे प्रसिद्धेमणौगोमेदपद्मरागादौयन्त्रेऽस्मिन्नेवगोपाल-यन्त्रेमण्डले सर्वतोभद्रादौसोमसूर्याग्निमण्डलेवेति रुद्रधरः प्रति-मासुसुवर्णादिगोपालप्रतिमायाम् अत्रहरेर्नित्यं सर्वदापूजाकार्या नतुकेवलायां भूमौ ॥ ९४ ॥

कथितप्रकाराणां फलंदर्शयति—

इतीति ।

इति जपहुतपूजातर्पणाद्यैर्मुकुन्दं
य इह भजति मन्वोरेकमाश्रित्यनित्यम् ॥
स तु सुचिरमयत्नात्प्राप्यभोगान् विशेषान्
पुनरमलतरन्तद्धामविष्णोः प्रयाति ॥ ९५ ॥

इति श्रीकेशवभट्टाचार्यविरचितायां
क्रमदीपिकायां पञ्चमः पटलः ॥ ५ ॥

इतिकथितप्रकारैर्जपहोमपूजातर्पणैः आदिपदादभिषेकादिनायो-मुकुन्दंनित्यंसेवते किं कृत्वा मन्वोर्दशाष्टादशाक्षरयोरेकंगृहीत्वा इहलोके अयत्नात्सुचिरंसर्वकालं सर्वान्भोगान्प्राप्यपुनरन्ते प्रसिद्धं निर्मलन्तेजः प्राप्नोतितद्धामाभवतीत्यर्थः ॥ ९५ ॥

इति श्रीगोविन्दविद्याविनोदभट्टाचार्यविरचिते क्रमदीपिका-
विवरणेपञ्चमः पटलः ॥ ९५ ॥

अथैवं साधितमन्त्रयोः प्रयोगादीन् दर्शयति ।

विनियोगानिति ।

विनियोगानथो वक्ष्ये मन्त्रयोरुभयोः समान् ॥
तदर्थकारिणोऽनन्तवीर्यान्मन्त्रांश्च कांश्चन ॥ १ ॥

अथो अनन्तरं मन्त्रयोर्दशाष्टादशाक्षरयोः समान् ध्यानविशेषेणविनियोगान् तथा तदर्थकारिणोऽनन्तवीर्यान् वहुफलदातॄन् कांश्चिन्मन्त्रान् वक्ष्ये ॥ १ ॥

प्रयोगार्थं दशाष्टादशाक्षरयोर्ध्यानमाह ।

ककारः तथाक्ष इतिष्णायेति स्वरूपंहन्नमः इत्यनेन प्रकारेणासौ-षडक्षरोऽयंमन्त्रः सम्प्रोक्तः सर्वसिद्धिकरः अखिलकामदः ॥ ९१ ॥

शक्तिवीजमुद्धरति ।

क्रोड इति ।

क्रोडोऽग्निदीप्तोमायावीलवलाञ्छितमस्तकः ॥
सैषाशक्तिः परासूक्ष्मानित्यासंवित्स्वरूपिणी॥९२॥

क्रोडोहकारः कीदृश अग्निनारेफेणदीप्तः पुनः मायावीदीर्घ-ईकारः तद्युक्तः पुनः लवेनविन्दुनालाञ्छितंमस्तकं यस्यसतथा-सानुस्वारइत्यर्थः एषाशक्तिः पराउत्कृष्टासूक्ष्मामृणालतन्तुसदृशी-नित्याजन्मनाशरहितासंवित्स्वरूपिणी स्वप्रकाशरूपिणी ॥ ९२ ॥

श्रीवीजमुद्धरति—

अस्थीति ।

अस्थ्यग्निगोविन्दलवैर्लक्ष्मीवीजंसमीरितम् ॥
आभ्यामष्टादशालिपिः स्याद्विंशत्यक्षरोमनुः॥९३॥

अस्थिशकारः अग्निःरेफः गोविन्दोदीर्घ ईकारः लवोविन्दुः एतैः संयुक्तैः श्रीवीजंसमीरितंकथितम् आभ्यां शक्तिश्रीवीजाभ्यां सहितः पूर्वोक्ताष्टादशाक्षरमन्त्रः विंशत्यक्षरोभवति ॥ ९३ ॥

परमेश्वर—पूजास्थाननियतिंदर्शयति ।

शालग्राम इत्यादिना ।

शालग्रामेमणौयन्त्रे मण्डले प्रतिमासुच ॥
नित्यं पूजाहरेः कार्या नतु केवलभूतले ॥ ९४ ॥

शालग्रामे प्रसिद्धेमणौगोमेदपद्मरागादौयन्त्रेऽस्मिन्नेवगोपाल-यन्त्रेमण्डले सर्वतोभद्रादौसोमसूर्याग्निमण्डलेवेति रुद्रधरः प्रति-मासुसुवर्णादिगोपालप्रतिमायाम् अत्रहरेर्नित्यं सर्वदापूजाकार्या नतुकेवलायां भूमौ ॥ ९४ ॥

कथितप्रकाराणां फलंदर्शयति—

इतीति ।

इति जपहुतपूजातर्पणाद्यैर्मुकुन्दं
य इह भजति मन्वोरेकमाश्रित्यनित्यम् ॥
स तु सुचिरमयत्नात्प्राप्यभोगान् विशेषान्
पुनरमलतरन्तद्धामविष्णोः प्रयाति ॥ ९५ ॥

इति श्रीकेशवभट्टाचार्यविरचितायां
क्रमदीपिकायां पञ्चमः पटलः ॥ ५ ॥

इतिकथितप्रकारैर्जपहोमपूजातर्पणैः आदिपदादभिषेकादिनायो-मुकुन्दंनित्यंसेवते किं कृत्वा मन्वोर्दशाष्टादशाक्षरयोरेकंगृहीत्वा इहलोके अयत्नात्सुचिरंसर्वकालं सर्वान्भोगान्प्राप्यपुनरन्ते प्रसिद्धं निर्मलन्तेजः प्राप्नोतितद्धामाभवतीत्यर्थः ॥ ९५ ॥

इति श्रीगोविन्दविद्याविनोदभट्टाचार्यविरचिते क्रमदीपिका-विवरणेपञ्चमः पटलः ॥ ९५ ॥

अथैवं साधितमन्त्रयोः प्रयोगादीन् दर्शयति ।

विनियोगानिति ।

विनियोगानथो वक्ष्ये मन्त्रयोरुभयोः समान् ॥
तदर्थकारिणोऽनन्तवीर्यान्मन्त्रांश्च कांश्चन ॥ १ ॥

अथो अनन्तरं मन्त्रयोर्दशाष्टादशाक्षरयोः समान् ध्यानविशेषेणविनियोगान् तथा तदर्थकारिणोऽनन्तवीर्यान् बहुफलदातॄन् कांश्चिन्मन्त्रान् वक्ष्ये ॥ १ ॥

प्रयोगार्थं दशाष्टादशाक्षरयोर्ध्यानमाह ।

वन्द इति ।

वन्दे तं देवकीपुत्रं सद्योजातं घुसप्रभम् ॥
पीताम्बरं करलसच्छङ्खचक्रगदाम्वुजम् ॥ २ ॥

उक्तरूपं प्रसिद्धं देवकीपुत्रंसद्योजातं वालकं घुसप्रभम् आकाशसमानकान्ति श्यामम्पीतवस्त्रं करे लसन्ति शोभमानानि शङ्खचक्रगदापद्मानियस्यतं वन्देनमस्करोमि ॥ २ ॥

एवमिति—

एवं ध्यात्वाजपेल्लक्षं मन्त्रं ब्राह्ममुहूर्तके ॥
स्वादुप्लुतैश्च कुसुमैः पलाशैरयुतं हुनेत् ॥ ३ ॥

एवममुनाप्रकारेणब्राह्मे मूहूर्त्तकेउदयात्प्राक्दण्डद्वये दण्डचतुष्टय इति कश्चित् मन्त्रम् उभयोरेकं लक्षंजपेत् अनन्तरं पलाशपुष्पैः स्वादुप्लुतैर्घृतमधुशर्करासाहितैर्दशसहस्रंजुहुयात् ॥ ३ ॥

फलमाह—

मन्वोरिति ।

मन्वोरन्यतरेणैवं कुर्याद्यः सुसमाहितः ॥
स्मृतिं मेधां मतिवलं लब्ध्वा स कविराड् भवेत् ।
स्यान्मनुस्तत्समजपध्यानहोमफलोऽपरः ॥ ४ ॥

मन्वोर्दशाष्टादशाक्षरयोरन्यतरेणएकेनसुसमाहितः सुसंयतः । सन् य एवं कुर्यात् स स्मृतिं स्मरणं मेधांधारणावतींबुद्धिं मतिं सम्यक् ज्ञानं वलंमहाप्राणत्वम् एततसर्वं प्राप्य कविराट् कविश्रेष्ठोभवति स्यादिति अपरो ऽग्रेवक्ष्यमाणमन्त्रः कथितमन्त्रद्वयसमानजपध्यानहोमफलोभवति ॥ ४ ॥

मन्त्रमाह—

श्रीमन्मुकुन्देति ।

श्रीमन्मुकुन्दचरणौसदेतिशरणन्ततः ।
अहं प्रपद्य इत्युक्तो मौकुन्दोऽष्टादशाक्षरः ॥ ५ ॥

श्रीमन्मुकुन्दचरणौ सदेतिस्वरूपन्ततस्तदनन्तरंशरणमिति स्व-

रूपम् अहं प्रपद्य इति स्वरूपमित्यनेनप्रकारेण मौकुन्दो मुकुन्दसम्बन्धी अष्टादशाक्षरो मन्त्रः कथितः ॥ ५ ॥

ऋष्यादिकमाह—

नारद इति ।

नारदोऽस्य तु गायत्री मुकुन्दश्चार्षिपूर्वकाः ।
प्रातः प्रातः पिबेत्तोयं जप्तं योऽष्टोत्तरं शतम् ॥
अनेन षड्भिर्मासैः स भवेच्छ्रुतधरो नरः ॥ ६ ॥

अस्यमन्त्रस्य नारदोमुनिर्गायत्रीछन्दोमुकुन्दोदेवताऋषिपूर्वकाः ऋष्याद्याः ऋषिच्छन्दोदेवताइत्यर्थः तेचनारदादयः ।

प्रयोगमाह ।

प्रातः प्रत्यहम् अष्टोत्तरं शतं जप्तं मन्त्रजप्तंजलं पिबेत्सनरो अनेनविधानेनषड्भिर्मासैः श्रुतधरोभवेत् ॥ ६ ॥

प्रयोगान्तरमाह—

उपसंहृतदिव्याङ्गं पुरोवन्मातुरङ्कगम् ।
चलद्दोश्चरणं बालं नीलाभं संस्मरन् जपेत् ॥ ७ ॥

उपसंहृतदिव्याङ्गं त्यक्तचतुर्बाहुरूपं धृतबाहुद्वयं पुरावत् यथा-वसुदेवसद्मनि भीतेन दिव्याङ्गमुपसंहृतं मातुरङ्कगं देवकीक्रोडेस्थितंचलद्दोश्चरणं चञ्चलहस्तपादं बालंशिशुंनीलाभंकृष्णंसंस्मरन् ॥ ७ ॥

अयुतं तावदेवाज्यैर्जुहुयाच्च हुताशने ॥
सलभेदचलां भक्तिं श्रद्धां शान्तिं च शाश्वतीम् ॥ ८ ॥

अयुतं जपेत् तावदेवाग्नावाज्यैर्घृतैर्जुहुयात् यः स स्थिरां परमेश्वरविषयिणीमाराध्यत्वबुद्धिं शुद्धां शास्त्रबोधिते ऽर्थे ऽवश्यम्भाविनिश्चयाऽऽत्मिकां शान्तिं मोक्षरूपां शाश्वतीं नित्यां प्राप्नोतिदशाष्टादशाक्षरयोर्विशेषध्यानमिदं प्रयोगार्थमिति भैरवत्रिपाठिनः ॥ ८ ॥

मन्त्रान्तरमाह—

मनुनैतदिति ।

मनुनैतत्समस्तान्ते मरुन्नमितशब्दतः ॥
बाललीलात्मने हुंफट् नम इत्यमुनाऽथवा ॥ ९ ॥

अथवा अमुनावक्ष्यमाणमन्त्रेणैतत्प्रयोगजातं साधयेत् मन्त्रमाह समस्तेति स्वरूपम् अस्याऽन्ते मरुन्नमित इति स्वरूपम् एतस्माच्छब्दात् बाललीलात्मने हुंफडिति स्वरूपं नम इति स्वरूपम् अयमप्यष्टादशाक्षरः दशाष्टादशाक्षरसमानः ॥ ९ ॥

ऋष्यादीनाह—

नलेति ।

नलकूवरगायत्रीबालकृष्णा इतीरिताः ॥
ऋष्याद्याः सिद्धयः सर्वाः स्युर्जपाद्यैरिहामुना॥१०॥

अस्य मन्त्रस्य ऋष्याद्याः ऋषिः छन्दो देवता नलकूवरप्रभृतयः तत्र नलकूवरो मुनिर्गायत्री छन्दः बालकृष्णोदेवता इति इह भुवने जपाद्यैः सर्वाः सिद्धयोभवन्ति ॥ १० ॥

लम्बितमिति ।

लम्बितं बालशयने रुदन्तं वल्लवीजनैः ॥
प्रेक्ष्यमाणं दुग्धबुद्ध्या तर्पयेत्सोऽश्नुते ऽशनम्॥११॥

बालशयनेआन्दोलिकायां लम्बितं स्थितं रुदन्तं क्रन्दमानं वल्लवीजनैर्गोपीभिः प्रेक्ष्यमाणं दृश्यमानं प्रेर्यमाणमिति पाठे चाल्यमानमित्यर्थः दुग्धबुद्ध्याजलेन तर्पयेत् अशनं भक्ष्यवस्तु अश्नुते प्राप्नोति ॥ ११ ॥

मन्त्रान्तरमाह—

अमुना वा ऽन्नरूपान्ते रसरूपपदं वदेत् ॥
तुष्टरूपनमोद्वन्द्वमन्नाधिपतये मम ॥
अन्नं प्रयच्छस्वाहेति त्रिंशदर्णोऽन्नदो मनुः ॥१२॥

अमुनामन्त्रेण पूर्वोक्तं कुर्यात् ।

मन्त्रमाह अन्नरूप इति शब्दान्ते रसरूप इति स्वरूपं तुष्टरूपेति स्वरूपं नमोद्वन्द्वामिति नमोनम इति स्वरूपम् अन्नाधिपतये ममान्नं प्रयच्छस्वाहेति त्रिंशदक्षरो अन्नदमन्त्रः दशाष्टादशाक्षरसमानः ॥ १२ ॥

ऋष्यादीनाह—

नारदेति ।

नारदानुष्टुबन्नाधिपतयोऽस्यर्षिपूर्वकाः ॥
भूतबालग्रहोन्मादस्मृतिभ्रंशाद्युपद्रवैः
पूतनास्तनपातारं ग्रस्तमूर्द्ध्नि स्मरन् जपेत् ॥१३॥
सासुचूषणनिर्भिन्नसर्वाङ्गीं रुदतीं च ताम् ॥
आविश्य सर्वे मुक्त्वा तं विद्रवन्ति द्रुतं ग्रहाः ॥१४॥

अस्य मन्त्रस्य नारदोमुनिः अनुष्टुपछन्दः अन्नाधिपतिर्देवता प्रयोगमाह भूतेति भूतपिशाचादिर्बालग्रहो रोगविशेषः उन्मादश्चित्तभ्रमः स्मृतिभ्रंशः सम्मोहः एतैरुपद्रवैरुपतापैः ग्रस्तमूर्द्ध्नि उपतप्तमस्तके पूतनास्तनपायिनं कृष्णं स्मरन् मन्त्रं जपेत् ॥ १३ ॥

तां पूतनां रुदतीं क्रन्दमानां भावयेत्—

पुनः कीदृशीं

सासुचूषणं सह प्राणेन यत् चूषणं समाकर्षणं तेन निर्भिन्नमनायतं सर्वाङ्गं यस्याः सा तथा तां किं भूत्वा जपेत् आविश्य अहमेव हरिरिति भावयित्वा अनन्तरं तं ग्रस्तं सर्वे ग्रहा उपद्रवा मुक्त्वा परित्यज्य द्रुतं शीघ्रं विद्रवन्ति पलायन्ते अत्र दशाष्टादशाक्षरयोर्विशेषध्यानमिदं प्रयोगार्थमिति त्रिपाठिनः ॥ १४ ॥

प्रयोगान्तरमाह—

जुहुयादिति ।

जुहुयात् खरमञ्जर्या मञ्जरीभिर्विभावसौ ॥
सुस्नातः पञ्चगव्याद्भिः पूतनाहन्तुरानने ॥ १५ ॥

खरमञ्जर्या अपामार्गस्य मञ्जरीभिरग्रभागैः पञ्चगव्यजलैः सिक्तै-

विभावसौ वह्नौ पूतनाहन्तुः कृष्णस्याननरूपे जुहुयात् ॥ १५ ॥

प्राशयेच्छिष्टगव्यं तत् कलसेनाऽभिषेचयेत् ॥
साध्यं सहस्रजप्तेन सर्वोपद्रवशान्तये ॥ १६ ॥

होमावशिष्टं पञ्चगव्यसाध्यं प्राशयेत् सहस्रजप्तेन पूर्वोक्तविधिनासाधितेन कलसेन वाऽभिषेचयेत् सर्वोपद्रवनिवृत्त्यर्थम् ॥१६॥

मन्त्रान्तरमाह—

अमुनैतदिति ।

अमुनैतद्द्वादशार्णहुंफट्स्वाहान्तकेन वा ॥
ऋष्याद्या ब्रह्मगायत्रीग्रहघ्नहरयोऽस्य तु ॥ १७ ॥

एतत्पूर्वोक्तप्रयोगद्वयं वक्ष्यमाणमन्त्रेण वा कुर्यात् मन्त्रमाह द्वादशेति पूर्वोक्तवासुदेवद्वादशाक्षरान्तेहुंफट्स्वाहेति षोडशाक्षरो मन्त्रः दशाष्टादशाक्षरसमानः ऋष्यादिकमाह ऋष्याद्याइति ऋषिप्रभृतयो ब्रह्मादयः तत्र ब्रह्मा ऋषिः गायत्रीछन्दः ग्रहघ्नरूपो हरिर्देवता ॥ १७ ॥

निजेति ।

निजपादाम्बुजाक्षिप्तशकटं चिन्तयन् जपेत् ॥
अयुतंमन्त्रयोरेकं सर्वविघ्नोपशान्तये ॥ १८ ॥

निजचरणकमलनिक्षिप्तशकटं हरिंचिन्तयेत् मन्त्रयोः पूर्वमन्त्रापरमन्त्रयोरेकमयुतं जपेत् किमर्थं सकलविघ्नोपशमनार्थं दशाष्टादशाक्षरयोरेव सर्वविघ्नशान्त्यर्थं विशेषध्यानमिति त्रिपाठिनः ॥१८॥

अधुना पूर्वोक्तश्रीमन्मुकुन्देत्यादि चतुर्णां मन्त्राणामङ्गावरणानि दर्शयति—

अङ्गानीति ।

अङ्गान्यमीषां मन्त्राणामाचक्रादिभिरर्चना ॥
अङ्गैरिन्द्रादिवज्राद्यैरुदिता सम्पदे सदा ॥ १९ ॥

अमीषां कथितमन्त्राणाम् आचक्रादिभिर्दशाक्षरकथितैरङ्गानि

कार्याणि अर्चना पूजातु अङ्गैस्तथेन्द्राद्यैस्तदायुधैश्चेति सम्पत्त्यर्थं सदा कथिता ॥ १९ ॥

मृत्युञ्जयविधिं दर्शयति ।

दशाष्टादशाक्षरयोर्वाऽऽरोग्यार्थं विशेषध्यानमाह–बाल इत्यादिनेति त्रिपाठिनः ।

बाल इति ।

बालो नीलतनुर्दोर्भ्यां दध्युत्थं पायसन्दधत् ॥
हरिर्वोऽव्याद्द्वीपिनखकिङ्किणीजालमण्डितः॥२०॥

हरिर्वोयुष्मान् रक्षतु कीदृशः बालः पञ्चवर्षीयः पुनः कीदृशः नीलतनुः पुनः कीदृशः हस्ताभ्यां दध्युत्थं नवनीतं पायसं परमान्नञ्च धारयन् पुनः कीदृशः व्याघ्रनखक्षुद्रघण्टिकासमूहाभ्यामलंकृतः ॥ २० ॥

ध्यात्वैवमग्नौजुहुयात् शतवीर्याङ्कुरत्रिकैः ।
पयःसर्पिःप्लुतैर्लक्षमेकं तावज्जपेन्मनुम् ॥ २१ ॥

एवंभूतं हरिंध्यात्वावह्नौशतवीर्याङ्कुरैः दूर्वाङ्कुरैस्त्रिभिः–

कीदृशैः ।

पयोदुग्धं सर्पिर्घृतं ताभ्यां प्लुतैःसिक्तैः एकं लक्षंजुहुयात् लक्षमेकंजपेत् ॥ २१ ॥

गुरवे दक्षिणां दत्वा भोजयेद्द्विजपुङ्गवान् ।
स ह्यब्दानां शतं जीवेन्न रोगी नाऽत्र संशयः ॥२२॥

अनन्तरंगुरवेदक्षिणांदत्वाब्राह्मणान्भोजयेच्च स वर्षाणां शतं रोगरहितः सन् जीवेत् अत्रसंशयोनास्ति ॥ २२ ॥

मन्त्रान्तरमाह–

अत्रेति ।

अत्राऽपरोमनुर्ब्रह्मदशार्णान्ते पुरुषोत्तम ।
आयुर्मेदेहिसम्भाष्य विष्णवे प्रभविष्णवे ॥ २३ ॥

नमोन्तो ह्यधिकत्रिंशदर्णोऽस्यर्षिस्तु नारदः
छन्दोऽनुष्टुप्देवता च श्रीकृष्णोऽङ्गान्यतो ब्रुवे॥२४॥

एताद्दशेकार्येऽपरो मन्त्रोऽस्ति ।

मन्त्रमाह—

द्वादशाक्षरवासुदेवमन्त्रान्ते पुरुषोत्तम इति स्वरूपम् आयुर्मेदेहीतिस्वरूपं विष्णवेप्रभविष्णवे इति स्वरूपं नमइत्यन्तोह्यधिकत्रिंशदर्णोद्वात्रिंशदक्षरोमन्त्रः कथितः तु पुनः अस्यमन्त्रस्यनारदऋषिरनुष्टुप्छन्दोदेवता श्रीकृष्ण इति अतोऽनन्तरम् अङ्गानिब्रुवेवदामि ॥ २३ ॥ २४ ॥

रवीति—

रविभूतेन्द्रियवसुनेत्रार्णैश्चात्मनेयुतैः ।
महानन्दपदज्योतिर्मायाविद्यापदैः क्रमात् ॥ २५ ॥

द्वादशपञ्चपञ्चाष्टद्विसंख्यातैर्मन्त्राक्षरैरात्मनेपदान्तैर्महानन्दादिपदैः सह क्रमेण पञ्चाङ्गानि, सहानन्देत्यपिक चित्पाठः ॥ २५ ॥

एतस्यपुरश्चरणादिमाह—

जप्त्वेति ।

जप्त्वा लक्षमिमं मन्त्रमयुतं पायसैर्हुनेत् ।
पूर्ववद्दूर्वयाजुह्वदायुर्दीर्घतरंलभेत् ॥ २६ ॥

इमं मन्त्रं लक्षं जप्त्वापायसैरयुतंहुनेत् जुहुयात् एवं मन्त्रं संसाध्यपूर्ववद्दूर्वयाऽङ्कुरकैः दुग्धघृतमिलितैर्लक्षमेकंजुहुयात् । जपँश्च दीर्घतरमतिशतमायुः प्राप्नोति ॥ २६ ॥

दारयन्तमिति—

दारयन्तं बकं दोर्भ्यां कृष्णं संगृह्य तुण्डयोः ।
स्मरन् शिशूनामातङ्केस्पृष्ट्वाऽन्यतरमभ्यसेत् ॥
तज्जप्ततिलजाभ्यङ्गाद्भवेयुः सुखिनश्च ते ॥ २७ ॥

शिशूनां वालानामातङ्केभयेसमुपस्थिते तान् वालान् स्पृष्ट्वाकृष्णंस्मरन् अन्यतरमुक्तेष्वेकंमन्त्रंमभ्यसेजप्यात् कीदृशंकृष्णं क-

राभ्यांतुण्डयोः संगृह्य वकनामानमसुरं विदारयन्तं तन्मन्त्रजप्त-तैलाभ्यङ्गात्तेबालाः सुखिनोभवन्ति स्मरन्निति शिशुनामानं कृष्णं-स्मरन् के शिरसिस्पृष्ट्वाजप्यादितित्रोद्धव्यमत्रदशाष्टादशाक्षरयो-र्विशेषध्यानमिति त्रिपाठिनः ॥ २७ ॥

अस्मिन्नेववालरक्षार्थेऽन्योपिमन्त्रोस्तीत्याह—

अत्राप्यन्य इति ।

अत्राऽप्यन्यो मनुर्बालवपुषे वह्निवल्लभा ।
गोरक्षायां क्वणद्वेणुं चारयन्तं पशूँस्तथा ॥ २८ ॥

वालवपुषे इति स्वरूपंवन्हिवल्लभेतिस्वाहा अस्मिन्नर्थेगोरक्षायां च विशेषध्यानमाह क्वणादिति वेणुवादनपरं पशूँश्चारयन्तं कृष्णं-स्मरन् जप्यात् ॥ २८ ॥

अस्मिन्नेववालकरक्षार्थेगोरक्षायां च मन्त्रान्तरमाह—

उक्त्वेति ।

उक्त्वा गोपालकपदं पुनर्वंशधराय च ।
वासुदेवाय वर्मास्त्रशिरांस्यष्टादशाक्षरः ॥ २९ ॥

गोपालक इत्युक्त्वापुनर्वंशधराय इत्युक्त्वावासुदेवायेतिवदेत् वर्महुम् अस्त्रं फाडितिशिरः स्वाहा एतानिवदेत् एवं सति अष्टा-दशाक्षरोभवति ॥ २९ ॥

मनोर्नारदगायत्रीकृष्णर्ष्यादिरनेनवा ।
कुर्याद्गोपालसंरक्षामाचक्राद्यङ्गिना बुधः ॥ ३० ॥

अस्यपूर्वोक्तस्यचमनोर्नारदोमुनिर्गायत्रीच्छन्दः श्रीकृष्णोदेवता अनेनवामन्त्रेणउक्तद्रव्यादिनावागोपालरक्षांकुर्यात कीदृशेन आच-क्राद्यङ्गयुक्तेन ॥ ३० ॥

विषहरणप्रयोगमाह—

कुम्भीनसेति ।

कुम्भीनसादिक्ष्वेडार्त्तौ दष्टमूर्द्ध्नि स्मरन् हरिम् ।
नृत्यन्तं कालियफणारङ्गे ऽन्यतरमभ्यसेत् ॥ ३१॥

दृशा पीयूषवर्षिण्या सिञ्चन्तं तत्तनुं बुधः ।
तर्जयन् वामतर्जन्या तं द्राङ्मोचयते विषात् ॥३२॥

कुम्भीनसादिक्ष्वेडार्त्तौ सर्पविषपीडायाम् ।
कुम्भीनसास्तु ते सर्पा ये स्युर्दृष्टिविषोल्बणाः ॥
इति धरणिः ।

आदिपदाद्वृश्चिकादिसंग्रहः दष्टमूर्द्ध्नि आर्त्तमस्तके स्पृष्ट्वा कालियः नागविशेषस्तस्यफणासैवरङ्गभूमिस्तत्रनृत्यन्तं स्मरन् अन्यतममन्त्रमभ्यसेत् जपेत् कीदृशं हरिं तत्तनुंशरीरम् अमृतवर्षिण्या दृष्ट्या सिञ्चन्तं किंकुर्वन्स्मरेत् बामतर्जन्यातर्जयन् एवं सति तं दष्टं मन्त्री द्राक्शीघ्रंविषान्मोचयेत् अत्रदशाष्टादशाक्षरयोर्विशेषध्यानमितित्रिपाठिनः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

प्रयोगान्तरमाह—

आपूर्येति ।

आपूर्यकलशं तोयैः स्मृत्वा कालियमर्दनम् ।
जप्त्वाऽष्टशतमासिञ्चेद्विषिणं स सुखी भवेत् ॥३३॥

कलशंतोयैरापूर्याऽनन्तरङ्कालियमर्दनंदेवं स्मृत्वा ऽऽष्टाधिकं शतं जप्त्वातेनकलशेनविषिणं विषयुक्तम् आसिञ्चेत् अनन्तरंविषात्सुखीभवति ॥ ३३ ॥

कालियमर्दनमन्त्रमाह—

काव्यमध्य इति ।

काव्यमध्ये लियस्यान्ते फणामध्योदिवर्णकान् ।
उक्त्वा पुनर्वदेन्नृत्यङ्करोति तमनन्तरम् ॥ ३४ ॥
नमामि देवकीपुत्रमित्युक्त्वा नृत्यशब्दतः ।
राजानमच्युतं ब्रूयादिति दन्तलिपिर्मनुः ॥ ३५ ॥

काव्य इत्यक्षरद्वयोर्मध्ये लियस्योति स्वरूपम् एतस्यान्ते फणामध्योदि इति स्वरूपम् इत्यन्तान् वदेत् अनन्तरं नृत्यं करोतितमिति अनन्तरं नमामिदेवकीपुत्रम् इति वदेत् अनन्तरं नृत्य-

शब्दतः नृत्यशब्दान्ते राजानमच्युतमिति ब्रूयादित्यनेन प्रकारेण-दन्तलिपिद्वात्रिंशदक्षरोमन्त्रः कथितः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥

अस्य मन्त्रस्य अङ्गादीनिदर्शयति—

अस्येति ।

अस्याऽङ्गान्यङ्घ्रिभिर्व्यस्तैः समस्तैर्नारदो मुनिः ।
छन्दोऽनष्टुप्देवता च कृष्णः कालियमर्दनः॥३६॥

अस्य मन्त्रस्य व्यस्तैरेकैकम् अङ्घ्रिभिश्चतुर्भिः पादैः समस्तैर्मन्त्रात्मकैश्चाङ्गानिपञ्चाङ्गानिकथितानि मुनिः नारदः छन्दो ऽनुष्टुप् कालीयमर्दनः कृष्णोदेवता ॥ ३६ ॥

पुरश्चरणमाह—

जप्य इति ।

जप्यो लक्षं मनुरयं होतव्यं सर्पिषाऽयुतम् ।
अङ्गदिक्पालवज्राद्यैरर्चनाऽस्य समीरिता ॥ ३७ ॥

अयं मन्त्रः लक्षं जप्यः सर्पिषाघृतेन पुनरयुतं होतव्यम् अङ्ग-दिक्पालवज्राद्यैस्त्रिभिरावरणैरर्चनापूजाकथिता ॥ ३७ ॥

प्रयोगमाह—

क्रियेति ।

क्रिया सर्वा च कर्तव्याविषघ्नी पूर्वमीरिता ।
सदृशोऽनेन जगति नहि क्ष्वेडहरो मनुः ॥ ३८ ॥

पूर्वमन्त्रकथिता विषघ्नी सर्वा क्रिया अमुनैवमन्त्रेण कर्त्तव्या हियतः जगतिसंसारे अनेनमन्त्रेण सदृशः समानः क्ष्वेडहरः वि-षहरोनास्ति ॥ ३८ ॥

विषघ्नं प्रयोगान्तरमाह—

अङ्कैरिति ।

अङ्कैः शुकतरोः पिष्टैर्गुलिका धेनुवारिणा ।
आननस्याऽञ्जनालेपैर्विषघ्नी साधिताऽमुना॥३९॥

शुकतरोः करञ्जवृक्षस्येति भैरवत्रिपाठिनः किंशुकवृक्षस्येति

लघुदीपिकाकारः अङ्गैस्त्वग्भिरिति रुद्रधरः पञ्चाङ्गैरिति त्रिपाठिनः धेनुवारिणासवत्सागोमूत्रेण पिष्टैः संपादितागुलिका अमुनामन्त्रेणसाधितासतीविषघ्नी भवति कैराननस्याऽञ्जनालेपप्रकारैः ॥ ३९ ॥

अधुनाप्रयोगान्तरं दर्शयति ।

उद्दण्डेति ।

उद्दण्डवामदोर्दण्डधृतगोवर्धनाचलम् ।
अन्यहस्ताङ्गुलीव्यक्तस्वरवंशार्पिताननम् ॥ ४० ॥
ध्यायन् हरिं जपन्मन्वोरेकं छत्रं विना व्रजेत् ।
वर्षवाताशनिभ्यः स्याद्भयं तस्य नहि क्वचित् ॥४१॥

उत्तोलितो यो वामबाहुदण्डस्तेनधृतो गोवर्धनाचलोयेन तम् अन्यहस्ताङ्गुलिभिः व्यक्तस्वरोयस्य वंशस्यतत्रार्पितमाननं येनतम् एवभूतं हरिंचिन्तयन् मन्वोर्दशाष्टादशाक्षरयोरेकं जपन् छत्रं विनाव्रजेत् यस्तस्य वृष्टिवायुवज्रादिभ्योभयं क्वापिनविद्यते ॥४०॥४१॥

प्रयोगान्तरमाह—

मोघेति ।

मोघमेघौघयत्नापगतेन्द्रं तं स्मरन् हुनेत् ।
लवणैरयुतसंख्यातैरनावृष्टिर्न संशयः ॥ ४२ ॥

मोघोनिष्फलोयोमेघसमूहस्तस्य यत्नः तेनापगतः इन्द्रो यस्मात् तमेतादृशंहरिं चिन्तयन् अयुतसंख्यातैर्लवणैर्जुहुयात् अनन्तरमनावृष्टिर्भवति नात्र संशयः ॥ ४२ ॥

प्रयोगान्तरमाह—

क्रीडन्तमिति ।

क्रीडन्तं यमुनातोये मज्जनप्लवनादिभिः ।
तच्छीकरजलासारैः सिच्यमानं प्रियाजनैः ॥४३॥
ध्यात्वाऽच्युतंपयःसिक्तैः हुनेद्वानीरतर्पणैः ।
वृष्टिर्भवत्यकालेऽपि महती नाऽत्र संशयः ॥४४॥

यमुनाजलेमज्जनोन्मज्जनैः क्रीडन्तं क्रीडांकुर्वन्तं पुनः कीदृशं

प्रियाजनैः रुक्मिणीप्रभृतिभिस्तच्छीकरजलासारैः यमुनाजलधारारूपैः सिच्यमानम् एवंभूतं कृष्णं ध्यात्वावानीरतर्पणैः वेतससमिद्भिः पयःसिक्तैर्दुग्धोक्षितैरयुतं जुहुयात् एवं सति अकालेऽपि महतीवृष्टिर्भवति नात्र संशयः ॥ ४३ ॥ ४४ ॥

अनेनैवध्यानेन प्रयोगान्तरमाह—

अमुमेवेति ।

अमुमेव स्मरन् मूर्द्ध्नि विषस्फोटज्वरादिभिः ।
सदाहमोहैरार्त्तस्य जपेच्छान्तिर्भवेत् क्षणात्॥४५॥

दाहमोहसहितैर्विषस्फोटज्वरादिभिरार्तस्य मूर्द्ध्नि मस्तके अमुमेवपूर्वोक्तरूपं कृष्णं ध्यात्वाजपेत् अनन्तरं तस्यपीडितस्य क्षणाद् शान्तिः स्वास्थ्यं भवति ॥ ४५ ॥

एतस्यामेवाऽर्त्तौप्रकारान्तरमाह—

अथ वेति ।

अथवागरुडारूढं बलप्रद्युम्नसंयुतम् ।
निजज्वरविनिष्पिष्टज्वराभिष्टुतमच्युतम् ॥४६॥
ध्यात्वा ज्वराभिभूतस्य मूर्द्धन्यन्यतरमभ्यसेत् ।
शान्तिं व्रजेदसाध्योऽपि ज्वरः सोपद्रवः क्षणात्॥४७॥

अथवाज्वराभिभूतस्य मस्तकेऽच्युतं ध्यात्वा अन्यतरम् द्वयोर्मध्ये एकं मन्त्रम् अभ्यसेत् जपेत् कीदृशम् अच्युतं गरुडारूढं पुनः कीदृशं बलप्रद्युम्नाभ्यां संयुतं पुनः कीदृशं निजज्वरेणवैष्णवज्वरेणशीताख्येनाऽऽयुधरूपेणविनिष्पिष्टः चूर्णितो यो रौद्रज्वरउष्णाख्यायुधरूपस्तेनस्तुतम् अनन्तरम् अस्याऽसाध्योपिज्वरः शीघ्रमेव नाशं गच्छति कीदृशोज्वरः उपद्रवोगात्रपीडादि तत्सहितः॥४६॥४७॥

अनेनैव ध्यानेन प्रयोगान्तरमाह—

ध्यात्वेति ।

ध्यात्वैवमग्नावभ्यर्च्य पयोऽक्तैश्चतुरङ्गुलैः ।
जुहुयादमृताखण्डैरयुतं ज्वरशान्तये ॥ ४८ ॥

एवं पूर्वोक्तरूपं कृष्णं ध्यात्वा वन्हौ सम्पूज्यज्वरशान्त्यर्थं च-

तुरङ्गुलपरिमितैर्दुग्धसिक्तैरमृताखण्डैर्गुडूचीखण्डैरयुतंजुहुयात्॥४८॥

प्रयोगान्तरमाह—

निशातेति ।

निशातशरनिर्भिन्नभीष्मतापनुदं हरिम् ।
स्मृत्वा स्पृशन् जपेदार्त्तं पाणिभ्यां रोगशान्तये॥४९॥

निशातः तीक्ष्णो यः शरस्तेन निर्भिन्नो विद्धो योभीष्मस्तस्य यस्तापस्तंहरति एवंभूतं हरिंध्यात्वा आर्त्तंज्वरादिपीडितं पाणिभ्यां स्पृष्ट्वाज्वरनाशार्थं मन्वोरेकतरंजपेत् ॥ ४९ ॥

प्रयोगान्तरमाह—

अपमृत्युविनाशायेति ।

अपमृत्युविनाशाय सान्दीपनिसुतप्रदम् ।
ध्यात्वाऽमृतलताखण्डैः क्षीराक्तैरयुतं हुनेत्॥५०॥

सान्दीपनिः कृष्णगुरुः तस्य सुतप्रदं कृष्णंध्यात्वा अमृतलताखण्डैः गुडूचीखण्डैः क्षीराक्तैर्दुग्धसिक्तैरयुतंहुनेत् जुहुयात् कस्मै अपमृत्युरकालमरणं तस्य विनाशाय निवृत्तये ॥ ५० ॥

प्रयोगान्तरमाह—

मृतपुत्रायेति ।

मृतपुत्राय ददतं सुतान् विप्राय सार्जुनम् ।
ध्यात्वा लक्षं जपेदेकं मन्वोः सुतविवृद्धये ॥५१॥

मृतपुत्राय विप्राय पुत्रान् ददतं सार्ज्जुनं अर्ज्जुनसहितं ध्यात्वामन्वोरेकं लक्षं जपेत् किमर्थं सुतवृद्धिनिमित्तम् ॥ ५१ ॥

प्रयोगान्तरमाह—

पुत्रजीवेति ।

पुत्रजीवेन्धनयुते जुहुयादनलेऽयुतम् ।
तत्फलैर्मधुराक्तैः स्युः पुत्रा दीर्घायुषोऽस्य तु ॥५२॥

जीयापुत्रेति यस्य प्रसिद्धिः तस्य इन्धनेन युते संपादिते वन्हौ तत्फलैः पुत्रजीवाफलैर्मधुराक्तैस्त्रिमध्वक्तैर्मन्वोरेकेनाऽयुतं जुहुयात्

अनन्तरम् अस्य होमकर्त्तुः पुत्राः दीर्घायुषो भवन्ति ॥ ५२ ॥

प्रयोगान्तरमाह—

क्षीरेति ।

क्षीरद्रुक्काथसंपूर्णमभ्यर्च्य कलशं निशि ।
जप्त्वाऽयुतं प्रगे नारीमाभिषिञ्चेद् द्विषद्दिनम् ॥५३॥
सा वन्ध्याऽपि सुतान् दीर्घजीविनो गदवर्जितान् ।
लभते नाऽत्रसंदेहस्तज्जप्ताज्याशिनी सती ॥५४॥

कलशपूरणविधानेन क्षीरवृक्षक्काथेन सम्पूर्णं कलशं निशिरात्रौ सम्पूज्याऽयुतं जप्त्वा प्रगे प्रातःकाले पुत्रार्थिनीं स्त्रियं द्विषट् दिनं द्वादश दिनानि व्याप्याऽभिषिञ्चेत् अनन्तरं साऽभिषिक्ता वन्ध्याऽपि अपत्यजननसमययोग्या अजनितापत्याऽपि पुत्रान् दीर्घायुषो-रोगरहितान् प्राप्नोति किम्भूता सती मन्त्रजप्ताज्यभोजिनी सती अत्रार्थे सन्देहो नास्ति ॥ ५३ ॥ ५४ ॥

प्रयोगान्तरमाह—

प्रातरिति ।

प्रातर्वाचंयमा नारी बोधिच्छदपुटे जलम् ।
मन्त्रयित्वाऽष्टोत्तरशतं पिबेत्पुत्रीयती ध्रुवम् ॥५५॥

प्रातः काले वाचंयमा मौनिनी पुत्रीयती आत्मनः पुत्रमिच्छन्ती बोधिच्छदपुटे पिप्पलपत्रपुटे जलं मन्वोरन्यतरेणाष्टोतरशतं जप्तं

मासं व्याप्य पिबेत् अनन्तरं पुत्रं प्राप्नोतीति शेषः ।

जलपानमन्त्रमाह ।

देवकीपुत्रेति ।

अत्र प्रसङ्गात् अस्मिन् ग्रन्थे अनुक्तोऽपि सन्तानगोपालमन्त्रः कथ्यते ।

तद्यथा ।

देवकीपुत्र गोविन्द वासुदेव जगद्गुरो ।
देहि मे तनयं कृष्ण त्वामहं शरणं गतः ।

अस्य मन्त्रस्य नारदोमुनिः अनुष्टुप्छन्दः सन्तानप्रदोगोपालकृष्णोदेवता पदैर्व्यस्तैः समस्तैर्वा पञ्चाङ्गानि ।

ध्यानं यथा ।

शङ्खचक्रधरं कृष्णंरथस्थंच चतुर्भुजम् ।
सर्वाभरणसन्दीप्तं पीतवाससमच्युतम् ।
मयूरपिच्छसंयुक्तं विष्णुतेजोपबृंहितम् ।
समर्पयन्तं विप्राय नष्टानानीय बालकान् ।
करुणामृतसंपूर्णदृष्ट्येक्षन्तं च तं द्विजमिति ॥ ५५ ॥

प्रयोगान्तरमाह—

प्रहितामिति ।

प्रहितां काशिराजेन कृत्यां छित्वा निजारिणा ।
तत्तेजसा तन्नगरीं दहन्तं भावयन् हरिम् ॥ ५६ ॥
स्वस्नेहाक्तैर्हुनेद्रात्रौ सर्षपैः सप्तवासरम् ।
कृत्या कर्तारमेवाऽसौ कुपिता नाशयेद् ध्रुवम्॥५७॥

प्रहितां प्रेषितां काशीश्वरेण कृत्यां घातकर्त्रीं निजारिणा निजचक्रेणछित्वा अनन्तरं तत्तेजसा तस्य काशिराजस्य नगरीं दहन्तं कृष्णं भावयन् स्वस्नेहाक्तैः सर्षपतैलयुक्तैः सर्षपैः सप्तदिनानि व्याप्य रात्रौ मन्वोरेकतरेण जुहुयात् अथाऽनन्तरम् असौ कृत्या क्रुद्धा सती ध्रुवं निश्चितं कर्त्तारमेव नाशयेत् ॥ ५६ ॥ ५७ ॥

प्रयोगान्तरमाह—

आसीनमिति ।

आसीनमाश्रमे दिव्ये वदरीषण्डमण्डिते ।
स्पृशन्तं पाणिपद्माभ्यां घण्टाकर्णकलेवरम् ॥५८॥
ध्यात्वाऽच्युतं तिलैर्लक्षं हुनेत्त्रिमधुराप्लुतैः ।
मुक्तये सर्वपापानां शान्तये कान्तये तनोः ॥५९ ॥

वदरीषण्डोवदरीसमूहस्तेनमण्डिते शोभितेदिव्येउत्कृष्टे आश्रम आसीनम् । उपविष्टं तथा हस्तपङ्कजाभ्यां घण्टाकरणस्यमहादेवमूर्त्तेः कस्यचिन् महादेवभक्तस्य वाकलेवरंशरीरंस्पृशन्तमच्युतन्ध्यात्वातिलैः त्रिमधुराप्लुतैर्घृतमधुशर्करामि-

श्रितैर्मन्वोरेकेनलक्षं जुहुयात् किमर्थमोक्षाय तथा सकलपापानां विनाशार्थे तथा तनोर्देहस्यकान्तयेदीप्त्यर्थम् ॥ ५८ ॥ ५९ ॥

प्रयोगान्तरमाह—

द्वेषयन्तमिति ।

द्वेषयन्तं रुक्मिवलौ द्यूतासक्तौ स्मरन् हरिम् ।
जुहुयादिष्टयोर्द्विष्ट्यै गुलिका गोमयोद्भवाः ॥ ६० ॥

द्यूतासक्तौ द्यूतकर्मकुर्वन्तौ रुक्मिवलभद्रौ द्वेषयन्तंपरस्परं द्वेषमुत्पादयन्तंहरिंस्मरन् गोमयोत्पन्ना गुलिका मन्वोरेकेन जुहुयात् । अत्र सहस्रहोमोवोद्धव्यः ।

अनुक्तायान्तु संख्यायांसहस्रंतत्रनिर्दिशेत् ।

इति वचनात् ।

किमर्थम् । इष्टयोर्मित्रयोर्द्विष्ट्यैविद्वेषणार्थम् ॥ ६० ॥

प्रयोगान्तरमाह—

ज्वलदिति ।

ज्वलद्वह्निमुखैर्वाणैर्वर्षन्तं गरुडध्वजम्
धावमानं रिपुगणमनुधावन्तमच्युतम् ॥ ६१ ॥
ध्यात्वैवमभ्यसेन्मन्वोरेकं सप्तसहस्रकम् ।
उच्चाटनं भवेदेतद्रिपूणां सप्तभिर्दिनैः ॥ ६२ ॥

ज्वलन् देदीप्यमानो योवन्हिस्तद्वन्मुखंयेषां तैर्वाणैर्वर्षन्तंताडयन्तं तथा गरुडारूढं तथा धावमानं शत्रुसमूहमनुपश्चाद्धावन्तं हरिंध्यात्वामन्वोर्दशाष्टादशाक्षरयोरेकं सप्तसहस्रमभ्यसेत् जपेत् एवं कृते सतिपतस्यशत्रूणां सप्तभिर्दिनैरुच्चाटनं भवतिस्वदेशादपयानं भवति ॥ ६१ ॥ ६२ ॥

प्रयोगान्तरमाह—

उत्क्षिप्तेति ।

उत्क्षिप्तवत्सकं ध्यायन् कपित्थफलहारिणम् ।
अयुतं प्रजपेत्साध्यमुच्चाटयति तत्क्षणात् ॥ ६३ ॥

उत्क्षिप्तऊर्द्ध्वंक्षिप्तोवत्सोवत्सरूपोवत्सकासुरोयेनतथा कपित्थ-

स्यफलंहरतीति कृष्णंध्यात्वामन्वोर्मध्येएकमयुतंजपेत् । अनन्तरं तत्क्षणात्शीघ्रमेवसाध्यमुच्चाटनीयमुच्चाटयति ॥ ६३ ॥

प्रयोगान्तरमाह—

आत्मानमिति ।

आत्मानं कंसमथनं ध्यात्वा मञ्चान्निपातितम् ।
कंसात्मानमरिं कर्षन् गतासुं प्रजपेन् मनुम् ॥ ६४ ॥
अयुतं जुहुयाद्वाऽस्य जन्मोडुतरुतर्पणैः ।
अपि सेवितपीयूषो म्रियतेऽरिर्नसंशयः ॥ ६५ ॥

आत्मानं कंसमथनं कृष्णंध्यात्वाकंसमथनात् मनोरैक्यं विचिन्त्य तथा रिपुंकंसस्वरूपम् अपगतप्राणं ध्यात्वारिपुकंसयोरभेदं विचिन्त्येति भावः मञ्चादधःकृतम् आकर्षयन् आकर्षणं भावयन्मन्वोरेकमयुतं जपेत् अस्यारिपोः जन्मोडुतरुतर्पणैः समिद्भिर्जुयाद्वा

कारस्करोऽथधात्रीस्यादुडुम्बरतरुः पुनः ।
जम्बूखदीरकृष्णाख्यावंशापिप्पलसंज्ञकौ ।
नागरोहितनामानौ पलाशप्लक्षसंज्ञकौ ।
अम्बष्ठविल्वाज्र्जुनाख्यंविकङ्कतमहीरुहः ।
वहलः सवलः खर्ज्जुर्भण्डिलः पनसार्ककौ ।
शमीकदम्बाम्रनिम्बमधुका ऋक्षशाखिनः ।
इति ।
सप्तविंशतिनक्षत्राणांवृक्षाः ।

जन्मनक्षत्रवृक्ष एवं कृतेसेवितपीयूषोपिम्रियतेनात्रसंशयः॥६४॥६५॥

इदं प्रयोजनं प्रकारान्तरेणापिभवतीतिदर्शयति ।

अथवेति ।

अथवा निम्बतैलाक्तैर्हुनेदेधोभिरक्षजैः ।
अयुतं प्रयतो रात्रौ मरणाय रिपोः क्षणात् ॥ ६६ ॥

निम्बतैललिप्तैः अक्षजैः विभीतकसमिद्भिः प्रयतः पवित्रः सन्

रात्रौमन्वोरेकेन अयुतं हुनेत् किमर्थं शत्रोः शीघ्रविनाशाय ॥ ६६ ॥

अस्मिन्नेवार्थे प्रयोगान्तरमाह—

दोषेति ।

दोषारिष्टदलव्योषकार्पासास्थिकणैर्निशि ॥
हुनेदेरण्डतैलाक्तैः स्मशानस्थोऽरिशान्तये ॥ ६७ ॥

दोषाहरिद्रा अरिष्टदलं विभीतकपत्रमिति रुद्रधरः भल्लातकपत्रमितिरुद्रधरः निम्बपत्रमिति भैरवत्रिपाठिनः व्योषन्त्रिकटुकं कार्पासाऽस्थिकार्पासवीजं कणः पिप्पलीएतैर्मिलितैरेरण्डतैलसिक्तैः स्मशानस्थः मृतसंस्कारस्थानस्थः सन् निशिरात्रौमन्वोरेकेनजुहुयात् किमर्थं शत्रुनाशार्थम् ॥ ६७ ॥

रागान्मारणप्रयोगे प्रायश्चित्तमाह—

नशस्तमिति ।

न शस्तं मारणं कर्म कुर्याच्चेदयुतं जपेत् ।
हुनेद्वा पायसैस्तावत् शान्तये शान्तमानसः ॥ ६८ ॥

मारणं कर्म शिष्टजनस्य न प्रशस्तं तथा ऽपियादिवारागात् कुर्यात्तदामन्वोर्मध्येएकं मन्त्रम् अयुतं जपेत् परमान्नेनवा अयुतं जुहुयात् शान्तये पापनाशाय शान्तमानसोनिर्मत्सरः ॥ ६८ ॥

प्रयोगान्तरमाह—

जयकाम इति ।

जयकामो जपेल्लक्षं पारिजातहरं हरिम् ।
स्मरन् पराजयस्तस्य न कुतश्चिद्भविष्यति ॥ ६९ ॥

जयकामः पुमान् वलादिन्द्रसकाशात्स्वर्गस्थपारिजातापहारिणं कृष्णं भावयन् मन्वोरेकं लक्षं जपेत् एवं कृतेतस्य भङ्गः कस्मादपिनभविष्यतीति ॥ ६९ ॥

प्रयोगान्तरमाह—

पार्थ इति ।

पार्थं दिशन्तं गीतार्थं व्याख्यामुद्राकरं हरिम् ।
रथस्थं भावयन् जप्याद्धर्मवृद्ध्यै शमाय च ॥ ७० ॥

पार्थं अर्ज्जुनेगीतार्थं दिशन्तं कथयन्तं तथा व्याख्यामुद्राकरे- यस्यतम् उत्तानतर्जन्यङ्गुष्ठयुताव्याख्यामुद्रा तथा रथारूढं हरिं- भावयन् मन्वोरेकं लक्षं जपेत् किमर्थं धर्मोत्पत्त्यर्थं मोक्षार्थञ्च ॥७०॥

प्रयोगान्तरमाह—

लक्षमिति ।

लक्षं पलाशकुसुमैर्हुनेद्यो मधुराप्लुतैः ।
व्याख्याता सर्वशास्त्राणां स कविर्वादिराड् भवेत् ॥७१॥

यः पलाशपुष्पैर्घृतमधुशर्करामिश्रैर्मन्वोरेकेनलक्षं जुहुयात् सः सकलशास्त्राणां व्याख्याताकविराट्कविश्रेष्ठश्चभवेत् ॥ ७१ ॥

प्रयोगान्तरमाह—

विश्वेति ।

विश्वरूपधरं प्रोद्यद्भानुकोटिसमद्युतिम् ।
द्रुतचामीकरनिभमग्निसोमात्मकं हरिम् ॥ ७२ ॥
अर्काग्निद्योतदास्याङ्घ्रिपङ्कजं दिव्यभूषणम् ।
नानायुधधरं व्याप्तविश्वाकाशावकाशकम् ॥ ७३ ॥
राष्ट्रपूर्ग्रामवास्तूनां शरीरस्य च रक्षणे ।
प्रजपेन्मन्त्रयोरेकतरं ध्यात्वैवमादरात् ॥ ७४ ॥

विश्वरूपधरम् एतद्व्याचष्टे उद्यदादित्यकोटिसमानकान्तिं तथा द्रवीभूतसुवर्णतुल्यं तथा अग्निसोमस्वरूपं सूर्यसोमा- त्मकमिति त्रिपाठिनः तथा सूर्याग्निवदुज्ज्वलं मुखं पादपद्मं यस्य तथा चारुभूषणं तथाविविधशस्त्रधरं तथा व्याप्तसंसाराकाशाभ्य- न्तरम् एतादृशं हरिं ध्यात्वा आदरात् मन्त्रयोरेकं जपेत् किमर्थं

राष्ट्रोदेशः पूर्नगरं ग्रामोऽल्पजनवासस्थानं वास्तुएकगृहस्वामिवासः क्षेत्रम् इति गोविन्दमिश्राः वस्त्विति पाठे हिरण्यादि एतेषां शरीरस्य च रक्षणेरक्षानिमित्तम् ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥

प्रकारान्तरमाह—

अथ वेत्यादि ।

अथवा व्यस्तसर्वाङ्घ्रिरचिताङ्गार्ज्जुनर्षिकम् ।
त्रिष्टुप्छन्दसिकं विश्वरूपविष्णवधिदैवतम् ॥ ७५ ॥
जपेद्गीतामनुं स्थानेहृषीकेशाद्यमाज्यकैः ।
हुनेद्वा सर्वरक्षायै सर्वदुःखोपशान्तये ॥ ७६ ॥

इति श्रीकेशवभट्टाचार्य्यविरचितायां
क्रमदीपिकायां षष्ठः पटलः ॥ ६ ॥

अथवा स्थानेहृषीकेशाद्यंगीतामनुं जपेत् किंभूतं मनुं व्यस्तम् एकैकं सर्वे समस्ता ये अङ्घ्रयः पादचतुष्टयंतैः रचितम् अङ्गं पञ्चाङ्गम् अर्जुनः ऋषिर्यत्रतं व्यस्तसर्वाङ्घ्रिरचिताङ्गश्चार्जुनऋषिकश्चेति द्वन्द्वः तं त्रिष्टुप्छन्दो यत्रतं विश्वरूपोविष्णुरधिदेवता यस्य तम् आज्यकैर्घृतैहुनेद्वा वाशब्दः समुच्चयेहुनेत् टीकान्तरेउक्तप्रयोगेषु यत्र जपहोमयोः संख्या न उक्ता तत्र संनिधानोक्ता गृह्यते तदभावेऽष्टोत्तरंसहस्रंशतं वा अष्टौसहस्राणीत्येके । जगन्मोहनाख्यतन्त्रे ।

लक्षं वाप्ययुतं वापि सहस्रं शतमेव च ।
कार्याणां गौरवान्मन्त्रीतत्तद्धोमंसमाचरेत् ॥ ७५ ॥ ७६ ॥

इति श्रीक्रमदीपिकायां विवरणे षष्ठः पटलः ॥ ६ ॥

अनेकमन्त्रकथनार्थं सप्तमं पटलमुपक्रामति ।

वक्ष्य इत्यादिना ।

वक्ष्येऽक्षयधनावाप्त्यै प्रतिपत्तिं श्रियः पतेः ।
सुगुप्तां धननाथाद्यैर्धन्यैर्या क्रियते सदा ॥ १ ॥

श्रियः पतेर्गोपालस्य प्रतिपत्तिध्यानं मन्त्रपूजाध्यानादिप्रकारं वा वक्ष्ये या प्रतिपत्तिर्धननाथाद्यैः कुवेरप्रभृतिभिर्महाधनैः क्रियते कस्यै अक्षयमविनाशि यद्धनं तत्प्राप्त्यै सुगुप्तां नात्यन्तप्रकटितां द्विजैरित्यर्थः १

द्वारवत्यामित्यादि सप्तश्लोकैर्मध्यकुलकम् ।

द्वारवत्यां सहस्रार्कभास्वरैर्भवनोत्तमैः ।
अनल्पैः कल्पवृक्षैश्च परीते मण्डपोत्तमे ॥ २ ॥

अच्युतो ध्येयः कुत्र द्वारवत्यां मणिमण्डपे मणिसिंहासनाम्बुजे आसीनो द्वारकानगरीगतमणिमण्डपावस्थितमणिमयसिंहासनपद्मोपविष्टः मणिमण्डपे कीदृशे भवनोत्तमैः गृहोत्तमैः कल्पवृक्षैश्च परीते वेष्टिते किम्भूतैः सहस्रसूर्याः तद्वद्भास्वरैर्दीप्तैरनल्पैर्विस्तरैः २

पुनः कीदृशे ।

ज्वलद्रत्नमयस्तम्भद्वारतोरणकुड्यके ।
फुल्लस्रगुल्लसच्चित्रवितानालम्बिमौक्तिके ॥ ३ ॥

ज्वलन्तिदीप्तानियानिरत्नानि तन्मयंतत्प्रधानंस्तम्भः गृहाधारभूतं द्वारतोरणं कुड्यं भित्तिर्यत्र तस्मिन् प्रफुल्लाविकासनीयास्रक् पुष्पमालाउल्लसच्छोभमानं पवित्रं नानाप्रकारं वितानं तत्रालम्बिमौक्तिकंयत्र तत्र ॥ ३ ॥

पुनः कीदृशे मणिमण्डपे ।

पद्मरागस्थलीराजद्रत्ननद्योश्च मध्यतः ।
अनारतगलद्रत्नसुधस्य स्वस्तरोरधः ॥ ४ ॥

पद्मरागमयीयास्थली राजद्देदीप्यमानरत्नमयी च यानदी

तयोर्मध्ये स्वस्तरोः पारिजातस्याधः स्वस्तरोः किंभूतस्य अनारतं सर्वदागलन्तीरत्नमयी सुधा अमृतं यस्य तस्य ॥ ४ ॥

पुनः कीदृशेमणिमण्डपे—

रत्नप्रदीपावलिभिः प्रदीपितदिगन्तरे ।
उद्यदादित्यसंकाशे मणिसिंहासनाम्बुजे ॥ ५ ॥

रत्नप्रदीपावलिभिर्ज्वलद्रत्नैः प्रदीपितम् उद्भासितं दिशामन्तरालम् अवकाशो यत्र मणिसिंहासने किंभूते उद्यन् प्रादुर्भवन् य आदित्यस्तस्य सङ्काशे सदृशे ॥ ५ ॥

अच्युतः

किम्भूतः ।

समासीनोऽच्युतो ध्येयो द्रुतहाटकसंनिभः ।
समानोदितचन्द्रार्कतडित्कोटिसमद्युतिः ॥ ६ ॥

द्रुतहाटकसन्निभः द्रवीभूतस्वर्णतुल्यः समानोदिता एकदोद्गता या चन्द्रार्काणां कोटिः तडितामपि कोटिः तत्समाद्युतिर्यस्य सः ॥ ६ ॥

पुनः किम्भूतः—

सर्वाङ्गसुन्दरः सौम्यः सर्वाभरणभूषितः ॥
पीतवासाश्चक्रशङ्खगदापद्मोज्वलद्भुजः ॥ ७ ॥

सर्वाङ्गेनमुखादिना सुन्दरोरम्यः सौम्योऽनुद्धतः सर्वाभरणेनकुण्डलाद्यलंकारेणभूषितः पीतवासाःपीतेवाससीयस्यसः शङ्खचक्रगदापद्मैःउज्वलादीप्ताभुजायस्यसः ॥ ७ ॥

पुन कीदृशः—

अनारतोच्छलद्रत्नधारौघकलशं स्पृशन् ॥
वामपादाम्बुजाग्रेण मुष्णता पल्लवच्छविम् ॥ ८ ॥

वामपादाम्बुजाग्रेण अनारतं सर्वदाउच्छलन्तीयारत्नधारातस्याओघः प्रवाहोयत्रसचासौकलसश्चेति कर्मधारयः तंस्पृशन् वाम-

मपादाम्बुजाग्रेण किम्भूतेन पल्लवच्छविंमुष्णताकिशलयकान्ति चोरयता ॥ ८ ॥

अष्टमहिषीध्यानमाह—

रुक्मिणीसत्यभामेऽस्य मूर्ध्निरत्नौघधारया ॥
सिञ्चिन्त्यौदक्षवामस्थेस्वदोःस्थकलशोत्थया ॥ ९ ॥

रुक्मिणीसत्यभामेध्येयेकिम्भूते अस्यहरेमूर्द्ध्निशिरसिरत्नप्रवाहधारयासिचन्त्यौ कीदृशे दक्षवामस्थे अत्र रुक्मिणीदक्षिणेसत्यावामे किम्भूतयाधारयास्वहस्तस्थघटोद्भवया ॥ ९ ॥

नाग्नजितीसुनन्देच ध्येये—
एतेकीदृशे ।

नाग्नजितीसुनन्दा च दिशन्त्यौकलशौतयोः ॥
ताभ्यां च दक्षवामस्थेमित्रविन्दासुलक्षमणे ॥ १० ॥

तयो रुक्मिणीसत्यभामयोः स्थानेरत्नघटौदिशन्त्यौददत्यौकीदृशेदक्षवामस्थे तथा मित्रविन्दासुलक्ष्मणेदक्षिणवामस्थेध्येयेकिम्भूतेताभ्यांनाग्नजितीसुनन्दाभ्यां कलशंदिशन्तीभ्याङ्कलशंददत्यौ ॥१०॥

रत्ननद्यासमुद्धृत्यरत्नपूर्णौ घटौतयोः ॥
जाम्ववतीसुशीला च दिशन्त्यौदक्षवामगे ॥ ११ ॥

तथा दक्षवामे जाम्ववतीसुशीलेचध्येयेकिम्भूते रत्ननद्यारत्नपूर्णौघटौसमुद्धृत्यतयोर्मित्रविन्दासुलक्ष्मणयोर्दिशन्त्यौ ॥ ११ ॥

वहिः षोडशसाहस्रसंख्याताः परितः स्त्रियः ॥
ध्येयाः सकलरत्नौघधारयुक्कलशोज्ज्वलाः ॥ १२ ॥

तद्वहिः परितः षोडशसाहस्रसंख्याताः प्रियाध्येयाः किम्भूताः कनकं सुवर्णं रत्नानिपद्मादीनितेषामोघः समूहः तस्यधारां युनक्तीति तद्युक्यः कलसः तेनदीप्ताः ॥ १२ ॥

तद्वहिश्चाष्टनिधयोध्येयाः—
कीदृशाः ।

तद्बहिश्चाष्टनिधयः पूरयन्तोधनैर्धराम् ॥
तद्बहिर्वृष्णयः सर्वे पुरोवच्चसुरादयः ॥ १३ ॥

धरांपृथ्वींधनैः पूरयन्तः तद्बहिर्वृष्णयोयादवाध्येयाः अनन्तरं पुरोवत् दिक्षुस्थिताः सुरादयः देवर्षिसिद्धाविद्याधरगन्धर्वप्रभृतयोरत्नाभिषेकं कुर्वन्तोध्येयाः ॥ १३ ॥

ध्यात्वेति—

ध्यात्वैवं परमात्मानं विंशत्यर्णं मनुंजपेत् ॥
चतुर्लक्षं हुनेदाज्यैश्चत्वारिंशत्सहस्रकम् ॥ १४ ॥

एवं परमात्मरूपम् अशरीरिणं ध्यात्वाविंशत्यक्षरं मन्त्रं चतुर्लक्षंजपेत् आज्यैर्घृतैश्चत्वारिंशत्सहस्रकं हुनेत् जुहुयात् ॥ १४ ॥

विंशत्यक्षरमन्त्रमुद्धरति-

शक्तीति ।

शक्तिश्रीपूर्वकोऽष्टादशार्णोविंशतिवर्णकः ॥
मन्त्रेणानेन सदृशोमनुर्नहिजगत्त्रये ॥ १५ ॥

शक्तिःभुवनेश्वरीवीजं श्रीः श्रीवीजम् एतद्वीजद्वयपूर्वकः पूर्वोक्ताष्टादशाक्षरमन्त्रः एवं विंशत्यक्षरोभवतीत्यर्थः अनेनमन्त्रेणसदृशोमन्त्रोजगत्त्रयेनास्ति ॥ १५ ॥

ऋष्यादिकंदर्शयति—

ऋषिर्ब्रह्मा च गायत्री छन्दः कृष्णस्तुदेवता ॥
पूर्वोक्तवदेवास्य वीजशक्त्यादिकल्पना ॥ १६ ॥

अस्यमन्त्रस्य वीजशक्त्यादिकल्पना पूर्वोक्तवत् दशाक्षरवत् तथा च दशाक्षरस्ययद्बीजादिकन्तदस्यापीत्यर्थः ॥ १६ ॥

पूजाप्रकारमाह-

कल्प इत्यादिना ।

कल्पः सनत्कुमारोक्तोमन्त्रस्याऽस्योच्यतेऽधुना ॥

पीठन्यासादिकं कृत्वा पूर्वोक्तक्रमतः सुधीः ॥ १७ ॥

अस्यमन्त्रस्य सनत्कुमारकथितः पूजाप्रकारः संप्रतिमयाकथ्यते पूर्वोक्तक्रमतः दशाक्षरोक्तप्रकारेणपीठन्यासप्राणायामादिकं कृत्वा॥१७॥

करद्वन्द्वाङ्गुलितलेष्वगषट्कं प्रविन्यसेत् ॥
मन्त्रेण व्यापकं कृत्वा मातृकांमनुसंपुटाम् ॥ १८ ॥
संहारसृष्टिमार्गेण दशतत्वानिविन्यसेत् ॥
पुनश्चव्यापकं कृत्वा मन्त्रवर्णास्तनौन्यसेत् ॥ १९ ॥

उभयकराङ्गुलिषु उभयकरतलेषु च षडङ्गानि क्रमान्न्यसेत्मन्त्रेणेतिविंशत्यक्षरमन्त्रेणव्यापकं सर्वतनौन्यासं कृत्वामातृकां मातृकान्यासंमनुसपुटांविंशत्यक्षरपुटितप्रत्यक्षरां पूर्वोक्तमातृकास्थानेषु विन्यसेत् प्रयोगश्चह्रीं अंह्रीं नम इत्यादिः एवंभपर्यन्तं द्विरावृतिः ततो ह्रीं श्रींह्रीं श्रींनमः क्लीं क्लींपं क्लीं क्लींनम इत्यादिः संहारसृष्टि मार्गेणदशतत्वानिमहीसालिलप्रभृतीनि विन्यसेत् पुनरपि विंशत्यक्षरमन्त्रेण व्यापकन्यासंकृत्वाविंशतिमन्त्राक्षराणि तनौस्वशरीरे न्यसेत् ॥ १८ ॥ १९ ॥

अक्षरन्यासस्थानान्याह—

मूर्ध्नीति ।

मूर्द्ध्निभालेभ्रुवोर्मध्येनेत्रयोः कर्णयोर्नसोः ॥
आननेचिवुके कण्ठेदोर्मूले हृदि तुन्दके ॥ २० ॥
नाभौ लिङ्गे तथा ऽऽधारेकट्योर्जान्वोश्चजङ्घयोः ॥
गुल्फयोः पादयोर्न्यसेत्सृष्टिरेषासमीरिता ॥ २१ ॥

मस्तकेभाले ललाटे भ्रूमध्ये इत्यादावेकैकमक्षरं न्यसेत् आधारेलिङ्गाधस्त्रिकोणस्थाने एषसृष्टिन्यासप्रकारउक्तः ॥ २० ॥ २१ ॥

स्थिति र्हृदादिकांसान्ता संहृतिश्चरणादिका ॥
विधायैवं पञ्चकृत्वःस्थित्यन्तंमूर्त्तिपञ्जरम् ॥
सृष्टिस्थिती च विन्यस्य षडङ्गन्यासमाचरेत् ॥ २२ ॥

हृदादिकांसांता स्थितिः हृदयमारभ्यां ऽसपर्यन्तन्यासः स्थितिः संहृतिश्चरणादिकापादावारभ्यमूर्द्धान्तन्यासः विधायेति एवं पञ्चवारान् स्थित्यन्तं न्यासं कृत्वा इति गृहस्थाभिप्रायेण तथा पूर्वोक्तमूर्त्तिपञ्जरन्यासं कृत्वा पुनः सृष्टिस्थितीविन्यस्य सृष्टिस्थितिप्रकारेणमन्त्रवर्णान् विन्यस्य षडङ्गन्यासमाचरेत् ॥ २२ ॥

षडङ्गानिदर्शयति—

गुणेति ।

गुणाग्निवेदकरणकरणाक्षयक्षरैर्मनोः ॥
मुद्रांवध्वाकिरीटाख्यांदिग्वन्धं पूर्ववच्चरेत् ॥
ध्यात्वाजप्त्वार्चयेद्देहेमूर्त्तिपञ्जरपूर्वकम् ॥ २३ ॥

मनोर्मन्त्रस्य गुणास्त्रयः अग्नयस्त्रयः वेदाश्चत्वारः करणमन्तःकरणचतुष्टयं पुनः करणचतुष्टयम् अक्षिद्वयमेतैरक्षरैर्मन्त्रसम्भवैः षडङ्गानिकार्याणीत्यर्थः

मुद्रामिति

किरीटाख्यां किरिटाभिधांबद्ध्वा कृत्वाकिरीटाद्यामिति पाठे कौस्तुभश्रीवत्समुद्रयोः परिग्रहः पूर्ववदस्त्रमन्त्रेणादिग्वन्धनं कुर्यात्

आत्मपूजामाह

ध्यात्वेति

पूर्वोदितं ध्यानं कृत्वाऽष्टोत्तरशतं च जप्त्वामूर्त्तिपञ्जरपूर्वकं देहेपूजयेत् तथाचाऽऽभ्यन्तरेप्रथमं परमेश्वराराधनं तदनु मूर्त्तिपञ्जरस्यतदनु सृष्टिस्थितिन्यासंतदनुषडङ्गस्येति ॥ २३ ॥

वाह्यपूजाप्रकारमाह—

अथेति ।

अथवाह्येऽर्चयेद्विष्णुंतदर्थं यन्त्रमुच्यते ॥
गोमयेनोपलिप्योर्वीं तत्र पीठं निधापयेत् ॥ २४ ॥

अथात्मपूजानन्तरं वाह्येविष्णुं पूजयेत् तत्पूजार्थं पूजास्थानमुच्यते गोमयजलेन पृथिवीमुपलिप्य तत्र लिप्तस्थाने पीठं पूजाधारप्रियं पात्रं स्थापयेत् ॥ २४ ॥

विलिप्यगन्धपङ्केनालिखेदष्टदलाम्वुजम् ॥
कर्णिकायां तु षट्कोणं ससाध्यं तत्र मन्मथम् ॥२५॥

अनन्तरं तत्पीठं चन्दनपङ्केनविलिप्यतत्राष्टदलपद्मं विलिख्यकर्णिकायां पद्मंविलिख्यमध्यस्थानेषट्कोणपुटितं वह्निपुरद्वयं लिखेत् तत्र षट्कोणमध्येससाध्यं कर्मसहितंसाध्यनामसहितं मन्मथं कामवीजं लिखेत् साध्यग्रहणात् धारणार्थमप्येतद्बोद्धव्यमितित्रिपाठिनः ॥ २५ ॥

शिष्टैस्तं सप्तदशभिरक्षरै र्वेष्टयेत्स्मरम् ॥
प्राग्रक्षो ऽनिलकोणेषु श्रियं शिष्टेषु संविदम् ॥२६॥

शिष्टैसप्तदशभिरक्षरैस्तंकामवीजं वेष्टयेत् षट्कोणस्य पूर्वनिर्ऋतिवायव्यकोणेषु श्रियं श्रीवीजत्रयं लिखेत् शिष्टेषुत्रिषुकोणेषु पश्चिमेशानाग्निकोणेषु संविदं भुवनेश्वरीवीजं विलिखेत् ॥ २६ ॥

षडक्षरं संधिषु च केशरेषु त्रिशस्त्रिशः ॥
विलिखेत्स्मरगायत्रीं मालामन्त्रंदलाष्टके ॥ २७ ॥
षड्शः संलिख्य तद्बाह्ये वेष्टयेन्मातृकाक्षरैः ॥
भूविम्वं च लिखेद्बाह्ये श्रीमाये दिग्विदिक्ष्वपि ॥२८॥

सन्धिषु षट्कोणसन्धिषु षडक्षरङ्कामवीजपूर्वकं कृष्णायनम इति षडक्षरं लिखेत् केशरस्थाने कामगायत्रीं वक्ष्यमाणां त्रिशोऽक्षरत्रयं कृत्वाविलिखेत् पत्राष्टकेवक्ष्यमाणं मालामन्त्रं षट्शः षडक्षराणिकृत्वाविलिख्य पद्मवाह्येमातृकाक्षरैर्वेष्टयेत् । मातृकावेष्टनबाह्येवक्ष्यमाणस्वरूपं भूविम्वंचलिखेत् भूविम्बदिग्विदिक्षु श्रीमायेदिक्षुश्रीवीजं कोणेषु भुवनेश्वरीवीजं लिखेदित्यर्थः ॥ २७ ॥ २८ ॥

एतद्यन्त्रं हाटकादिपट्टेष्वालिख्य पूर्ववत् ॥
साधितं धारयेद्योवै सोऽर्च्यतेत्रिदशैरपि ॥ २९ ॥

एतद्यन्त्रं पूजायामप्युपयुक्तं योधारयेत्सदेवैरपि पूज्यते किं कृत्वासुवर्णरजतताम्रादि पट्टेषु यथा कथितद्रव्येणालिख्य पूर्ववद्यः पूजासु यद्वापूर्वमन्त्रवत् कृतप्राणप्रतिष्ठादिक्रियं कीदृशं सा-

धितं यथाकथितप्रकारेणसम्पादितं प्रजप्तं च ॥ २९ ॥

कामगायत्रीमुद्धरति ।

स्याद्गायत्रीकामदेवपुष्पवाणौ तु ङन्तकौ ॥
विद्महेधीमहियुतौ तन्नोनङ्गः प्रचोदयात् ॥
जप्याज्जपादौ गोपालमनूनांजनरञ्जनीम् ॥ ३० ॥

कामदेवपुष्पवाणशब्दौ क्रमेण चतुर्थ्यन्तौ किंभूतौविद्मदेधी-महिशब्द सहितौ तदनु तन्नोनङ्गः प्रचोदयादिति स्वरूपम् एवं सतिकामगायत्रीस्यात् भवति जप्यादिति गोपालमन्त्राणां जपादौ जपोपक्रमेएतांकामगायत्रीं जप्यात् । यतइयं जनरञ्जनी वश्यकरी-मित्यर्थः ॥ ३० ॥

मालामन्त्रमुद्धरति नत्यन्त इत्यादिना

नत्यन्ते कामदेवाय ङेन्तंसर्वजनप्रियम् ॥
उक्त्वा सर्वजनान्ते तु संमोहनपदंतथा ॥ ३१ ॥
ज्वलज्वल प्रज्वलेतिउक्त्वासर्वजनस्य च ॥
हृदयंममचब्रूयाद्वशङ्कुरुयुगंशिरः ॥
कृत्वामदनमन्त्रोऽष्टचत्वारिंशद्भिरक्षरैः ॥ ३२ ॥

नमः शब्दान्तेकामदेवायेति स्वरूपं तदनुचतुर्थ्यन्तं सर्वजन-प्रियशब्दमुच्चार्यतदनुसर्वजनशब्दमुक्त्वासंमोहनपदं वदेत् तदनु-ज्वलज्वलप्रज्वलेति स्वरूपमुक्त्वासर्वजनस्यहृदयंममेतिस्वरूपमु-क्त्वावशमिति स्वरूपमुक्त्वाकुरुकुरुइति स्वरूपमुक्त्वाशिरः स्वाहा इति वदेत् एवं च सति अष्टचत्वारिंशदक्षरकैर्मदनमन्त्रः कथितः ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

विनियोगंदर्शयति—
जपादाविति ।

जपादौमारवीजाद्यो जगत्त्रयवशीकरः ॥
भूगृहं चतुरस्रं स्यात्कोणवज्राद्यलंकृतम् ॥ ३३ ॥

यन्त्रे यथोद्भूतपत्रजपपूजाहोमादौतु यदिकामबीजाद्यो भवति तदाजगत्त्रयवशीकरणक्षमः यदायं मन्त्रः स्वतन्त्रेणजप्यतेतदेति-त्रिपाठिनः ।

भूगृहमुद्धराति ।

भूगृहामिति कोणसंलग्नाष्टवज्रालंकृतचतुरस्रं कोणचतुष्टयस-हितं भूविम्बमिति पाठोवा ॥ ३३ ॥

यन्त्रेपूजाप्रकारमाह—

पीठंपूर्ववदभ्यर्च्यमूर्त्तिंसंकल्प्यपौरषीम् ॥
तत्रा ऽऽवाह्या ऽच्युतं भक्त्यासकलीकृत्यपूजयेत् ॥३४॥

पूर्ववत् दशाक्षरवत् गुर्वापीठपूजान्तमभ्यर्च्यतत्रपौरुषींपुरुषा कृतिं मूर्त्तिपारमेश्वरींविचिन्त्य तत्र मूर्त्तावच्युतमावाह्यसकली-कृत्यभक्त्या पूजयेत् सुषुम्णाप्रवाहनाड्यापुष्पयुक्ते उत्तानपाणी-हृदयस्थमूर्त्तेस्तेजः संयोज्यतेजोदेवताब्रह्मरन्ध्रेणदेवशरीरगतं विचिन्त्यस्वस्वमुद्रया वाह्य संस्थाप्य सनिधाप्यसंनिरुध्याव गुण्ठ्यसकलीकृत्यदेवताङ्गेषडङ्गन्यासंकृत्वाषोडशोपचारैः सम्पूजये-दित्यर्थः ॥ ३४ ॥

आसनेति—

आसनादि भूषणान्तं पुनर्न्यासक्रमात् यजेत्
सृष्टिस्थितीषडङ्गंच किरीटंकुण्डलद्वयम् ॥ ३५ ॥
चक्रशङ्खगदापद्ममालाश्रीवत्सकौस्तुभान् ॥
गन्धाक्षतप्रसूनैश्चमूलेनाभ्यर्च्यपूर्ववत् ॥ ३६ ॥

आसनादिविभूषान्तं यथा स्यादेवं पूजयेत् आसनमारभ्य-भूषान्तैरुपचारैः पूजयेदित्यर्थः पुनर्न्यासक्रमात् सृष्टयादीन् य-जेत् प्रथमं सृष्टयादीनां न्यासम्विधायततस्तान् पूजयेत् अथ-वान्यासक्रमाद्यथातेषां न्यासः कृतस्तेन क्रमेणेत्यर्थः ॥ ३५ ॥

गन्धाक्षतेति—

अक्षतायवागन्धाक्षतपुष्पैश्च पूर्ववत् मूलमन्त्रेणकृष्णं पूजयि-त्वासप्तावृतीः सम्पूजयेदित्यर्थः ॥ ३६ ॥

आवरणान्याह—

आदाविति

आदौ वह्निपुरद्वन्द्वकोणेष्वङ्गानि पूजयेत् ।
सहृच्छिरःशिखावर्मनेत्रमस्त्रमिति क्रमात् ॥ ३७ ॥

प्रथमं वह्निपुरयुगलसम्बन्धिषट्कोणेषु आग्नेयकोणमारभ्य-षडङ्गानि पूजयेदित्यर्थः ।

अङ्गान्याह ।

सहृदिति ।

सहहृदावर्तत इति सहृत् हृदयं शिरः शिखावर्मकवचंनेत्रमस्त्रं चेति प्रथमावरणम् ॥ ३७ ॥

द्वितीयावरणमाह—

वासुदेव इति ।

वासुदेवः सङ्कर्षणः प्रद्युम्नश्चाऽनिरुद्धकः ॥
अग्न्यादिदलमूलेषु शान्तिः श्रीश्च सरस्वती ॥ ३८ ॥
रतिश्च दिग्दलेष्वर्च्यास्ततोऽष्टौ महिषीर्यजेत् ॥
रुक्मिण्याद्या दक्षसव्ये क्रमात् पत्राग्रकेषु च ॥ ३९ ॥

अग्न्यादिकोणदलमूलेषु केशरस्थानेषु वासुदेवादयः पूज्यास्तथैवपूर्वादिचतुर्दिक्षुदलमूलेषुशान्त्यादयः पूज्या इत्यर्थः ।

तृतीयावरणमाह ।

ततोऽष्टाविति ।

तदनन्तरम् ।

अष्टौमहिष्यः पूज्या इत्यर्थः ता हि रुक्मिण्याद्या इति ।

पूजास्थानमाह ।

दक्षसव्ये इति ।

परमेश्वरस्य दक्षिणभागेचतस्त्रः वामभागेचतस्त्रः क्रमेण पूज्या इत्यर्थः ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

चतुर्थावरणमाह—

तत इति ।

ततः षोडशसाहस्रं सकृदेवाऽर्चयेत्प्रियाः ॥
इन्द्रनीलमुकुन्दाद्यान्मकराऽनङ्ककच्छपान् ॥ ४० ॥
पद्मशङ्खादिकांश्चाऽपि निधीनष्टौ क्रमाद्यजेत् ॥
तद्बहिश्चेन्द्रवज्राद्ये आवृती सम्प्रपूजयेत् ॥ ४१ ॥

पूर्वादिदलाग्रेषुषोडशसहस्रं प्रियाः देवपत्नीः सकृदेवएकक्रमेणैवाऽर्चयेत् ।

पञ्चमावरणमाह—

इन्द्रनीलाद्यानष्टौ निधीन् पूर्वादिक्रमेण पूजयेत् अत्रेन्द्रादिशब्दानन्तरं प्रत्येकंचतुर्थ्यन्तं निधिपदंदेयं प्रयोगश्च ॐइन्द्रनिधयेनमः इत्यादिः ।

षष्ठसप्तमावरणद्वयमाह—

तद्बहिरिति ।

तद्बाह्ये इन्द्रादिकं वज्रादिकं च पूजयेत् ॥ ४० ॥ ४१ ॥

आवरणानि सन्दर्श्यनैवेद्यं दर्शयति—

इतीति ।

इति सप्तावृतिवृतमभ्यर्च्याऽच्युतमादरात् ॥
प्रीणयेद्दधिखण्डाज्यमिश्रेण तु पयोऽन्धसा ॥ ४२ ॥

इत्यनेन प्रकारेण सप्तावरणवेष्टितं कृष्णमादरपूर्वकं सम्पूज्य दधिशर्कराघृतसहितेन पायसेन प्रीणयेदित्यर्थः ॥ ४२ ॥

राजोपचारमिति ।

राजोपचारं दत्त्वाऽथ स्तुत्वा नत्वा च केशवम् ॥
उद्वासयेत् स्वहृदये परिवारगणैः सह ॥ ४३ ॥

छत्रचामरादीनिदत्वा अथानन्तरं स्तवं कृत्वा अष्टाङ्गपञ्चाङ्गान्यतरेण प्रणम्य परिवारगणैः सह केशवं हृदये उद्वासयेत् उत्तोल्य स्थापयेत् ॥ ४३ ॥

न्यस्त्वेति ।

न्यस्त्वाऽऽत्मानं समभ्यर्च्य तन्मयः प्रजपेन्मनुम् ॥
रत्नाभिषेकध्यानेज्याविंशत्यर्णाश्रितेरिता ॥ ४४ ॥

जपहोमार्चनैर्ध्यानैर्योऽमुं प्रभजते मनुम् ॥
तद्वेश्म पूर्यते रत्नैः स्वर्णधान्यैरनारतम् ॥ ४५ ॥

न्यस्त्वा पूजापूर्वोक्तं सृष्ट्यादिन्यासं कृत्वा आत्मपूजां विधाय तन्मयः पूज्यदेवस्वरूपो भूत्वा पूजाङ्गमन्त्रं जपेत् ।

प्रकृतमुपसंहरति—

रत्नेति ।

ध्यानं च इज्या च पूजा च इत्यर्थः तथा च यस्यां पूजायां कृष्णस्यरत्नाभिषेकध्यानं तत्र कृष्णस्य विंशत्यक्षरोक्ता पूजेयमुक्ता ।

फलं दर्शयति ।

जपेति जपादिभिर्यो अमुं मन्त्रं सेवते तस्य गृहं पद्मरागादिभिः रत्नैः काञ्चनै र्धान्यैश्चाऽनारतमनवरतं पूर्यते ॥ ४४ ॥ ४५ ॥

पृथ्वी पृथ्वी करे तस्य सर्वसस्यकुलाकुला ॥
पुत्रैर्मित्रैः सुसम्पन्नः प्रयात्यन्ते परां गतिम् ॥ ४६ ॥

तथा पृथ्वी महती—पृथिवी साधकस्य करे आयत्ता भवति किंभूता सर्वस्य धान्यादेः कुलेन समूहेनाकुला परिपूर्णा तथा औरसपुत्रैः सुहृद्भिश्च समेतः सन् शरीरपातानन्तरं विष्णुलोकं गच्छति ॥ ४६ ॥

प्रयोगं दर्शयति ।

वह्नाविति ।

वह्नावभ्यर्च्य गोविन्दं शुक्लपुष्पैः सतण्डुलैः ।
आज्याक्तैरयुतं हुत्वा भस्म तन्मूर्द्ध्नि धारयेत् ।
तस्या ऽन्नादिसमृद्धिः स्यात्तद्वशे सर्वयोषितः ॥ ४७ ॥

यथोक्तप्रकारेणाग्निमाधाय तत्र यथोक्तप्रकारेण गोविन्दं सम्पूज्य घृताक्तैस्तण्डुलसहितैः शुक्लपुष्पैर्दशसहस्राणि हुत्वाहोमाग्निभस्म यः पुमान् मूर्द्ध्नि धारयेत् तस्य नानासमृद्धिः सम्पत्तिर्भवति सर्वाश्च स्त्रियस्तदायत्ता भवन्ति ॥ ४७ ॥

प्रयोगान्तरमाह—

आज्यैरिति ।

आज्यैर्लक्षं हुनेद्रक्तपद्मैर्वा मधुराप्लुतैः ॥
श्रियातस्यैन्द्रमैश्वर्यं तृणलेशायते ध्रुवम् ॥ ४८ ॥

घृतैः केवलैः घृतमधुशर्करायुतैः रक्तपद्मैर्वा यो लक्षं जुहोति तस्य साधकस्य श्रियालक्ष्म्या कृत्वा इन्द्रसम्बन्धि ऐश्वर्यं तृणसमानं भवति ध्रुवमुत्प्रेक्षायाम् ॥ ४८ ॥

प्रयोगान्तरमाह—

शुक्लेति ।

शुक्लादिवस्त्रलाभाय शुक्लादिकुसुमैर्हुनेत ॥
त्रिमध्वक्तैर्दशशतमाज्याक्तैर्वाऽष्टसंयुतम् ॥ ४९ ॥

शुक्लादिवस्त्रप्राप्त्यर्थं घृतमधुशर्करासहितैः शुक्लपुष्पैः घृताक्तैर्वा अष्टाधिकंदशशतं जुहुयात् ॥ ४९ ॥

प्रयोगान्तरमाह—

क्षौद्रसिक्तैरिति ।

क्षौद्रसिक्तैः सितैः पुष्पैरष्टोत्तरसहस्रकम् ॥
हुनेन्नित्यं स षड्मासान् पुरोधा नृपतेर्भवेत् ॥ ५० ॥

मधुमिश्रितैः शुक्लपुष्पैरष्टाधिकसहस्रं प्रत्यहं यो जुहुयात स षट्के अतीते राज्ञः पुरोहितो भवति ॥ ५० ॥

दशाष्टेति—

दशाष्टादशवर्णोक्तं जपध्यानहुतादिकम् ॥
विदध्यात्कर्म चाऽनेन ताभ्यामप्यत्र कीर्त्तितम् ॥५१॥

दशाष्टादशाक्षरयोरुक्तं जपध्यानहोमादिकम् अनेनमन्त्रेणकुर्यात् अत्र मन्त्रे कथितं प्रयोगादिकं ताभ्यां च कुर्यात् ॥ ५१ ॥

मन्त्रान्तरमाह—

श्रीशक्तिरिति ।

श्रीशक्तिस्मरकृष्णाय गोविन्दाय शिरो मनुः ॥
रव्यर्णो ब्रह्मगायत्रीकृष्णर्ष्यादिरथाऽस्य तु ॥ ५२ ॥

श्रीवीजं शक्तिवीजं स्मरः कामवीजं कृष्णायगोविन्दा-

योतिस्वरूपं शिरःस्वाहेति स्वरूपं रव्यर्णोद्वादशार्णोमन्त्रः ऋषि-रादौयषान्तेऋष्यादयो ब्रह्मगायत्रीकृष्णा ऋष्यादय इत्यर्थः अस्य-ब्रह्माऋषिः गायत्रीछन्दः कृष्णोदेवता इत्यर्थः वीजशक्त्या-दिपूर्ववत् ॥ ५२ ॥

वीजैरित्यादि ।

वीजैस्त्रिवेदयुग्मार्णैरङ्गषट्कमिहोदितम् ॥
विंशत्यर्णोदितजपध्यानहोमार्चनाक्रियाः ।
मन्त्रोऽयं सकलैश्वर्यकाङ्क्षिभिः सेव्यताम्बुधैः॥५३॥

इह मन्त्रे अङ्गषट्कंषडङ्गं कथितं कैस्त्रिभिर्वीजैरङ्गत्रयं तथा त्रिवेदयुग्मार्णैः त्रिभिश्चतुर्भिर्द्वाभ्यां चाऽपराङ्गत्रयमिति ।

विंशेति ।

अयं मन्त्रः विंशत्यक्षरमन्त्रोक्तजपध्यानहोमपूजासहितः सकलै-श्वर्यकामैः पण्डितैरुपास्यताम् ॥ ५३ ॥

मन्त्रान्तरमाह—

श्रीति ।

श्रीशक्तिकामपूर्वोऽङ्गजन्मशक्तिरमान्तकः ॥
दशाक्षरः सरावादौ स्याच्चेच्छक्तिरमायुतः ॥
मन्त्रौ विकृतिरव्यर्णावाचक्राद्यङ्गिनाविमौ ॥ ५४ ॥

श्रीवीजं भुवनेश्वरीवीजं कामवीजं च एते पूर्वे यस्य दशाक्ष-रस्य तथा ऽङ्गजन्म कामवीजं शक्तिःभुवनेश्वरीवीजं रमाश्री-वीजम् एते अन्ते यस्यदशाक्षरस्य एवंभूताद्यन्तविशिष्टो दशाक्षरो-षोडशाक्षरमन्त्रोभवति तथा सएव दशाक्षरोमन्त्रः आदौशक्ति-रमायुतः भुवनेश्वरीश्रीवीजसहितश्चेन्द्वाद्वादशाक्षरमन्त्रोभवति एवं च सति इमौ विकृतिरव्यर्णौषोडशाक्षरद्वादशाक्षरौ मन्त्रौ आचक्राद्य-ङ्गिनौ दशाक्षरोक्तानि आचक्राद्यङ्गानि ययोस्तादृशौ ज्ञेयो ॥ ५४ ॥

विंशत्यर्णेति—

विंशत्यर्णोक्तयजनविधौ ध्यायेदथाऽच्युतम् ॥

वरदाभयहस्ताभ्यां श्लिष्यन्तं स्वाङ्कगे प्रिये ॥
पद्मोत्पलकरे ताभ्यां श्लिष्टं चक्रदरोज्ज्वलम् ॥५५॥

विंशत्यक्षरकथितपुजाप्रकारावेतौ अथानन्तरम् अच्युतं चिन्तयेत् कीदृशं स्वाङ्कगे स्वक्रोडस्थिते प्रिये लक्ष्मीसरस्वत्यौ यद्वा रुक्मिणीसत्यभामेश्लिष्यन्तम् आलिङ्गन्तं काभ्यां वरदाभयहस्ताभ्यां वरंददातीतिवरदः नविद्यतेभयं यस्मात्स वरदाभयौ च तौहस्तौचेतिवरदाभयहस्तौताभ्यामित्यर्थः प्रियेकीदृशे पद्मंसामान्यपङ्कजम् उत्पलं नीलपद्मं ते करयोर्ययोस्ते तादृग्विधे पुनःकीदृशंताभ्यां प्रियाभ्यां श्लिष्टम् आलिङ्गितं पुनःकीदृशं शङ्खचक्राभ्यामुज्ज्वलम् ॥ ५५ ॥

पुरश्चरणजपादिकमाह—

दशलक्षेत्यादि ।

दशलक्षं जपेदाज्यैस्तावत्सहस्रहोमतः ॥
सिद्धाविमौ मनू सर्वसम्पत्सौभाग्यदौ नृणाम्॥५६॥

दशलक्षसंख्यंजपेत् आज्यैर्घृतैस्तावत्संख्यसहस्रहोमतोदशसहस्रहोमतः सिद्धौ इमौ मन्त्रौ मनुष्याणां सर्वैश्वर्यसर्वजनप्रियप्रदौ भवतः ॥ ५६ ॥

इदानींक्रमेणमन्त्रमुद्धरतिमारशक्तीत्यादिना ।

मारशक्तिरमापूर्वः शक्तिश्रीमारपूर्वकः ॥
श्रीशक्तिमारपूर्वश्च दशार्णो मनवस्त्रयः ॥ ५७ ॥

अत्राद्यः कामभुवनेश्वरीश्रीवीजपूर्वो दशाक्षरः भुवनेश्वरी श्रीमारः पूर्वो यस्येतिद्वितीयः श्रीभुवनेश्वरीकामवीजपूर्वो दशाक्षर इति तृतीयः ॥ ५७ ॥

एतेषां मनुवर्णाणामङ्गष्यादिदशार्णवत् ॥
शङ्खचक्रधनुर्वाणपाशाङ्कुशधरोऽरुणः ॥
वेणुं धमन् धृतं दोर्भ्यां कृष्णो ध्येयो दिवाकरे ॥५८॥

आद्ये मनौ ध्यानमेवं द्वितीये विंशदर्णवत् ॥
दशार्णवत् तृतीयेऽङ्गदिक्पालाद्यैः समर्चना ॥ ५९ ॥
पञ्चलक्षं जपेत्तावदयुतम्पायसैर्हुनेत् ॥
ततः सिध्यन्ति मनवो नृणां सम्पत्तिकान्तिदाः ॥६०॥

एतेषामित्यादिसुगमम् ।
दिवाकरेसूर्यमण्डले ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥
स्पष्टं मन्त्रान्तरमुद्धरति—
अष्टादशार्णेति ।

अष्टादशार्णो मारान्तो मनुः सुतधनप्रदः ॥
ऋष्याद्यष्टादशार्णोक्तं मारारूढस्वरैः क्रमात् ॥
अङ्गान्यस्य मनोरङ्गदिक्पालाद्यैः समर्चना ॥६१॥

कामविजान्तः पूर्वोक्ताष्टादशाक्षरमन्त्रः सुतधनप्रदः मारारूढै-र्नपुंसकरहितकामबीजसहितैः दीर्घस्वरषट्कैः कांक्रीमित्यादिषट्कैः क्रमादस्यमनोः षडङ्गानि ॥ ६१ ॥

ध्यानमाह—

पाणौ पायसपक्कमाहितरसं बिभ्रन्मुदा दक्षिणे ।
सव्ये शारदचन्द्रमण्डलनिभं हैयङ्गवीनन्दधत् ।
कण्ठे कल्पितपुण्डरीकनखमत्युद्दामदीप्तिं वहन्
देवो दिव्यदिगम्बरो दिशतु वः सौख्यं यशोदाशिशुः ६२

पाणौपायसपक्कं सुपक्कं पायसं सुस्वाद्वित्यर्थः अत्युद्दामदीप्तिम् अत्युद्भटकान्ति दिव्यइति दिव्यश्चासौदिगम्बरश्चेतिसमासः दिव्यदेवस्वरूप इति ॥ ६२ ॥

दिनशोऽभ्यर्च्य गोविन्दं द्वात्रिंशल्लक्षमानतः ॥
जप्त्वा दशांशं जुहुयात्सिताज्येन पयोऽन्धसा॥६३॥

सिताज्येनपयोऽन्धसाशर्कराघृतसहितेनपरमान्नेन ॥ ६३ ॥

पद्मस्थंदेवमभ्यर्च्य तर्पयेत्तन्मुखाम्बुजे ॥
क्षीरेण कदलीपक्वैर्दध्ना हैयङ्गवेन च ॥ ६४ ॥

सुतार्थी तर्पयेदेवं वत्सराल्लभते सुतम् ॥
यद्यादिच्छति तत्सर्वं तर्पणादेव सिद्ध्यति ॥ ६५ ॥

क्षीरेणेत्यादिना तर्पणंयदुक्तं तज्जलेनैवक्षीरादिद्रव्यबुद्ध्याकार्यम् ॥ ६४ ॥ ६५ ॥

मन्त्रान्तरमुद्धरति—

वाग्भवमिति ।

वाग्भवं मारबीजं च कृष्णायभुवनेश्वरी ॥
गोविन्दाय रमा गोपीजनवल्लभङेशिरः ॥ ६६ ॥
चतुर्दशस्वरोपेतः शुक्लः सर्गी तदूर्ध्वतः ॥
द्वाविंशत्यक्षरो मन्त्रो वागीशत्वस्य साधकः ॥६७॥

वाग्भवम् ऐम् इति वीजं मारवीजं क्लीं कृष्णायेतिस्वरूपंभुवनेश्वरीवीजं ह्रींगोविन्दायेति स्वरूपं रमाश्रीवीजंगोपीजनवल्लभ इति स्वरूपं ङे चतुर्थ्येकवचनं शिरः स्वाहा शुक्लः शकारश्चतुर्दशस्वरेणोपेतः औकारसहितः शुक्लइति पाठे दन्त्यसकारः संशुक्लात्मनेनमइति न्यासविधानात् सर्गीविसर्गसहितः तदूर्द्धत इति तस्यउर्द्धम् तस्यएकाविंशत्यक्षरस्यउर्द्धतः प्रथमवीजमेतदिति रुद्रधरः ।

तदूर्द्धतः—

स्वाहाकारोर्द्धतः इति लघुदीपिकाकारः ।

अनेनवीजेन सहद्वाविंशत्यक्षरोमन्त्रोभवति कीदृशोऽयं वचनेश्वरत्वदाता ॥ ६६ ॥ ६७ ॥

अष्टादशार्णेति—

अष्टादशार्णवत्सर्वमङ्गष्यादिकमस्य तु ॥
पूजा च विंशत्यर्णोक्ता प्रतिपत्तिस्तु कथ्यते ॥ ६८ ॥

अस्य ऋषिच्छन्दोधिष्ठातृदेवतावीजशक्त्यङ्गानि सर्वाणि अष्टादशार्णवत् यथाष्टादशाक्षरमन्त्रे तथात्रापीत्यर्थः पूजा पुनः विंशत्यक्षरकथिता वोद्धव्या प्रतिपत्तिर्ध्यानं कथ्यतेपुनः ॥ ६८ ॥

वामोर्ध्वेति।

वामोर्दूध्वंहस्ते दधतं विद्यासर्वस्वपुस्तकम् ॥
अक्षमालां च दक्षोर्दूध्वें स्फाटिकीं मातृकामयीम्॥६९॥
शब्दब्रह्ममयं वेणुमधःपाणिद्वयेरितम् ॥
गायन्तं पीतवसनं श्यामलं कोमलच्छविम् ॥ ७० ॥
बर्हिबर्हकृतोत्तंसं सर्वज्ञं सर्ववेदिभिः ॥
उपासितं मुनिगणैरुपतिष्ठेद्धरिं सदा ॥ ७१ ॥

श्लोकत्रयेणाद्यादिकुलकम्—

हरिम् उपतिष्ठेत् ध्यायेत् वामोर्ध्वहस्ते विद्यासर्वस्वपुस्तकं वेदान्तपुस्तकं धारयन्तं दक्षोर्ध्वे पञ्चाशत्संख्यमातृकाक्षरसंमितां पञ्चाशत्स्फटिकबद्धामक्षमालांधारयन्तं पुनः कीदृशम् अधः स्थितकरद्वयेन ईरितं वादितं शब्दब्रह्ममयं शब्दब्रह्मस्वरूपं वेणुरन्ध्रं दधानं पुनः कीदृशं वेणुनैवगायन्तम् पुनः कीदृशं पीतिवस्त्रेयस्यतं श्यामवर्णं च पुनःकीदृशं कोमलामनोहरा छविर्यस्य सतथातं पुनः कीदृशं बर्हीमयूरस्तस्यबर्हं पिच्छं तेन कृत उत्तंसः शिरोभूषणं येनतं पुनः कीदृशं सर्वसाक्षिणं पुनः कीदृशं सर्वदाउपासितं सेवितं कैः सर्ववेदिभिः अतीतानागतज्ञैः मुनिगणैः सनकादिभिः ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥

पुरश्चरणमाह—

ध्यात्वैवमिति।

ध्यात्वैवं प्रमदावेशविलासम्भुवनेश्वरम् ।
चतुर्लक्षं जपेन्मन्त्रमिमं मन्त्री सुसंयतः ॥ ७२ ॥

एवं पूर्वोक्तं भुवनेश्वरं श्रीकृष्णं प्रमदास्त्रीतस्या वेशः संस्थानविशेषः तस्य विलास आल्हादो यस्यतं प्रमदारूपधारिणमित्यर्थः यद्वास्त्रीरूपधरं स्त्रीविलासञ्च ध्यात्वा इमंमन्त्रंलक्षचतुष्टयं जपेत्सुसंयतः सन् पूर्वोक्तपुरश्चरणवान् ॥ ७२ ॥

होममाह।

पलाशेति—

पलाशपुष्पैः स्वाद्वक्तैश्चत्वारिंशत्सहस्रकम् ॥
जुहुयात्कर्मणाऽनेन मनुः सिद्धो भवेद् ध्रुवम् ॥७३॥

घृतमधुशर्करान्वितैः पलाशपुष्पैश्चत्वारिंशत्सहस्रकं जुहुयात् अनेनविधिना अवश्यंमन्त्रः सिध्यति ॥ ७३ ॥

फलंदर्शयति—

योऽस्मिन्निति ।

योऽस्मिन्निष्णातधीर्मन्त्री वर्तते वक्त्रगह्वरात् ॥
गद्यपद्यमयी वाणी तस्य गङ्गाप्रवाहवत् ॥ ७४ ॥

यो मन्त्री अस्मिन् मन्त्रेनिष्णातधीर्दत्तमतिर्वर्तते तस्य साधकस्यवक्त्रगह्वरात् मुखमध्यतो गद्यपद्यमयीवाणीप्रवर्त्तते गङ्गाप्रवाहवत् विशुद्धानवरतत्वेनगङ्गाप्रवाहेणोपमा ॥ ७४ ॥

सर्वेति—

सर्ववेदेषु शास्त्रेषु सङ्गीतेषु च पण्डितः ॥
संवित्तिं परमां लब्ध्वा चाऽन्ते भूयात्परम्पदम् ॥७५॥

सर्वेषुऋग्वेदादिषुशास्त्रेषुवेदान्तेषुपण्डितोविवेकबुद्धियुक्तः सन् संवित्तिम् उत्कृष्टज्ञानं प्राप्य अन्तेदेहावसानेविष्णुलोकं प्राप्नोति॥७५॥

मन्त्रान्तरमाह—

तारमिति ।

तारं हृद्भगवान् ङेऽन्तो नन्दपुत्रपदं तथा ॥
ऽऽनन्दान्ते वपुषेऽस्थ्यग्निमायान्ते दशवर्णकः ॥ ७६ ॥
अष्टाविंशत्यक्षरोऽयं ब्रुवे द्वात्रिंशदक्षरम् ।
नन्दपुत्रपदं ङेऽन्तं श्यामलाङ्गं पदं तथा
ङेन्ता बालवपुःकृष्णगोविन्दा दशवर्णकः ॥ ७७ ॥

तारंप्रणवःहृत् नमःङे ऽन्तः चतुर्थ्यन्तो भगवान् भगवत इति स्वरूपं

नन्दपुत्रं तथा ङेन्तं चतुर्थ्यन्तं नन्दपुत्रायेति पदान्ते आनन्द इति शब्दशेषे वपुषे इति स्वरूपम् अस्थिशकारः अग्नीरेफः मायादीर्घ ईकारः तथा च श्रीबीजम् अस्याऽन्तेदशार्णकः दशाक्षरमन्त्रः एतेनायं मन्त्रः अष्टाविंशत्यक्षरो भवति ।

अधुना द्वात्रिंशदक्षरमन्त्रान्तरमुद्धरति ।

ब्रुवे वच्मीति ।

प्रतिज्ञामन्त्रमुद्धरति ।

नन्देति ।

नन्दपुत्रपदं चतुर्थ्यन्तं श्यामलाङ्गं पदमपि चतुर्थ्यन्तं बालवपुः कृष्णगोविन्दशब्दाश्च प्रत्येकं चतुर्थ्यन्ताः अनन्तरं पूर्वोक्तदशाक्षरमन्त्रः एतेन द्वात्रिंशदक्षरोमन्त्रो भवति ॥ ७६ ॥ ७७ ॥

ऋष्यादिकं दर्शति—

अनयोरिति ।

अनयोर्नारदऋषिः छन्दस्त्रिष्टुबनुष्टुभौ ॥
आचक्राद्यैरङ्गमङ्गदिक्पालाद्यैश्च पूजनम् ॥ ७८ ॥

अनयोर्नारदऋषिः यथाक्रमं त्रिष्टुबनुष्टप्छन्दसी आचक्राद्यैः पूर्वोक्तैरङ्गपञ्चकम् अङ्गदिक्पालवज्राद्यैरावरणपूजनं पीठपूजातु पूर्ववत् ॥ ७८ ॥

ध्यानं दर्शयति—

दक्षिण इति ।

दक्षिणे रत्नचषकं वामे सौवर्णवेत्रकम् ॥
करे दधानं देवीभ्यामाश्लिष्टं चिन्तयेद्धरिम् ॥ ७९ ॥

हरिंचिन्तयेत् कीदृशं—

दक्षिणहस्तेरत्नपात्रं वामहस्तेसुवर्णघटितवेत्रंदधानं पुनः कीदृशंदेवीभ्यांलक्ष्मीसरस्वतीभ्यां रुक्मिणीसत्यभामाभ्यां वा आलिङ्गितम् ॥ ७९ ॥

जपेदिति—

जपेल्लक्षं मनुवरौ पायसैरयुतं हुनेत् ॥
एवं सिद्धमनुर्मन्त्री त्रैलोक्यैश्वर्यभाग् भवेत् ॥८०॥

मन्त्रश्रेष्ठौ प्रत्येकं लक्षंजपेत् ।

अनन्तरं परमान्नेनदशसहस्रं जुहुयात् अनेनसिद्धोमन्त्रोयस्य-मन्त्री लोकत्रयैश्वर्यभाजनं भवति ॥ ८० ॥

मन्त्रान्तरमाह—

तारेति ।

तारश्रीशक्तिबीजाढ्यं नमोभगवतेपदम् ॥
नन्दपुत्रपदङेऽन्तं भूधरो मुखवृत्तयुक् ॥
मासान्ते वपुषे मन्त्र उनविंशतिवर्णकः ॥ ८१ ॥

तारंप्रणवः श्रीबीजं भुवनेश्वरीबीजम् एतद्वीजत्रयाढ्यं नमोभग-वते इति स्वरूपंततश्चतुर्थ्यन्तनन्दपुत्रपदं भूधरोवकारः मुख-वृत्तमाकारः तद्युक्तः मांसोलकारस्तदन्तेवपुषे इति स्वरूपम् एतेन उनविंशतिवर्णकोमन्त्रउद्धृतोभवति ॥ ८१ ॥

ऋषिर्ब्रह्माऽनुष्टुप्छन्दस्तथाऽन्यदुदितं समम् ॥
अयं च सर्वसम्पत्तिसिद्धये सेव्यताम्बुधैः ॥ ८२ ॥

अस्य मन्त्रस्य ब्रह्माऋषिः छन्दोनुष्टुप् अन्यदुदितम् अन्यत्स-र्वंसमानं पूर्वोक्तवद्वेदितव्यमित्यर्थः ॥ ८२ ॥

मन्त्रान्तरमुद्धरति—

तारमित्यादिना ।

तारं हृत् भगवान् ङेऽन्तो रुक्मिणीवल्लभस्तथा ॥
शिरोऽन्तः षोडशार्णोऽयं रुक्मिणीवल्लभाह्वयः ॥८३॥

तारः प्रणवः हृन्नमः चतुर्थ्यन्तोभगवान् तथा चतुर्थ्यन्तो-रुक्मिणीवल्लभशब्दः शिरोन्तः स्वाहाशब्दान्तः एतेनरुक्मिणी-वल्लभाख्यः षोडशाक्षरोमन्त्रः कथितः ॥ ८३ ॥

सर्वसम्पत्प्रदो मन्त्रो नारदोऽस्य मुनिःस्मृतः ॥
छन्दोऽनुष्टुप् देवता च रुक्मिणीवल्लभो हरिः ॥
एकदृग्वेदमुनिदृग्वर्णैरस्याऽङ्गपञ्चकम् ॥ ८४ ॥

अस्यऋषिर्नारदः अनुष्टुप्छन्दः रुक्मिणीवल्लभोहरिर्देवतेति ।

एकेति—

अस्य मन्त्रस्य पञ्चाङ्गानि भवन्ति कैः मन्त्रस्यएकद्विचतुःसप्तद्विवर्णैः ॥ ८४ ॥

ध्यानमाह—

तापिच्छेति ।

तापिच्छच्छविरङ्कगाम्प्रियतमां स्वर्णप्रभामम्बुज-
प्रोद्यद्वामभुजां स्ववामभुजयाश्लिष्यन् सचिन्ताश्मना॥
श्लिष्यन्तीं स्वयमन्यहस्तविलसत्सौवर्णवेत्रश्चिर-
म्पायाद्वोऽसनसूनपीतवसनो नानाविभूषो हरिः॥८५॥

तापिच्छच्छविस्तमालकान्तिर्हरिर्वो युष्मान् पायात् रक्षतु किंकुर्वन् अङ्कस्थांगौराङ्गींप्रियतमां चिन्तामणिरत्नसहितेन हस्तेन आलिङ्गन् किंभूतां पद्मोल्लसत्मनोहरवामकरां पुनः किंभूतां स्वयमात्मना आत्मानं देवं वा दक्षिणकरेण आश्लिष्यन्तीम् आलिङ्गन्तीं कीदृशोहरिः आलिङ्गनान्यहस्ते शोभमानः काञ्चनदण्डो यस्य तथा पुनः कीदृशः असनवृक्षपुष्पवत्पीतवस्त्रे यस्यस पुनः कीदृशः नानाप्रकारो ऽलङ्कारोयस्य ॥ ८५ ॥

पुरश्चरणमाह—

ध्यात्वेति ।

ध्यात्वैवं रुक्मिणीनाथं जप्याल्लक्षमिमं मनुम् ॥
अयुतं जुहुयात्पद्मैररुणैर्मधुराप्लुतैः ॥ ८६ ॥

एवं पूर्वोक्तं रुक्मिणीवल्लभं रुक्मिणीनाथं ध्यात्वाइमंमन्त्रं

लक्षमेकं जपतु घृतमधुर्शकरासिक्तैः लोहितपद्मैरपि दशसहस्रं जुहुयात् ॥ ८६ ॥

पूजां दर्शयति—

पूजयेदिति ।

अर्चयेन्नित्यमङ्गैस्तं नारदाद्यैर्दिशाधिपैः ॥
वज्राद्यैरपि धर्मार्थकाममोक्षाप्तये नरः ॥ ८७ ॥

पीठपूजापूर्ववत् आवरणपूजातु कथ्यते प्रत्यहं तं हरिं पूजयेत् कैरङ्गैराचक्राद्यैः सायाह्नपूजोक्तैः नारदप्रभृतिभिश्च दिशाधिपैरिन्द्राद्यैः तेषामायुधैर्वज्राद्यैः कीदृशं पुरुषार्थचतुष्टयप्रदम् ॥ ८७ ॥

मन्त्रान्तरमुद्धरति—

लीलादण्डेति ।

लीलादण्डावधौ गोपीजनसंसक्तदोःपदम् ॥
दण्डान्ते बालरूपेति मेघश्यामपदं ततः ॥ ८८ ॥
भगवान् विष्णुरित्युक्त्वा वह्निजायान्तको मनुः ॥
एकोनत्रिंशदर्णोऽस्य मुनिर्नारद ईरितः ॥ ८९ ॥
छन्दोऽनुष्टुप् देवता च लीलादण्डधरो हरिः ॥
मन्वब्धिकरणाग्न्यब्धिवर्णैरङ्गक्रिया मता ॥ ९० ॥

लीलादण्डावधौ लीलादण्डशब्दान्ते गोपीजनसंसक्तदोःपदम् अनन्तरंदण्डशब्दान्ते बालरूपेतिपदं तदनुमेघश्यामेतिपदं ततः शब्दोऽपि काकाक्षिवत् सम्बध्यते तदनुभगवान् विष्णुः सम्बोधनान्तमुक्त्वास्वाहाशब्दान्तएकोनत्रिंशदक्षरोमन्त्रउद्ध्रियतामित्यर्थः । अस्य मन्त्रस्य नारदऋषिरनुष्टुपूछन्दोलीलादण्डोहरिर्देवतेति ।

मन्वब्धीति—

अस्य मन्त्रस्याऽङ्गक्रिया मनुश्चतुर्दशः अब्धिश्चतुष्टयं करणं पञ्च अग्नित्रयश्चत्वारोऽब्धिरेतत्संख्याकैर्मन्त्रवर्णैर्मता संमता पञ्चाङ्गानीत्यर्थः ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥

ध्यानमाह—

संमोहयन्निति ।

संमोहयन्निजकवामकरस्थलीला-
दण्डेन गोपयुवतीः सुरसुन्दरीश्च ॥
दिश्यान्निजप्रियतमांसगदक्षहस्तो-
देवः श्रियं निहतकंस उरुक्रमो वः ॥ ९१ ॥

देवः श्रीकृष्णः वोयुष्मभ्यं श्रियंलक्ष्मींदिश्यात् प्रयच्छतु किंकुर्वन् गोपयुवतीः सुरयुवतीश्च संमोहयन् केन स्वीयवामहस्तस्थविलासवेत्रेण कीदृशो निजप्रियांसगदक्षहस्तः स्वीयवल्लभाबाहुमूलस्थितदक्षिणकरः प्रियसखांसगदक्षहस्तइति पाठे निजसखांसगतदक्षिणहस्तः पुनः कीदृश उरुर्महान् क्रमः पराक्रमोयस्य सतथा ॥ ९१ ॥

पुरश्चरणमाह—

ध्यात्वेति ।

ध्यात्वैवं प्रजपेल्लक्षमयुतं तिलतण्डुलैः ॥
त्रिमध्वक्तैर्हुनेदङ्गदिक्पालाद्यैः समर्चयेत् ॥ ९२ ॥

एवं पूर्वोक्तं कृष्णंध्यात्वालक्षमेकं जपेत् तदनु घृतमधुशर्करासहितैस्तिलतण्डुलैर्दशसहस्रं जुहुयात् ।

अङ्गेति ।

पीठपूजा पूर्ववदावरणपूजापश्चाङ्गैरिन्द्राद्यैश्चेति ॥ ९२ ॥

प्रात्यह्निकपूजाफलमाह—

लीलेति ।

लीलादण्डं हरिं यो वै भजते नित्यमादरात् ॥
स पूज्यते सर्वलोकैस्तम्भजेदिन्दिरा सदा ॥ ९३ ॥

योमनुष्यः प्रत्यहं लीलादण्डधरं हरिं सेवते स सर्वजनैः पूज्यते तम् इन्दिरालक्ष्मीः सर्वदाभजते ॥ ९३ ॥

मन्त्रान्तरमुद्धरति—

त्रयोदशेति ।

त्रयोदशस्वरयुतः शार्ङ्गी मेदः सकेशवः ॥
तथा मांसयुगम्भाय शिरः सप्ताचरो मनुः ॥ ९४ ॥

त्रयोदशस्वरओँकारस्तेनयुतः शार्ङ्गीगकारः मेदोवकारः कीदृशः सकेशवः अकारसहितः तथा मांसयुगं लकारद्वयमिति भाय शिरः स्वाहा अनेनसप्ताक्षरोमन्त्रः उक्तः ॥ ९४ ॥

ऋष्यादिकमाह—

आचक्राद्यैरिति ।

आचक्राद्यैरङ्गक्लृप्तिर्नारदोऽस्य मुनिः स्मृतः ॥
छन्द उष्णिग्देवता च गोवल्लभ उदाहृतः ॥ ९५ ॥

आचक्राद्यैः पञ्चाङ्गकरणम् अस्य मन्त्रस्य नारदऋषिः उष्णिक्-छन्दः गोवल्लभः कृष्णोदेवतेति ॥ ९५ ॥

ध्यानमाह—

ध्येय इति ।

ध्येयोऽच्युतः स कपिलागणमध्यसंस्थः ।
ता आह्वयन् दधदक्षिणदोष्णि वेणुम् ॥
पाशं सयष्टिमपरत्र पयोदनीलः ।
पीताम्बरोऽहिरिपुपिच्छकृतावतंसः ॥ ९६ ॥

अच्युतः कृष्णोध्येयः कीदृशः कपिलागणोगोविशेषसमूहस्तस्याभ्यन्तरवर्ती किङ्कुर्वन् ताः कपिला आह्वयन् अभिमुखीकुर्वन् पुनः कीदृशः अदक्षिणदोष्णि वामहस्तेन सरन्ध्रवंशं वहन् अपरत्र दक्षिणहस्ते दण्डसहितगोबन्धनरज्जुं दधत् पुनः कीदृशः पयोदनीलो मेघश्यामः पीतवसनः पुनः कीदृशः अहिरिपुर्मयूरः तस्य पिच्छं शिखण्डः तेन कृतोऽवतंसः कर्णालङ्कारः शिरोभूषणं वा येन स तथा ॥ ९६ ॥

पुरश्चरणमाह—

मुनिलक्षेति ।

मुनिलक्षं जपेदेतद् धुनेत्सप्तसहस्रकम् ॥
गोक्षीरैरङ्गदिक्पालमध्येऽर्च्यं गोगणाष्टकम् ॥ ९७ ॥

इमंमन्त्रं मुनिलक्षं सप्तलक्षं जपेत् गोदुग्धैः सप्तसहस्रं जुहुयात् अङ्गपूजा ऽनन्तरं दिक्पालपूजायाः प्राक् गोगणाष्टकं पूजनीयं गोगणाष्टकं च प्रथमादि यथा स्यात् ।

सुवर्णवर्णा कपिला द्वितीया गौरपिङ्गला ।
तृतीया गौरपिङ्गाक्षी चतुर्थी गुडपिङ्गला ॥
पञ्चमी अभ्रवर्णा स्यादेताः स्युरुत्तमा गवाम् ।
चतुर्थीपिङ्गला षष्ठी सप्तमी खुरपिङ्गला
अष्टमी कपिला गोषु विज्ञेयः कपिलागणः ।

इत्यनेनोक्तम् ॥ ९७ ॥

प्रयोगान्तरमाह—

अष्टोत्तरेति ।

अष्टोत्तरसहस्रं यः पयोभिर्दिनशो हुनेत् ॥
पक्षात्स गोगणैराढ्यो दशार्णेनैष वा विधिः ॥ ९८ ॥

गोदुग्धैः प्रतिदिनं योऽष्टाधिकं सहस्रं जुहुयात् स पञ्चदशदिनाभ्यन्तरे गोसमूहेन सम्पन्नो भवति एषविधिप्रयोगो दशाक्षरमन्त्रेण वा कार्य्य इत्यर्थः ॥ ९८ ॥

मन्त्रान्तरमाह—

सलवेति ।

सलवो वासुदेवो हृत् ङेऽन्तं च भगवत्पदम् ॥
श्रीगोविन्दपदं तद्वत् द्वादशार्णोऽयमीरितः ॥ ९९ ॥

लवोबिन्दुःतत्सहितो वासुदेवः ओंकारः अर्थात्प्रणवः ॐनमः

चतुर्थ्यन्तं भगवत्पदं तथा श्रीगोविन्दपदं चतुर्थ्यन्तम् एतेन द्वादशाक्षरो मन्त्र उद्धृतः ॥ ९९ ॥

ऋष्यादिकमाह—

मनुरिति ।

मनुर्नारदगायत्रीकृष्णर्षादिरथाऽङ्गकम् ॥
एकाब्धिवेदभूतार्णैः समस्तैरपि कल्पयेत् ॥ १०० ॥

क्वचिन्मुनिरिति पाठोनयुक्तः असमन्वयात् पौनरुक्त्याच्च किन्तु मनुरित्येव पाठः ।

अयामिति पाठोयुक्त्यालभ्यत इति रुद्रधरः ।

अथाऽङ्गपञ्चकं कल्पयेत् कैः एकद्विचतुःपञ्चभिः तथा ओं नमो भगवते श्रीगोविन्दाय अस्त्रायफट् इति ॥ १०० ॥

ध्यानमाह—

वन्दइति ।

वन्दे कल्पद्रुमूलाश्रितमणिमयसिंहासने सन्निविष्टं ।
नीलाभं पीतवस्त्रं करकमललसच्छङ्खवेत्रं मुरारिम् ॥
गोभिः सप्रश्रवाभिर्वृतममरपतिप्रौढहस्तस्थकुम्भ-
प्रच्योतत्सौधधारास्नपितम-
भिनवाम्भोजपत्राभनेत्रम् ॥ १०१ ॥

मुरारिं वन्दे कीदृशं कल्पवृक्षमूलावस्थिते पद्मरागमणिघटिते सिंहासने उपविष्टं पुनः कीदृशं नीलाभंश्यामं तथा पीतवस्त्रं तथा हस्तपद्मे शोभमानौ शङ्खवेत्रौ यस्य तं तथा सप्रस्रवाभिः क्षीरस्तनाभिः गोभिर्वृतं वेष्टितं तथा अमरपतेरिन्द्रस्य प्रौढोवलिष्ठो यो हस्तस्तदवस्थितो यः कुम्भः घटस्तस्मात् प्रस्रवदमृत धाराभिः स्नापितं तथा ऽभिनवं नूतनं यदम्भोजं पद्मं तस्य पत्रवदाभा कान्तिर्नयनयोर्यस्यतम् ॥ १०१ ॥

पुरश्चरणमाह—

ध्यात्वेति—

ध्यात्वैवमच्युतं जप्त्वा रविलक्षं हुनेत्ततः ॥
दुग्धैर्द्वादशसाहस्रं दिनशोऽमुं समर्चयेत् ॥ १०२ ॥

एवं पूर्वोक्तमच्युतं ध्यात्वा द्वादशलक्षं जप्त्वा दुग्धैर्द्वादशसहस्रं जुहुयात् प्रत्यहं वा अमुं पूजयेत् ॥ १०२ ॥

आयतनादिषु पूजाविशेषं दर्शयति—

गोष्ठ इति ।

गोष्ठे प्रतिष्ठितं चाऽऽत्मगेहे वा प्रतिमादिषु ॥
समस्तपरिवारार्चास्ताः पुनर्विष्णुपार्षदाः ॥ १०३ ॥
द्वाराग्रे वलिपीठेऽर्च्याः पक्षीन्द्रश्च तदग्रतः ॥
चण्डप्रचण्डौ प्राक् धातृविधातारौ च दक्षिणे ॥१०४॥
जयः सविजयः पश्चाद्बलः प्रवल उत्तरे ॥
ऊर्द्ध्वे द्वारश्रियं चेष्ट्वा द्वास्थेशान् युग्मशोऽर्चयेत्॥१०५॥
पूज्यो वास्तुपुमांस्तत्र तत्र द्वाःपीठमध्यगः ॥
द्वारान्तःपार्श्वयोरर्च्या गङ्गा च यमुना निधी ॥१०६॥
कोणेषु विघ्नं दुर्गाञ्च वाणीं क्षेत्रेशमर्चयेत्
अर्चयेद्वास्तुपुरुषं वेश्ममध्ये समाहितः ॥
देवतार्चानुरोधेन नैरृत्यां वा विचक्षणः ॥ १०७ ॥

गोष्ठे गोस्थाने प्रतिष्ठितं स्थापितं तथा आत्मगेहे सुवर्णादिघटितप्रतिमादिषु प्रतिष्ठितं विष्णुं पूजयेदिति पूर्वेणान्वयः ताः पूर्वोक्ता एव समस्तपरिवारपूजाः कार्याः तथा वक्ष्यमाणाश्च विष्णुपार्षदाः पूर्वादिचतुर्द्वाराग्रभागे वलिदानपीठे द्विशः पूज्याः अत्र त्रिपाठिनः ।

द्वादशाक्षरगोविन्दमन्त्रस्य पूजाप्रसङ्गेन पूर्वोक्तदीक्षापूजायां तथात्रिकालपूजास्वपि पूर्वादिचतुर्द्वारपूजा विशेषतः कर्तव्यत्वेन ज्ञातव्या समस्तपरिवारायाऽच्युताय नमोनमः विष्णुपार्षदेभ्योनमो-

नमः अनेनमन्त्रद्वयेन पूर्वादिचतुर्द्वाराग्रभागे वलिदानपीठे पूजयेदित्यर्थः ।

पक्षीन्द्रोगरुडः तदग्रतः वलिदानपीठाग्रतः पूज्यः ।

विष्णुपार्षदान् दर्शयति ।

प्रागिति ।

द्वारपूजामाह ।

ऊर्द्ध्व इति ।

चतुरस्रचतुर्द्वारोर्द्ध्वभागे द्वारश्रियं पूजयित्वा चण्डादीन् द्वौद्वौकृत्वा पूजयेत् ।

अनुक्रमेण पूर्वद्वारमारभ्य द्वारवलिपीठयोर्मध्ये वास्तुपुरुषाय न महति पूजयेत् ।

द्वारान्त इति ।

चतुर्द्वारमध्योभयफलके गंगायमुने पूज्ये तथा शङ्खनिधिपद्मनिधी च पूज्यौ ।

तदनु मण्डपे प्रविश्याऽऽग्नेयादिकोणेषु विघ्नदुर्गासरस्वतीक्षेत्रेशाः क्रमेण पूज्याः मण्डपमध्ये ब्रह्मस्थाने पुनर्वास्तुपुरुषं संयतः सन् पूजयेत् ॥ १०३ ॥ १०४ ॥ १०५ ॥ १०६ ॥ १०७ ॥

अस्त्रमुद्धरति—

तारमिति ।

तारं शार्ङ्गपदं ङेऽन्तं सपूर्वं च शरासनम् ॥
हुंफट् नतिरित्युक्त्वा ऽस्त्रमुद्रया ऽग्रे स्थितो हरेः॥१०८॥
पुष्पाक्षतं क्षिपेद्दिक्षु समासीता ऽऽसने ततः
विधेयमेतत् सर्वत्र स्थापितेषु विशेषतः ॥ १०९ ॥

तारं प्रणवः शार्ङ्गपदं ङेऽन्तं चतुर्थ्यन्तं सपूर्वं सशरासनशब्दं चतुर्थ्यन्तं हुंफट्नमः इति उक्त्वा पुष्पाक्षतं चतुर्दिक्षु अस्त्रमुद्रयाछोटिकया निक्षिपेत् कीदृशः हरेरग्रे स्थितः ततः आसने स्वोचितेउपविशेत् एतत्सर्वं सर्वपूजादौ कर्तव्यं स्थापितेषु प्रतिमादिषु पुनर्विशेषतः कर्तव्यमेव ॥ १०८ ॥ १०९ ॥

पीठापूजामाह—

आत्मेति ।

आत्मार्चनान्तं कृत्वाऽथ गुरुपङ्क्तिं पुरोक्तवत् ॥

श्रीगुरून् परमाद्यांश्च महास्मत्सर्वपूर्वकान् ॥ ११० ॥

स्वदेहे पूर्वोक्तस्वरूपेण पीठमारभ्य सम्पूज्य हृदि भगवन्तमभ्यर्च्याऽनन्तरं वाह्यपीठे पूर्ववत् पूर्वोक्तदीक्षाप्रकरणकथितोत्तरदिग्विभागे इति वद् गुरुपङ्क्तिं पूजयेत् ।

गुरुपङ्क्तिमेवाह—

श्रीगुरूनिति ।

श्रीशब्दपूर्वान् गुरून् परमगुरून् ।

प्रयोगाश्च-

श्रीगुरुभ्योनमः

श्रीपरमगुरुभ्योनमः

श्रीमहागुरुभ्योनमः

श्रीअस्मद्गुरुभ्योनमः

सर्वगुरुभ्योनमः ॥ ११० ॥

तत्पादुकानारदादीन्पूर्वसिद्धाननन्तरम् ॥

ततो भागवतांश्चेष्ट्वा विघ्नं दक्षिणतोऽर्चयेत् ॥१११॥

तत् पादुकाभ्यः नारदादिभ्यः पूर्वसिद्धेभ्यः भागवतेभ्य इति लघुदीपिकाकारः ।

श्रीगुरुपादुकाभ्योनमः श्रीपरमगुरुपादुकाआदिगुरुपादुकामहागुरुपादुकाअस्मद्गुरुपादुकासर्वगुरुपादुकाभ्योनमः ।

इति त्रिपादिनः ।

एवं गुरुपाङ्क्तिपीठस्योत्तरे समभ्यर्च्य दक्षिणे गणेशं पूजयेत्॥१११॥

पूर्ववत् इति—

पूर्ववत् पीठमभ्यर्च्य श्रीगोविन्दमथाऽर्चयेत्

रुक्मिणीं सत्यभामां च पार्श्वयोरिन्द्रमग्रतः ॥११२॥

पृष्ठतः सुरभिश्चेष्ट्वा केशरेष्वङ्गदेवताः

अर्च्या हृदादिवर्मान्ता दिक्ष्वस्त्रं कोणकेषु च ॥११३॥

पूर्वोक्तप्रकारेणाऽऽधारशक्त्यादिपीठमन्त्रान्तं सम्पूज्य देवमावाह्य अर्घ्यादिभिरुपचारैः पूजयेत् ।

आवरणपूजामाह—

रुक्मिणीमिति ।

गोविन्ददक्षिणवामयोः पार्श्वयोः कर्णिकायां रुक्मिणी सत्यभामा च संपूज्या देवाग्रे च इन्द्रं सम्पूज्य देवपृष्ठे तु सुरभिं पूर्वादिचतुर्दिक्कोणेषु केशरेषु हृदादिवर्मान्ता अङ्गदेवताः पूज्याः केशरेषु कोणेषु पुनरस्त्रमङ्गं पूजयेत् ॥ ११२ ॥ ११३ ॥

कालिन्दीति—

कालिन्दीरोहिणीनाग्नजित्याद्याः षट् च शक्तयः ॥
दलेषु पीठकोणेषु वह्न्याद्यर्च्याश्च किङ्किणीः ॥११४॥
दामानि यष्टिवेणुश्च पुरः श्रीवत्सकौस्तुभौ
अग्रतो वनमालां च दिक्ष्वष्टासु ततोऽर्चयेत् ॥११५॥
पाञ्चजन्यं गदां चक्रं वसुदेवं च देवकीम् ॥
नन्दगोपं यशोदां च सगोगोपालगोपिकाः ॥११६॥

कालिन्द्याद्याः शक्तयो देवपत्न्यः पत्रेषु पूज्याः आदिपदेन सुनन्दामित्रविन्दासुलक्ष्मणापरिग्रहः आग्नेयादिपीठकोणेषु किङ्किणीदामादीन् पूजयेत् तत्र श्रीकृष्णक्षुद्रघण्टिकाम् अग्निकोणे ॥

गोरक्षणार्थं दामानि नैर्ऋते गोप्रेरणार्थं लकुटं वायौ वंशम् ईशानकोणे देवस्याऽग्रे श्रीवत्सकौस्तुभौ श्रीवत्सकौस्तुभाग्रतः वनमालां तदुपरि अष्टदिक्षु पाञ्चजन्यादय इति ।

पाञ्चजन्यायनमः सगोगोपालगोपिकाभ्यो नमः इत्यन्ताः पूज्याः आदिपदेन गदाचक्रवसुदेवदेवकीनन्दयशोदापरिग्रहः११४॥११५॥११६॥

इन्द्राद्या इति—

इन्द्राद्याः कुमुदाद्याश्च विश्वक्सेनं तथोत्तरे ॥
कुमुदः कुमुदाक्षश्च पुण्डरीकोऽथ वामनः ॥
शङ्कुकर्णः सर्वनेत्रः सुमुखः सुप्रतिष्ठितः ॥ ११७ ॥

इन्द्राद्याः स्वस्वदिक्षु पूज्याः तदस्त्राणि वज्रादीन्यादिशब्दग्रा-

ह्याणि तथा कुमुदाद्याश्चाऽष्टगजाः तदुपरि स्वस्वदिक्षु पूज्याः तद्बहिर्देवतोत्तरे विष्वक्सेनं पूजयेत् ।

कुमुदादीनां नामान्याह—

कुमुदाइति ११७ ॥

पूजाफलमाह—

एकेति ।

एककालं द्विकालं वा त्रिकालं चेति गोष्ठगम्
श्रीगोविन्दं यजोन्नित्यं गोभ्यश्च यवसप्रदः ॥११८॥
दीर्घजीवी निरातङ्को धेनुधान्यधनादिभिः
पुत्रैर्मित्रैरिहाऽढ्योऽन्ते प्रयाति परमं पदम् ॥ ११९ ॥

गोष्ठगं व्रजगं कृष्णं प्रत्यहम् एककालं द्विकालं त्रिकालं-पूजयेत् गोभ्यश्च ग्रासप्रदः सन्निह लोके चिरायुर्निर्भयो धेनुधान्यसुवर्णादिभिः पुत्रमित्रादिभिश्च सम्पन्नो भवति देहपातान्ते च विष्णुलोकं च गच्छाति ॥ ११८ ॥ ११९ ॥

मन्त्रान्तरमाह—

उदूर्ध्वेति ।

ऊर्द्धदन्तयुतः शार्ङ्गी चक्री दक्षिणकर्णयुक् ॥
मांसं नाथाय नत्यन्तो मूलमन्त्रोऽष्टवर्णकः ॥१२०॥

उदूर्ध्वदन्तः ओकारः तेन सहितः शार्ङ्गी गकारः चक्री ककारः दक्षिणकर्णयुक् उकारसहितः मांसो लकारः नाशायेति स्वरूपं-नत्यन्तो नमःपदान्तः अयमष्टाक्षरोमूलमन्त्रसंज्ञकः १२० ॥

ऋष्यादिकमाह—

ऋषिरित्यादि ।

ऋषिर्ब्रह्मा च गायत्रीछन्दः कृष्णस्तु देवता ॥
युग्मवर्णैः समस्तेन प्रोक्तं स्यादङ्गपञ्चकम् ॥ १२१ ॥

अस्यमन्त्रस्य ब्रह्माऋषिः गायत्रीछन्दः श्रीकृष्णोदेवता चशब्दोऽनुक्तसमुच्चये तेनवीजशक्त्याधिष्ठातृदेवता दशाक्षरवत् तथा अस्य

मन्त्रस्य मन्त्रोत्थवर्णानां चतुर्भिर्युग्मवर्णैश्चतुरङ्गं समग्रेण च मन्त्रेणाऽङ्गपञ्चकं ज्ञेयम् ॥ १२१ ॥

ध्यानमाह—

पञ्चवर्षमिति ।

पञ्चवर्षमतिदृप्तमङ्गणे-
धावमानमलकाकुलेक्षणम् ॥
किङ्किणीवलयहारनूपुरै-
रञ्जितं स्मरत गोपबालकम् ॥ १२२ ॥

गोपशिशुं नमत कीदृशं पञ्चवर्षवयस्थं तथा अतिवलिष्ठं तथा प्राङ्गणे धावमानं तथा चातिचञ्चलेक्षणं तथा किङ्किणी-क्षुद्रघण्टिका वलयः कङ्कणः हारोमुक्ताहारः नूपुरस्तुलाकोटिरेतैरञ्जितं भूषितम् ॥ १२२ ॥

पुरश्चरणमाह—

ध्यात्वैवमिति ।

ध्यात्वैवं प्रजपेदष्टलक्षं तावत्सहस्रकम् ॥
जुहुयात् ब्रह्मवृक्षोत्थसमिद्भिः पायसेन वा ॥ १२३ ॥

एवं पूर्वोक्तं ध्यात्वा अष्टलक्षं मन्त्रं जपेत् तदनुपलाशवृक्षसमिद्भिः परमान्नेन वा ऽष्टसहस्रं जुहुयात् ॥ १२३ ॥

पूजाप्रकारमाह—

प्रासादे इति ।

प्रासादे स्थापितं कृष्णममुना नित्यशोऽर्चयेत्
द्वारपूजादि पीठार्चनान्तं कृत्वोक्तमार्गतः ॥ १२४ ॥

धवलगृहे स्थापितं कृष्णम् अमुना वक्ष्यमाणप्रकारेण प्रत्यहं पूजयेत् द्वारपूजामारभ्य पीठपूजापर्यन्तं पूर्वोक्तमन्त्रवर्त्मना कुर्यात् ॥ १२४ ॥

मध्य इति ।

(१५) शिवस्तोत्रावली । उत्पलदेवविरचिता । श्रीक्षेमराजविरचितवृत्तिसमेता (वेदान्तः) २

(१६) मीमांसाबालप्रकाशः जैमिनीयद्वादशाऽध्यायार्थसंग्रहः श्रीभट्टनारायणात्मजभट्टशङ्करविरचितः । (मीमांसा) २

(१७) प्रकरणपञ्चिका प्रभाकरमतानुसारि—मीमांसादर्शनम् । महामहोपाध्यायश्रीशालिकनाथमिश्रविरचितम् श्रीशङ्करभट्टकृता मीमांसासारसंग्रहश्च सम्पूर्णः (मीमांसा) ३

(१८) अद्वैतसिद्धिसिद्धान्तसारः । पण्डितप्रवरश्रीसदानन्दव्यासप्रणीतस्तत्कृतव्याख्यासमलङ्कृतः । (वेदान्तः) ३

(१९) कात्यायनश्रौतसूत्रम् । महामहोपाध्यायश्रीकर्काचार्यविरचितभाष्यसहितम् । १३

(२०) ब्रह्मसूत्रभाष्यम् । श्रीभास्कराचार्यविरचितं सम्पूर्णम् (वेदान्तः) ३

(२१) श्रीहर्षप्रणीतं खण्डनखण्डखाद्यम् । आनन्दपूर्णविरचितया खण्डनफक्किकाविभजनाख्यया व्याख्यया विद्यासागरीतिप्रसिद्धया समेतम् । (वेदान्तः) १४

(२२) आख्यातचन्द्रिका श्रीभट्टमल्लविरचिता १

(२३) श्रीलक्ष्मीसहस्रम्—बालबोधिनीव्याख्ययाऽवतरणिकया च सहितम् ८

(२४) ब्रह्मसूत्रवृत्तिः मरीचिका श्रीब्रजनाथभट्टकृता (वेदान्तः) ... २

(२५) क्रोडपत्रसंग्रहः । अत्र श्रीकालीशङ्करसिद्धान्तवागीशविरचितानि अनुमानजागदीश्याः प्रत्यक्षानुमानगादाधर्याः प्रत्यक्षानुमानमाथुर्या व्युत्पत्तिवादस्य शक्तिवादस्य मुक्तिवादस्य शब्दशक्तिप्रकाशिकायाः कुसुमाञ्जलेश्च क्रोडपत्राणि ... २

(२६) ब्रह्मसूत्रम्, द्वैताद्वैतदर्शनम् । श्रीसुन्दरभट्टरचितसिद्धान्तसेतुकाऽभिधटीकासहितश्रीदेवाचार्यप्रणीतसिद्धान्तजाह्नवीयुतम् २

(२७) षड्दर्शनसमुच्चयः । बौद्धनैयायिककापिलजैनवैशेषिकजैमिनीयदर्शनसंक्षेपः । मणिभद्रकृतटीकया सहितः । हारिभद्रसूरिकृतः । १

(२८) शुद्धाद्वैतमार्तण्डः प्रकाशव्याख्यासहितः । प्रमेयरत्नार्णवश्च १

(२९) अनुमानचिन्तामणिव्याख्यायाः शिरोमणिकृतदीधित्या जागदीशी टीका । १३

(३०) वीरमित्रोदयः । महामहोपाध्यायश्रीमित्रमिश्रविरचितः परिभाषा—संस्कारप्रकाशात्मकः । सापिण्ड्यदीपकश्च ११

(३१) वीरमित्रोदयः । महामहोपाध्यायश्रीमित्रमिश्रविरचितः आह्निकप्रकाशः ६

(३२) स्मृतिसारोद्धारः विद्वद्वरविश्वम्भरत्रिपाठिसंकलितः ४

(३३) वेदान्तरत्नमञ्जूषा । श्रीभगवत्पुरुषोत्तमाचार्यकृता । २

(३४) प्रस्थानरत्नाकरः । गोस्वामिश्रीपुरुषोत्तमजीमहाराजविरचितः ... २

(३५) वेदान्तपारिजातसौरभं नाम ब्रह्ममीमांसाभाष्यं श्रीनिम्बार्काचार्यविरचितम् । १

(३६) योगदर्शनम् । परमहंसपरिव्राजकाचार्यनारायणतीर्थविरचित–योगसिद्धान्तचन्द्रिकासमाख्यया व्याख्यया संवलितम् । २

(३७) वेदान्तदर्शनम् । परमहंसपरिव्राजकाचार्यश्रीरामानन्दसरस्वतीस्वामिकृत ब्रह्माऽमृतवर्षिणीसमाख्यव्याख्यासंवलितम् । ४

(३८) विश्वप्रकाशः । कोशः । विद्वद्वरश्रीमहेश्वरसूरिविरचितः । २

(३९) श्रीसुबोधिनी । श्रीवल्लभाचार्यविनिर्मिता श्रीमद्भागवतव्याख्या गोस्वामीश्रीविठ्ठलनाथदीक्षितविरचितटिप्पणीसहिता । श्रीमद्भागवतदशमस्कन्धजन्मप्रकर्ण श्रीसुबोधिनीटिप्पण्योः–प्रकाशः गोस्वामि श्रीश्री पुरुषोत्तमजीमहाराज विरचित ३

(४०) वीरमित्रोदयः । महामहोपाध्यायश्रीमित्रमिश्रविरचितः पूजाप्रकाशः । ४

(४१) वेदान्तसिद्धान्तसंग्रहः । श्रुतिसिद्धान्तापरनामकः । श्रीब्रह्मचारिवनमालिमिश्रविरचितः । वेदान्तकारिकावली श्रीपुरुषोत्तमप्रसाद शर्म्मकृता अध्यात्मसुधातरङ्गिण्याख्यटीकयासहिता ३

(४२) स्वानुभवादर्शः । श्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यनारायणाश्रमशिष्यमाधवाश्रमाविरचितः । स्वकृतटीकाविभूषितश्च । १

(४३) याज्ञवल्क्यस्मृतिः । बालम्भट्टीसमाख्य-व्याख्यासमलङ्कृतमिताक्षरासहिता । व्यवहाराध्यायः ११

(४४) गादाधरी । श्रीगदाधरभट्टाचार्यचक्रवर्तिकृता । श्रीगङ्गेशोपाध्यायविरचिततत्त्वचिन्तामण्या श्रीरघुनाथतार्किकशिरोमणिविरचितदीधित्या च गर्भिता । ४

(४५) शास्त्रदीपिका । श्रीपार्थसारथिमिश्र प्रणिता । रामकृष्णविरचितयुक्तिस्नेहप्रपुरण्याख्यव्याख्यया सहिता तर्कपाद । ५

(४६) वैयाकरणसिद्धान्तलघुमञ्जूषा महामहोपाध्याय-श्रीनागेशभट्टविरचिता ।
श्रीमद्दुर्बलाचार्य. बालम्भट्टाभ्यां विरचितकुञ्जिकाकलाह्वटीकाद्वयसंवलिता । ८

(४७) व्याकरणसिद्धान्तसुधानिधीः । पर्वतीय विश्वेश्वरसूरिविरचितः । ६

(४८) विरमित्रोदयः । लक्षणप्रकाशः ।
महामहोपाध्यायश्रीमित्रमिश्रविरचितः । ७

(४९) बृहदारण्यकवार्त्तिकसार श्रीमद्विद्यारण्यस्वामिविरचितः । महेश्वरतीर्थकृतयालघुसंग्रहाख्यया टीकया समलंकृतः । ४

(५०) वीरमित्रोदयः । राजनीतिप्रकाशः । महामहोपाध्यायश्रीमित्रमिश्रविरचितः । ५

(५१) पूर्वमीमांसा अधिकरणकौमुदी । श्रीमन्महामहोपाध्याय पं० रामकृष्णभट्टाचार्यविरचिता परिशिष्टाधिकरणनिरूपणपूर्वकं टिप्पण्या परिष्कृत । १

(५२) प्रसस्तपादभाष्यटीकासंग्रहः । तत्र कणादरहस्यम् । श्रीशंकरमिश्रविरचितम् १

(५३) क्रमदीपिका । श्रीमन्महामहोपाध्याय काश्मीरिककेशवभट्टविरचिता । विद्याविनोदश्रीगोविन्दभट्टाचार्यकृतविवरणोपेत २

पत्त्रादिप्रेषणस्थानम् } हरिदासगुप्तः, चौखम्बा बनारस सिटी